

Kovács László

A KÁRPÁT-MEDENCE KÉTÉLŰ KARDJAI A 10. SZÁZAD 2. FELÉBŐL (Adattár)

Ha valaki tételről tételre venné sorra a 10. sz. vége és a 11. sz. eleje közötti szablya-kard fegyverváltással foglalkozó, nemrégben megjelent tanulmányom térkép mellékletének kétélű kardos lelőhelyadatait (KOVÁCS 1990, 2. kép: A. 1–91; KOVÁCS 1993, 54–55, Abb. 2: A. 1–92¹), bosszúsán figyelhetne fel arra, hogy a jegyzeteket nélkülöző felsorolás számottevően eltér a fegyvertípus korábbi, főként Bakay Kornél és Kiss Attila munkájával létrejött, teljességre törekvő jegyzékeitől.² Az eltérésnek az az oka, hogy a fent említett tanulmányom egy olyan munkám részletének teljesen újraírt változata, amelynek megjelenésére csaknem másfél évtizedig vártam hiába,³ s amelyhez természetesen csatoltam a kétélű kardos lelőhelyek általam összeállított listáját. Az alábbiakban ezt a listát követem végig kényszerű helyesbítésekkel, amelyekre azért van szükség, mert a saját jegyzékem sem volt hibátlan munka. Ha egy-egy lelethez érdemleges adatpótlást nem tudtam mellékelni, akkor megelégedtem Bakay Kornél és Kiss Attila fent említett listáinak idézésével. Félreértések elkerülésére jegyzem meg ismételtten, hogy a meg nem jelent munkám a kalandozások lezárultát követő részleges fegyverváltással foglalkozott, s e folyamatnak volt része a kétélű kardok elterjedése is a magyar fegyverzetben. E kardok felbukkanának a 10. sz. 2. felétől a 11. sz. elejéig keltezett sírleletekben is, de magyar érmével közös síregyüttesben mindeztideig nem fordultak elő. Az alábbi katalógus csak az erre az időszakra keltezhető kétélű kardokat tartalmazza, s elkülönítetten szerepelteti a temetkezésekből hiányzó, de még akár a 11. század következő évtizedeiből való példányokat is, és azokat a szórványként előkerült kardokat is, amelyek típusának egyelőre nincsen a fent említett időhatárok közé

keltezett sírleletből való megfelelője. Végezetül meg kell jegyezmem, hogy a régebbi terminológia szerint kardot és szablyát egyaránt kardnak (utóbbit pontoságra törekedve: görbe kardnak) nevezhetek (vö. KOVÁCS 1980), ezért a leírás, méretek vagy ábrázolás, esetleg leletösszefüggés nélkül maradt, ellenőrizhetetlen említéseket (vö. KOVÁCS 1990, 2. kép: C. 1–25; KOVÁCS 1993, 54–55, Abb. 2: C. 1–25) nem sorolhattam be az alábbi jegyzékbe, de nevük abc-sorrendjében tárgyaltam őket! A jegyzék közreadásának az adatok hozzáférhetővé tételén kívül még az is a célja, hogy felhívjam a figyelmet az adatgyűjtések módszertani nehézségeire!⁴

Utóbbit azért éreztem különösen időszerűnek, mert az adatok tisztázása után lehet csak sort keríteni a hiteles leletanyag olyan korszerű tipológiai feldolgozására, amelyet Alfred Geibig adott nemrégben közre a németországi kardokat érintően (GEIBIG 1991), s amelyből kiderült, hogy a leírásnak és a méretadatok felvételének általunk megszokott módja immár nem felel meg a korszerű követelményeknek. Arra azonban utalnom kell, hogy e korszerű tipológiára épített időrend sem érvényes maradéktalanul a 11. század elejéig még pogány módra temetkező európai régiók anyagára, ugyanis pl. a Kárpát-medence kardjai – bár típusba sorolásuk Alfred Geibig új elrendezésű munkájával zömében megerősítést nyert – síregyüttesek, ill. történeti értékelésük alapján keltezve általában későbbiek új típusuk javasolt felső időhatáránál.⁵

Mindezt előrebocsátva adom közre a javított anyagú katalógust, amelybe a hiteles sírleletek és az azokban talált típusoknak megfelelő szórványleletek nyertek besorolást:

Abaszéplak – I. Széplak

– Ada (opšt. Ada, Sze.) – Téglyagyártelep: a folyamatosan pusztított lelőhelyről Nagy Lajos begyűjtötte, ellenőrizhetetlen kormeghatározású tárgyak között, azóta már elveszett kardtöredékek is szerepelnek a régebbi szakirodalomban (ROEDIGER 1903, 148; REISZIG é.n., 33; GUBITZA-TRENCSENY 1908, 34–35, 37; vö. KISS 1985, 299). Kard vagy szablya voltak is eldönthetetlen, ezért a listánkból törölni kell őket (vö. KOVÁCS 1991, 416: Nr. 45).

Sombor, Gradski muzej, régi ltsz.: 2155–2158.

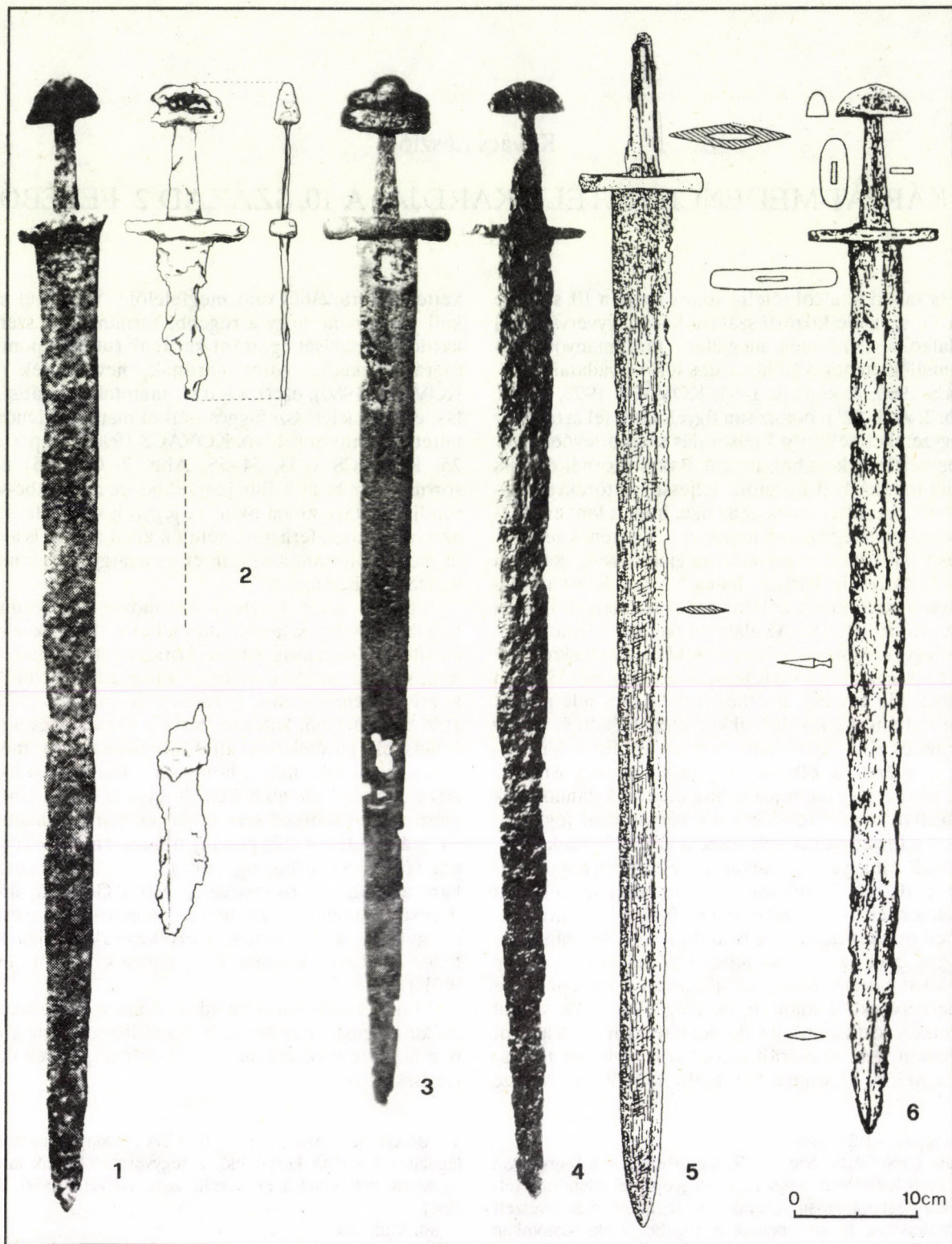
Alba Iulia – I. Gyulafehérvár

Alsókőröskény – I. Nyitra – Alsókőröskény

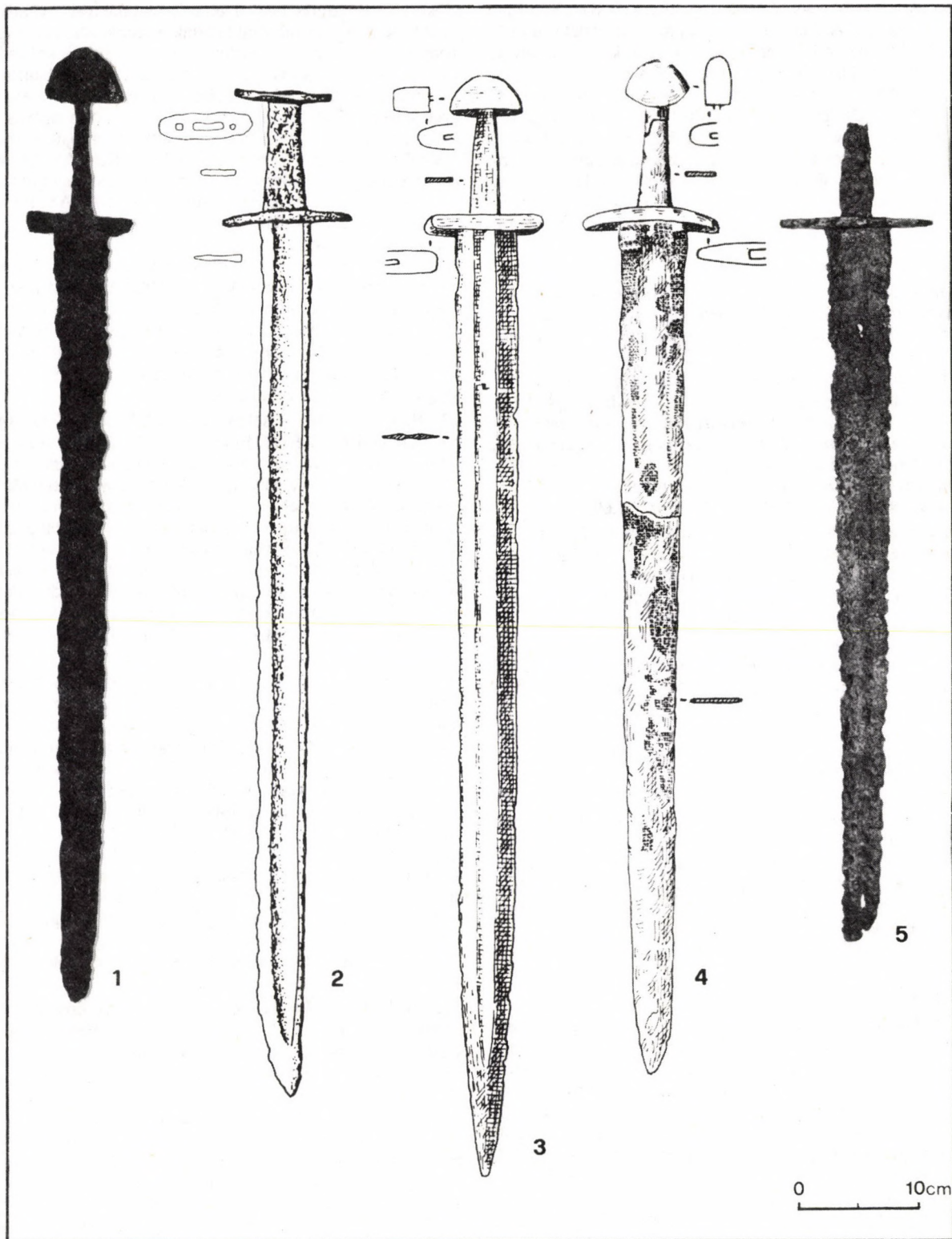
1. ARAD (jud. Arad, R.) – CSÁLYA (Ceala): a lelőhelyen legalább 3 férfisir került elő, s fegyvermellékleteik között egyaránt volt szablya és kétélű kard (BONA 1986, 212, 224).

Aradi Múzeum

2. ÁGCSERNYŐ (Cierna nad Tisou, okr. Trebišov, Szl.) – NAGYRÉTIDOMB: A feldúlt köznapi temetőből megmaradt leletek között már korábban ismertté vált U típusú kétélű kard (BAKAY 1965, 7: Nr. 9; BAKAY 1967, 119: Nr. 9; KISS 1985, 300) méretei: h: 94,8, mgm: 4,4, mgsz: 7,4, mgv: 1,8, mvh: 9,3, kvh: 9,5, kvsz: 1,8, ph: 79,8, psz: 6,4, vcpsz: 2,8 cm.

1. kép – Abb. 1 A 10. sz. 2. felére és a 11. sz. elejére keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Ágcsernyő-Nagyrétidomb; 2: Bihar-Földvár; 3: Budapest-Erzsébet híd; 4: Budapest-Mexikói út 41c.; 5: Đelekovec-Šljunčara, Jagnjeđe; 6: Felsőszeli környéke

2. kép – Abb. 2 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischnidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Galánta-Taksony; 2: Kajárpéc-Gyúri kavicsbánya; 3: Kiskoszmály-Belterület; 4: Komáromszentpéter-Kisrét 61. sír; 5: Kozmadombja-Ókozmadombja dűlő

Košice, Vychodoslovenské Múzeum, ltsz.: A-978 (1. kép 1). (3.) Árdánháza (Ardanove, Iršavs'kij raj., Zakarpat'ska obl., U.): A falu határában egy olyan kétélű kardot találtak, amelynek szerelékéből csupán a keresztvas maradt meg; h: 81,6, psz: 4,8 cm. Jan Eisner 800 és 950 közé keltezte (EISNER 1933, 252), így besorolása kétségesnek tűnt, megtalálván azonban az eredeti közlést, egyértelművé vált, hogy a nagyon rövid keresztvasú, rombusz metszetű pengével rendelkező, inkább 7–8. századi kard (JANKOVICH 1931, 54: X. t. 3. képaláírása; X. t. 3) nem sorolható e katalógus anyagához, ezért korábban magam is tévesen szerepeltettem (9. kép 1).⁶

Ardanove – I. Árdánháza

– Bakonyzentlászó (Veszprém m.) környéke?: A MNM Fegyvertára 1902. április 21-én néhai Mihály István bakonyzentlászói plébános régiséggyűjteményéből egy „Árpád-kori keleti jellegű, egyenes kétélű” kardot vásárolt. Markolatgombja hiányzott, egyenes keresztvasa volt, vércsatorna nélküli pengével. H: 93,0, mvh: 10,7, kvh: 9,7, ph: 81,2, psz: 4 cm (NAGY é. n.). A fegyvert Kalmár János később átmeneti típusú szabványak határozta meg, s e bejegyzésnek megfelelően idézte a leletkataszter is.⁷ Az újra azonosításakor kapott leltári számon más tárgy szerepel.

MNM F. ltsz.: 17./1902.1. (9. kép 2), új sz.: 57.6939.

– Bakonytamási (Veszprém m.) – Négylápa: Rhé Gyula jegyzései szerint 1936-ban erdőirtás közben, honfoglalás korinak mondott kardot és kengyelt találtak (MRT 4, 63; KISS 1985, 300). A leletek elvesztek, s ellenőrizhetetlenségük miatt a „kardot” a listába nem lehet felvenni.

– Balsa (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): az 1923-ban Fekesházy József tanító földjén talált, letört hegyű kétélű kard (BAKAY 1965, 6: Nr. 1; BAKAY 1967, 110: Nr. 1; KISS 1985, 300), amelynek a keresztvasa időközben elveszett, h: 77,2, ph: 70,1, psz: 4,5, pv: 0,75 cm, a rombusz metszetű, vércsatorna nélküli keskeny pengéje miatt korszakunknál korábbi, ezért a jegyzékből törölni kell.

Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, ltsz.: 66.36.1 (9. kép 3).

– Barslédec (Ladice, okr. Nitra, Szl.) 2/60. sír: 1960–61-ben Anton Točík és Vera Vendtová feltárta 5 síros, a 9–10. sz. eleje közé keltezett szláv temetőrészlet (Pramene 1989, 190: Nr. 27/299; RUTTKAY 1975, 154: Nr. 84), amelynek 2. sírjából előkerült kétélű kardot (vö. KISS 1985, 301) nem lehet jegyzékünkbe felvenni.

Nitra, Archeologický Ústav SAV (9. kép 4).

Benepuszta – I. Ladánybene

Beregove – I. Beregszász

4?. BEREKSZÁSZ (Beregove, Beregivs'kij raj., Zakarpat'ska obl., U.) KÖRNYÉKE: Tálán a beregszászi kelta? telepre vonatkozó említés olyan kardokról, ill. pallosokról, amelyek a bronzkardoktól különbözően vasból kovácsoltak, „nagyobbak és súlyosabbak, s markolatjuk sokkal hosszabb, ezek erősebb kezekre vallanak”. E szöveg mellett, „vaspálós” feliratú ábrán egy, a H típusra emlékeztető szerelékű, rossz arányokkal rajzolt kétélű kard (LEHOCZKY 1892, 48). Kora bizonytalan (9. kép 5).

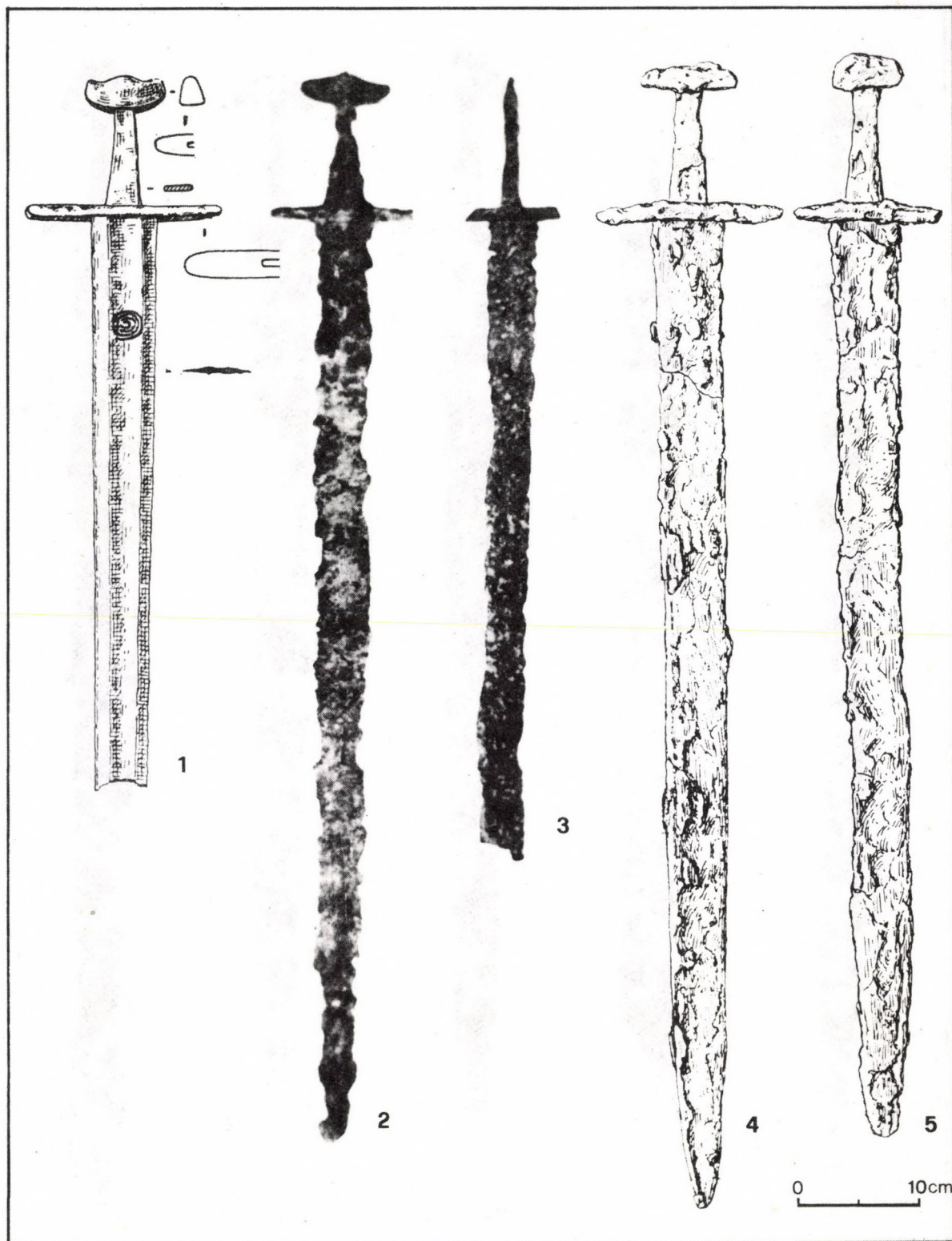
5.–6?. BESZTEREC (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – GYALAP: Az 1928-ban Pető Sándor kéki földbirtokos birtokán, a Gyalap (azelőtt Bertóti-féle tanyán, a tanyabéjárt déli oldalán emelkedő domb oldalában talált, s Kiss Lajosnak az épületek miatt korlátozott lehetőségű leletmentésekör magányosnak bizonyult sírleleten (MIKECZ 1928, 211–214; BAKAY 1965, 6: Nr. 4; BAKAY 1967, 113–117: Nr. 7; KISS 1985, 300) kívül, e határrészről 1927-ben egy másik kard is

előkerült. „Beszterec határában a Gyalapnál törvényhatósági út építések két csontvázat találtak a munkások, állítólag lókoponyát is. A csontváz mellett volt – cm hosszú, széles kétélű, kicsi keresztvasú vaskard, melyet ketté törött állapotban Mezei Balázs kéki főbíró magához vett és eljuttatott vármegei múzeumunkhoz. Előadása szerint ott több sírra is van kilátás, miért is megbíztam a múzeum igazgatóját, hogy tavasszal a lelőhelyen végezzen ásatást” (MIKECZ 1927, 188). A leírás alapján ez utóbbi – a múzeumban azonosíthatatlan – kard is származhatna korszakunkból (vö. BAKAY 1965, 6: Nr. 4; BAKAY 1967, 116: Nr. 4; KISS 1985, 300), de ennek ellene szól az, hogy az 1928. évi sírlelet ismertetésekor Kiss Lajos nem tért ki a két lelőhely összevetésére (az azonoságuk valószínűleg kizárható!), sőt az 1928. évi kard részletes leírását azzal zárta, hogy a nyíregyházi múzeumban rajta kívül csupán egy nyugati típusú kard van, és pedig az újfelhertó-micskepusztai kelta jellegű példány (MIKECZ 1928, 213). Végeredményként tehát, a második kardot nem lehet biztonsággal a korszakunkra keltezni!

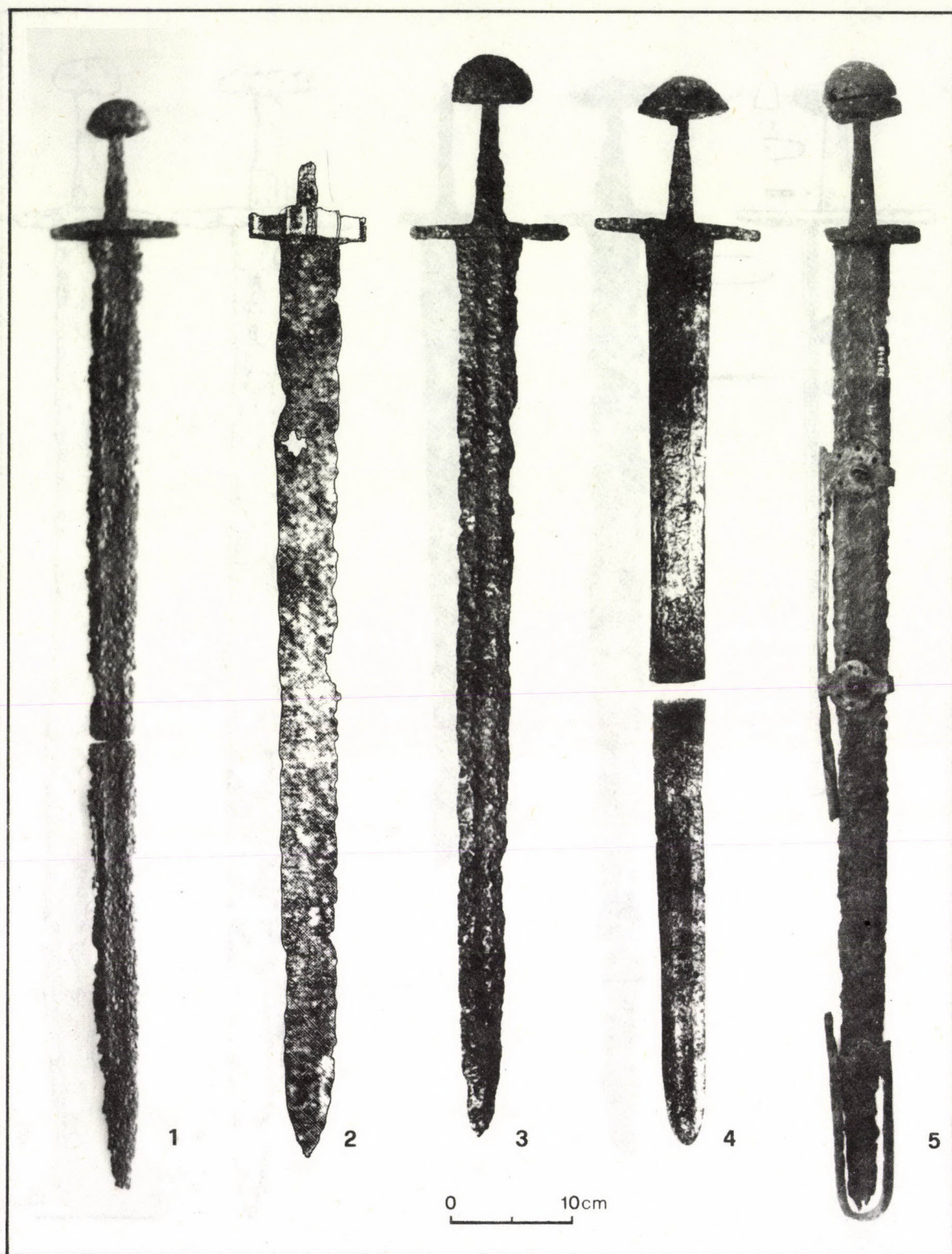
7?. BÉKÉSCSABA (Békés m.) – MEZŐGAZDASÁGI SZAKISKOLA KERTJE/VASÚTÁLLOMÁS: 1944-ben Csallány Dezső lovas férfisírt tárt fel a megbolygatott temetőből. 1963-ban a MÁV gázolajtartályokat süllyesztett a földbe, s a temetőt újból megbolygatták. Kovalovszki Júlia 5 sírt figyelt meg és összegyűjtötte az előkerült leleteket. Még ebben az évben Bálint Alajos végzett leletmentést és az ismeretlen számú feldúlt temetkezés egyikében lókoponyát és kétélű kardot talált. Valószínűleg ezt a kardot őrizte egy ideig Pataki György MÁV főmérnök az irodájában, ahonnan később eltűnt (KISS 1985, 300; MRT 10, 2/171. lh.). Ellenőrizhetetlen, de elfogadható adat.

– Békéscsaba (Békés m.) – Postapalota (az 1980-as évekig: Szabadság tér és József Attila u. sarok): 1926-ban az épület építéskor 3 sírt pusztítottak el. Az egyik, lovassírban edény, 2 kard!, zablatöredék és egyéb tárgyak voltak. Minden tárgy elveszett, szakértő egyiket sem látta, ezért közülük a kardok meghatározása, ill. korszakunkba sorolása (vö. FÉK 23: Nr. 72) igen kétséges. Erre már Bakay Kornél is rámutatott (BAKAY 1965, 6: Nr. 2; BAKAY 1967, 110: Nr. 2; mégis elfogadta: KISS 1985, 300; BÁLINT 1991, 213: Nr. 24), kétségeit pedig elmélyítette az a tény, hogy 1966-ban Juhász Irén az épület előtt csatornázási munkálatokkal megbolygattott, melléklet nélküli, É–D-i tájolású, szarmata vagy avar kori csontváz maradványait mentette meg. A legújabb összefoglalás is elutasítja a 10–11. századi besorolást (MRT 10, 2/294. lh.).

55. BÉKÉSSZENTANDRÁS (a régebbi irodalomban: Öcsöd; Jász-Nagykun-Szolnok m.) – MOGYORÓSHALOM: A Békésszentandrás és Öcsöd határán, a Körös medre és gátja között álló Mogyoróshalmon, annak DK-i, azaz Békésszentandrás határához tartozó oldalán 1898-ban Csallány Gábor 9 sírt tárt fel. Közülük az 1. lovassír volt honfoglalás kori, kétélű kard, kengyelpár, pofarudas zablá, nyílcsúcstörödékek, vaskés, bronz huzalkarpercec és bronz huzalgúrrú melléklettel. A leleteket a szentesi múzeumba szállította, s azok meglepő tévedéssorozat tárgyává váltak, amelyre magam is felfigyeltem, de nyomon követése munkám késése miatt, a megfelelő topográfiai címszó által vált ismertté.⁸ Ennek eredményeként öcsödi lelet helyett békésszentandrásinak kell a sírt nevezni (MRT 8, 58–62: 1/1. lh.; vö. FÉK 60: Nr. 791; BAKAY 1965, 11: Nr. 43; BAKAY 1967, 130: Nr. 43; KISS 1985, 302), a jegyzékből pedig egy további, a „szentesi határból” származtatott kétélű kardos temetkezést (BAKAY 1965, 14: Nr. 58; BAKAY 1967, 136:

3. kép – Abb. 3 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Marcelháza; 2: Miskolc-Téglagyár; 3: Nagyernye; 4-5: Ógyalla-Bagota 3. és 17. sír

4. kép – Abb. 4 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Pátroha-Bajorhegy; 2: Sepsiszentgyörgy-Eprestető; 3: Szakolca-Vysoké pole; 4: Szered-Mácsédi dombok, II. temető 7/55. sír; 5: Szécsény környéke

Nr. 58; KISS 1985, 302), mint a békésszentandrási lelet megkettőzését, törölni kell.

Szentés, Koszta József Múzeum, ltsz.: 510./898., ill. III.G.39., új sz.: 55.2.1.

– Békésszentandrás (Békés m.) – Piti-szőlő: Salacz Ferenc szarvasi szolgabíró egy 1879-ben gátépítéskor talált, „rozsdáste vas Rolland-kardot (pallosjogi czégér)” ajándékozott a múzeumnak. Bár a kardot a leltárkönyvben a 11–12. századra keltezték (vö. MRT 8, 98: 1/XIV. lh.), az ugyanott megmaradt szakirodalmi utalások (SZENDREI 1896, 162; NAGY 1902, 167) alapján inkább a 13–15. századból való lehetett, azaz a jegyzékünkbe felvenni nem kell.

Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1851 (elveszett).

8. BÉNY (Biňa, okr. Nové Zámky, Szl.) – URASÁGI FÖLDEK: 1983-ban Jozef Strbík 326. sz. pincéjének gépi kiásásakor 1 m mélységben, egyebek között egy X típusú kétélű kardot is találtak embercsontok kísérete nélkül. A Peter Kolár megmentette, famaradványokkal borított, markolatos pengetőredék méretei: h: 32,5, mgm: 4,3, mgsz: 6,0, mgv: 2,7, mvh: 9,3, kvh: 12,3, kvsz: 2,7, kvv: 1,8, psz: 5,3 cm (Pramene 1989, 246: Nr. 6/366.7; NEVIZÁNSKY 1985).

Nitra, Archeologický Ústav SAV (7. kép 1).

9. BIHAR (Biharia, jud. Bihor, R.) – FÖLDVÁR?: 1862 előtt, egy időközben elveszett edénnyel, valamint egy-egy azonosíthatatlanná vált kengyellel, ill. kengyeltőredékkel együtt, valószínűleg a földvárban talált kétélű kard. S típusúnak mondott, de inkább X típusú, sérült körszelet alakú markolatgombbal, rövid egyenes keresztvassal és töredékes pengével, valamint egy további pengetőredékkel. H: 31,0, mh: 13,3, kvh: 12,0, kvv: 1,8 cm (HORED T 1968, 422: Nr. 1, 423: 1. á; KISS 1985, 300; BÓNA 1986, 209, 224, 578).

Oradea, Múzeum, ltsz.: 2400 (1. kép 2).

Biharia – I. Bihar

– „Bosna-Gradiska” (Bosanska Gradiska, opšt. Bosanska Gradiska, BH. vagy Stara Gradiska, opšt. Nova Gradiska, H.): A Szávának a bosna-gradiskai mederszakaszán előkerült kétélű kard, amely a jegyzék gyűjtési időhatáránál fiatalabbnak, a 11. sz. és a 12. sz. első fele közötti időszakra keltezhetőnek tűnik. Lencse alakú markolatgombja, hosszú egyenes keresztvasa van, s széles vércsatornájában mintás kovácsolású SINGELRINIS felirat (FÉK 25: Nr. 99; KALMÁR 1959, 189; vö. KISS 1985, 300).

MNM F. ltsz.: 29/1896. A 2. világháború után Jugoszláviának átadva, mai őrzési helye ismeretlen (9. kép 6).

10. BUDAPEST–DUNAMEDER: Feltehetőleg a 930-as években előkerült X típusú 11. századi kétélű kard, markolatgombján és keresztvasán ezüstberakású figurális díszítéssel (BAKAY 1965, 6–7: Nr. 5; BAKAY 1967, 119: Nr. 5; KISS 1985, 300).

BTM KO. ltsz.: 415.

11. BUDAPEST–ERZSÉBET-HÍD: Az elveszettnek hitt kétélű kardot (BAKAY 1965, 7: Nr. 6; BAKAY 1967, 119: Nr. 6; vö. KISS 1985, 300) Kiss Attila és Temesvári Ferenc segítségével közösen azonosítottuk, s a külön leltározott részleteit egyesítettük. A kard markolatgombja letört, keresztvasa lejár, szerelékében az ezüst és réz taufrozás nyomai még láthatók. H: 85,1 (egykor 88,0), mgm: 5,0, mgsz: 7,3, mvh: 10,5, kvh: 11,1, ph: 74,4, psz: 5,1, pv: 0,4 cm. Téves az a feltevés, hogy e kard és az ún. budapesti lándzsa együtt került elő.

MNM KO. ltsz.: FN. 31./1899 (1. kép 3, 7. kép 2).

12. BUDAPEST–MEXIKÓI ÚT 41C.: Az ismert adatokhoz (BAKAY 1965, 7: Nr. 7; BAKAY 1967, 119: Nr. 7; KISS

1985, 300) pótlólag megemlítendő, hogy Fettich Nándor nyomán a kard pengéjének enyhe szablyaszerű görbületét, pontosabban „nem egészen szimmetrikus” voltát említik, ami egy átdolgozás nyoma lehet (FETTICH 1937, 53, 196–197). Nem lehetetlen, hogy a „görbület” a penge meghajlításának majd kiegyenesítésének következménye, de az sem kizárt, hogy a pengét valóban szablyaszerűen átkovácsolták (I. Galánta–Takszony). A kard méretei: h: 91,3, mgm: 3,0, mgsz: 6,7, mgv: 1,2, mvh: 9,3, kvh: 10,2, kvsz: 1,1, ph: 77,6, psz: 4,7, pv: 0,8, vcpsz: kb. 1,9 cm.

BTM NO. ltsz.: M. 55.157.2 (1. kép 4).¹⁰

– Budapest–Tétény (XXII. kerület): A székesfehérvári múzeum leltárkönyvi bejegyzése – „Vaskard, erősen rozsdamart, kétélű. A markolat vége pyramis alakú bronzgomb”. – szerint, amit megerősített ugyanott egy sor szakirodalmi utalás,¹¹ valamint Kalmár Jánosnak rám hagyományozott vázlatrajza (9. kép 7), ez a fegyver (vö. FÉK 26: Nr. 134; BAKAY 1965, 7: Nr. 8; BAKAY 1967, 119: Nr. 8; KISS 1985, 300) az 5–6. századból való volt, ezért jegyzékünkben törölni kell.

Székesfehérvár, I. István Király Múzeum, ltsz.: 704 (folyószám: 531/1910.: elveszett).

– (13.) Budapest környéke?: a múzeum gyűjtőterületéből következően, valószínűleg a városból vagy környékéről való, inkább 11. századi kétélű kard 2 töredéke. Az egyikkel egybekovácsolt markolatvason lapított körcikk alakú markolatgomb és hosszú, egyenes pálcaszerű keresztvas ül. A pengén széles vércsatorna fut, benne felirat alig észrevehető nyomai: ...BER... H: 54,0, mgm: 3,5, mgsz: 7,4, mgv: 2,1, mvh: 9,5, kvh: 13,5, kvsz: 1,0, ph: 42,7, psz: 5,0, pv: 0,55, vcpsz: 2,2 cm. A másik egy túlrestaurált pengetőredék, h: 28,0, sz: 3,0 cm.

BTM NO. leltározatlan (10. kép 1).

Čalovo – I. Nagymegyér

– Cegléd (Pest m.): A Jászberényi út mellett, ifj. Sütő Pál tanyáján 1917-ben lovassírra akadtak, amelyben kengyelek, zabla, kard és ptykék kerültek elő. A bizonytalan meghatározású fegyvert nem lehet felvenni a kardok jegyzékébe. A teljes leletanyag elveszett.¹²

Červeník – I. Vágveresvár

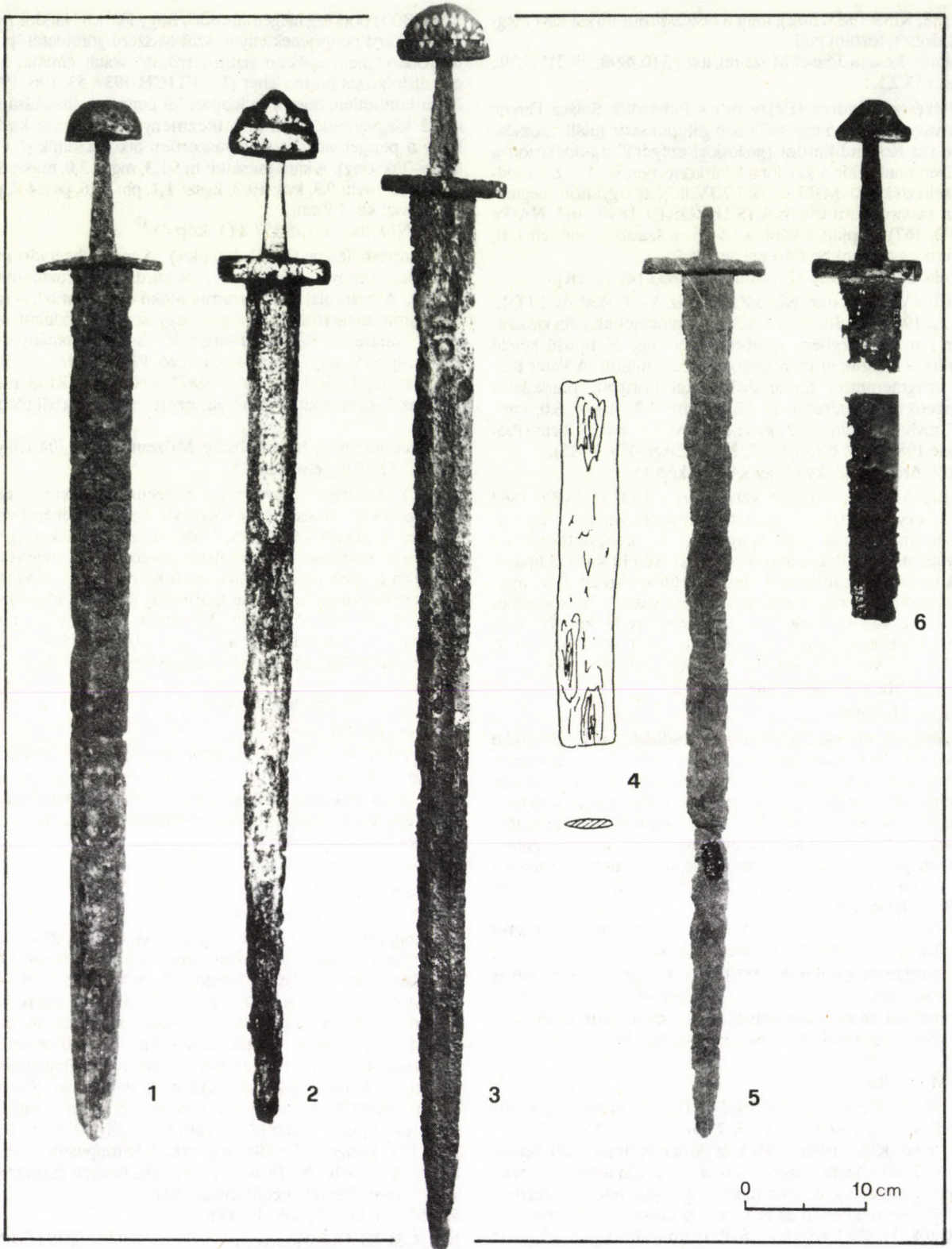
Čierna nad Tisou – I. Ágcsernyő

Cheglevici – I. Keglevichháza

– Csánig (Vas m.) – Homokbánya: 1958. március 27-én Kiss László szombathelyi lakos adományozta a múzeumnak a homokbányában talált kétélű kardot (BAKAY 1965, 7: Nr. 10; BAKAY 1967, 119: Nr. 10; KISS 1985, 300). Sírleletre való konkrét utalás helyett a leltárkönyvben csak annyi áll, hogy „látott még ugyanott egy hullámvonalas díszítésű bögrét és egy lándzsát is”. A kardot Bakay Kornél is Karoling-korinak tartotta, s H típusúnak határozta meg, de újabban Zdenko Vinski meggyőzően bizonyította, hogy a 8. századi, ún. Immenstedt típusú kardok közül való (VINSKI 1977–78, 168–169: 151. jegyzet, 177: 191. jegyzet. A kardtípusról: STEIN 1967, 78–79, 416. és 115. á.), ezért aligha lehetett magyar sírba temetve. Jegyzékünkben törölni kell.

MNM KO. ltsz.: 60.6.A (10. kép 2).

14?. CSEKEJ (Čakajovce, okr. Nitra, Szl.) – KOSTOLNÉ DŰLŐ: Egyelőre még közöletlen kétélű kard, amely a 805 síros 9–12. századi köznépi temető 587. sírjában került elő. Mivel a vitéz keskeny pengéjű lándzsája és bárdja (bradaticája) is elkísérte a másvilágra, a temetkezés a 9–10. sz. első fele közötti időre keltezhető (REJHOLCOVÁ 1982, 235), s nem kizárt, hogy a korszakunknál korábban került földbe.

5. kép – Abb. 5 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Székesfehérvár-Sóstó/Vízművek 1971. évi szórvány; 2: Széplak; 3: Tólna-Dunameder; 4: Udvard-Tenyíri dűlő; 5: Újfehértó-környéke; 6: Vác-Csörögi szőlők

Nitra, Archeologický Ústav SAV

– Csikvánd (Győr-Moson-Sopron m.) – Gazdák erdeje, Csikvándi kavicsos: A Csikvánd és Gyarmat községek között, a Gazdák erdeje nevű akácokban nyitott kavicsbányában Herold Flórián gyarmati lakos 1936-ban kavicszedés közben lovassírra bukkan, 4 nyílcsúcs és kengyel melléklettel, valamint egy elveszett, s általa pontosabban leírni nem tudott „rugós szerkezetű eszközzel”. 1948 nyarán még hozzátette, hogy vagy ebben, vagy egy másik közeli sírban megelőzően egy kardot is találtak a kavicszedők.” (SZÓKE 1954, 128, 25. t. 16–20; MRT 4, 82: Nr. 21/2. lh.). Az elveszett kard természetesen nem besorolható, s az említett tárgyakkal közös sírleletté (vö. BAKAY 1965, 7: Nr. 11; BAKAY 1967, 119: Nr. 11; KISS 1985, 300) össze nem vonható!

Czigány Béla győrszigeti ált. isk. igazgató gyűjteménye; jelenlegi őrzési helye: ?

15. CSOMÁD (Pest m.): 1913. április 17-én vásárolta meg a MNM Fegyvertára Holéczy János helybéli ev. lelkésztől, a valószínűleg megbolygatott köznépi temetőből való kétélű kardot. Lapos félkör alakú markolatgombja, aszimmetrikus markolatvasa, s csónak alakú, kissé lehajló végű keresztvasa van. Széles pengéje keskenyedő, a hegye lekerekített, mindkét oldalán keskenyedő vércsatorna, utóbbiban az egykori mesterjegy X és rombusz? alakú nyomai. H: 84,4, mgm: 3,75, mgsz: 5,95, mgv: 0,45, mvh: 14,2, mvsz: 2,6–1,6, mvv: 0,45–0,25, kvh: 9,6, kvsz: 0,85, kvv: 1,95, ph: 70,2, psz: 5,9–3,35, pv: 0,45–0,35, vcsh: 62,0, vcpsz: 2,6–1,5 cm (BAKAY 1965, 7: Nr. 12; BAKAY 1967, 124: Nr. 12; KISS 1985, 300). MNM KO. ltsz.: 62.19.A (rég. száma: F, FN. 13./1913).

Csongrádfelgyő – I. Felgyő

Dej – I. Dész

15a? ĐELEKOVEC – (opšt. Koprivnica, H) – ŠLJUNČARA, JAGNJEĐE: 1969-ben a falu közelében lévő kavicsbányában Martin Nemeč fogorvos talált a kétélű kardra, amelyet 1973-ban adott a múzeumnak. Markolatgombja hiányzik, markolatvasán átalakítás nyomát jelző lyuk, keresztvasa konkáv vonalú, pengéjén széles vércsatorna. H: 99 cm, mvh: 12,0, kvh: 9,9, kvsz: 2,1, ph: 87,0, psz: 4,2, vcsh: 81,0, vcpsz: 2,2 cm.

Muzej grada Koprivnica, ltsz.: 2097 (1. kép 5).¹³

Derekegyház–Rárós – I. Hódmezővásárhely

Deva – I. Déva

16. DÉS (Dej, jud. Cluj, R.): vö. BAKAY 1965, 7: Nr. 13; BAKAY 1967, 124: Nr. 13; KISS 1985, 300 (7. kép 3).

17. DÉVA (Deva, jud. Hunedoara, R.): Valamikor az 1970-es évek első felében hét gazdag mellékletű 10. századi fegyveres lovassírból álló temetőrészletet tártak fel. Az egyik temetkezésben Karoling kardot is találtak (RUSU 1975, 210; FODOR 1981, 287; KISS 1985, 300; POPA 1988, 52). További adatok ismeretlenek.

Deva, Muzeul Județean Hunedoara, ltsz.: ?

Dolné Krškany – I. Nyitra – Alsókörsény

Dolný Peter – I. Komáromszentpéter

18. DOMBRÁD (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – NÁDAS DŰLŐ: BAKAY 1965, 7: Nr. 14; BAKAY 1967, 124: Nr. 14; KISS 1985, 300.

– Dormánd (Heves m.) – Hanyipusztá: A leletkataszterben említett, a földmunkákkal feldúlt temetkezésekből Pólos Béla állatorvos által megőrzött kardtöredék (FÉK 32: Nr. 243.) egy letört hegyű, egyélű avar kori tör maradványa, h: 36,2, ph: 26,8 (eredetileg kb. 32–33), psz: 1,9 (GALVÁN 1956; SZABÓ 1966, 45), vagys törlendő.

Eger, Dobó István Vármúzeum (10. kép 3).

– Dunaföldvár (Tolna m.): A múzeum 1897. október 20-án vásárolta meg Burger Sándortól a 12. sz. végére keltezhető, tehát e jegyzék anyagánál fiatalabb kétélű kardot (FÉK 33: Nr. 252; MESTERHÁZY 1978, 316: 16. jegyzet; SCHULZE 1984, 513).

MNM F. ltsz.: FN. 28./1897; új sz.: 53.115 (10. kép 4).

19. ECSÉD (Heves m.): A Könyves Árpád jegyző által, s Terkina Gyula megyei tanfelügyelő közvetítésével a MNM-nak ajándékozott, minden bizonnyal megbolygatott köznépi temetőből származó sírleletek közül való X típusú, kettétört markolatú kard elveszett ugyan (BAKAY 1965, 7: Nr. 15; BAKAY 1967, 124: Nr. 15; KISS 1985, 300), de a FN. megőrizte méreteit: H: 88,0, mgm: 2,7, mgsz: 4,7, mgv: 2,9, mvh: 8,9, kvh: 11,8, ph: 75,6, psz: 5,6 cm.

MNM F. ltsz.: 27./1904., kísérelőleletei: KO, ltsz.: 98/1904.

20. EGER (Heves m.) – KISKANDA DŰLŐ: vö. BAKAY 1965, 7: Nr. 16; BAKAY 1967, 125: Nr. 16; KISS 1985, 300. MNM KO. ltsz.: NN. 6./1938.

– Eger (Heves m.) – Szépasszonyvölgy: 1898 végén Turcsányi Gyula szőlőjében végzett földmunkák alkalmával sírokra bukkan, s közülük egyet Bartalos Gyula fel is tudott tární. A I. Romanosz Lakapenosz – Krisztoforosz – VII. Konsztantinosz Porfirogenitosz (927?–931) átlukasztott fél ezüstpénzével keltezett lovassírban a vitéz deréktájától „lejjebb széles vonalban vasrozsdának barázdáját találtuk, melyből három darabot emelhetünk ki (úgy látszik kardnak hüvelye lehetett)” jegyezte meg az ásató (BARTALOS 1899, 353). Bakay Kornél a rozsdás sávjából kardra következtetett (BAKAY 1965, 7–8: Nr. 17; BAKAY 1967, 125: Nr. 17), pedig ebből önmagában nem dönthető el, hogy miféle fegyver volt, hiszen az ásató a temető 18. sírjában lelt szablyát is kardnak nevezte (BARTALOS 357). Szerencsére fennmaradt a hüvelyben lévő pengetőredék szélességi adata, ami inkább szablyára vall,¹⁴ ezért e lelőhelyet a kardok listájáról törölni kell.

A fegyver időközben megsemmisült.

21. EGER (Heves m.) KÖRNYÉKE?: Ismeretlen származású kétélű kard, h: 88,0, ph?: 74,0 cm (BAKAY 1967, 141: Nr. 70.7).

Ernei – I. Nagyernye

22. ESZTERGOM (Komárom-Esztergom m.) KÖRNYÉKE?: a feltehetőleg a város környékéről származott kétélű kard töredéke a Balassa Múzeum 1962. évi revíziója alkalmával már nem került elő (vö. BAKAY 1965, 8: Nr. 18; BAKAY 1967, 125: Nr. 18; KISS 1985, 300).

Esztergom, Balassa Múzeum, ltsz.: 56.980.1.

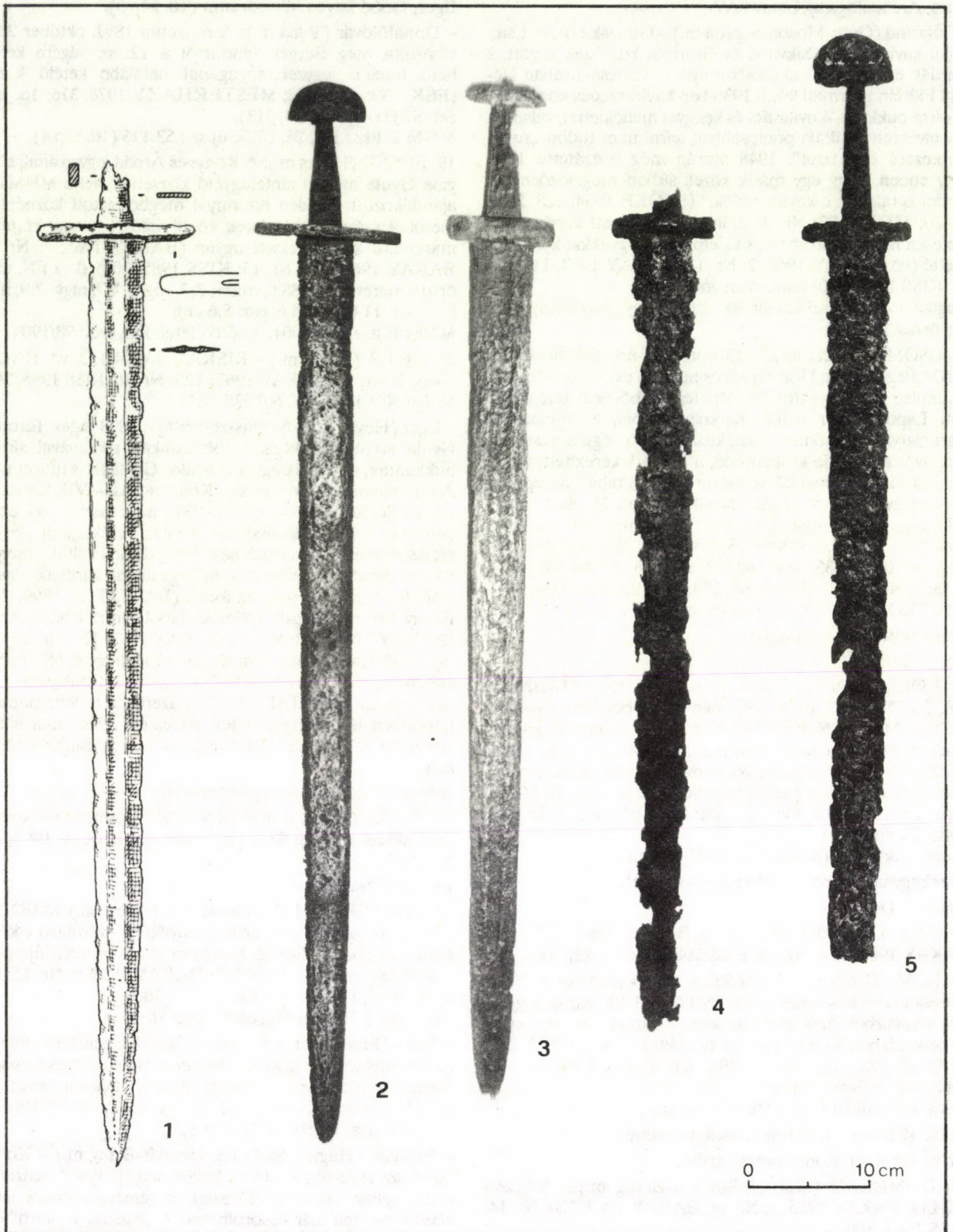
– Érd – Dunameder: 1962-ben előkerült kétélű kard, hiányzó markolatgombbal, hosszú négyzet metszetű keresztvassal, s hegyesdő pengével. A penge vércsatornájában bevett INGELR II felirat. Kv: 17,0, ph: 81,5 cm (KALMÁR 1961).

MNM F. ltsz.: 60.8082 (10. kép 5).

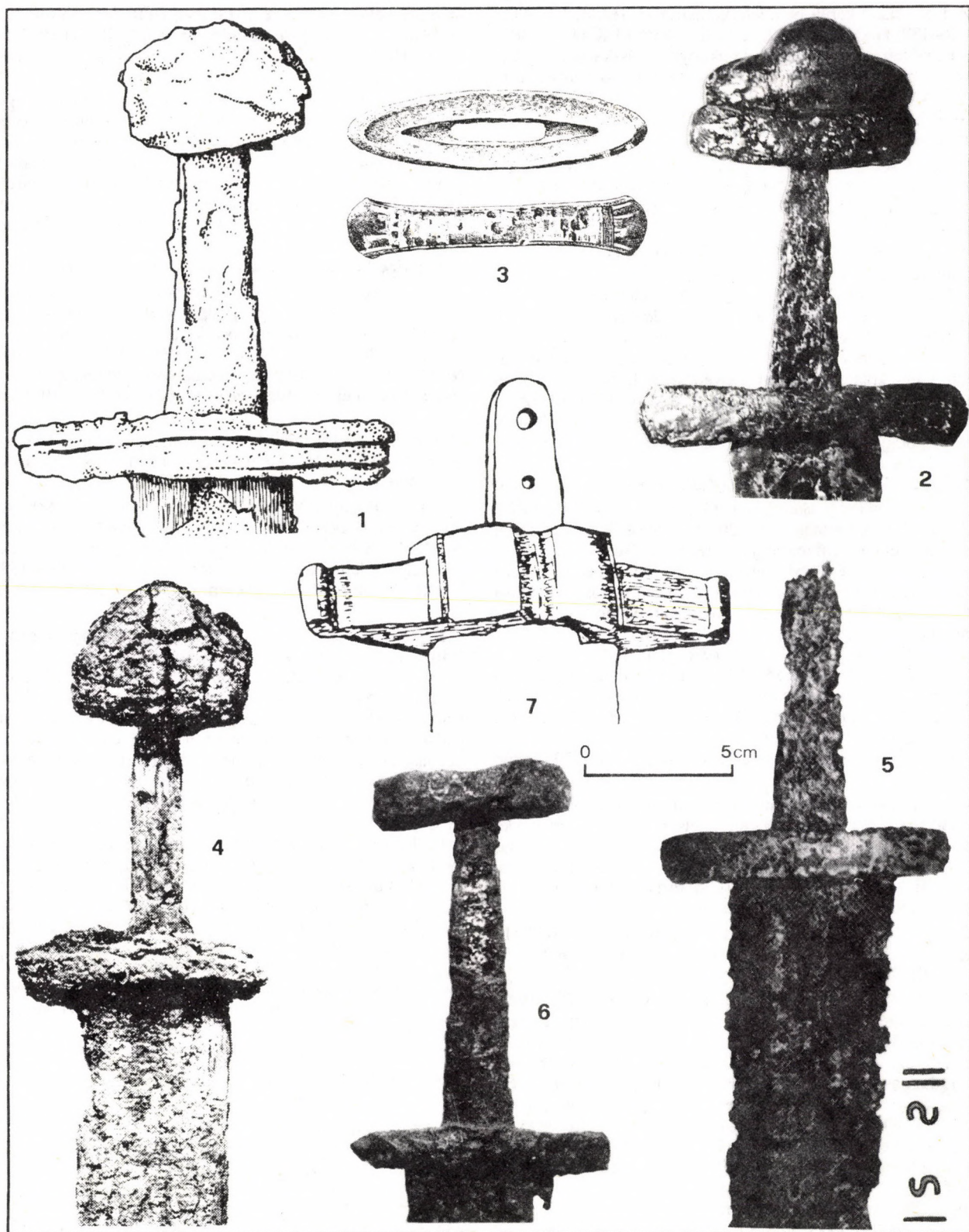
– Érpatak (Hugyaj; Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Kolduscseré: az 1870-ben szinte melléklet nélküli, 10–11. századi sírokat feltáró Rómer Flórisnak a temető korábbi leletei között egy ma már besorolhatatlan „rozsdás vaskard”-ot is megemlítettek (RÓMER 1870, 179).

23. FELGYŐ (Csongrád m.) – GEDAHALOM: vö. BAKAY 1965, 8: Nr. 19; BAKAY 1967, 125: Nr. 19; KISS 1985, 300.

– Felpéc (Győr-Moson-Sopron m.): Hampel József hibáját követően, Veszprém megyei ismeretlen lelőhelyű, 10–11. szá-

6. kép – Abb. 6 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Vágveresvár-Belterület; 2: Zalacsány-Zalameder; 3–5: Ismeretlen lelőhely 2., 4. és 13.

7. kép – Abb. 7 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Bény-Urasági földek; 2: Budapest-Erzsébet híd; 3: Dés; 4: Hajdúdorog-Temetőhegy 1. sír; 5: Malomfalva-Szentjános; 6: Nyíregyháza-Polyákbokor, Pereshalom; 7: Sepsiszentgyörgy-Eprestető

zadi kardként került be a leletkataszterbe (HAMPEL 1902, 436–437; HAMPEL 1907, 7, 22, 217–219; FÉK 44: Nr. 487) a Felpécen talált, s az egykori bakonyiszentlászlói Mihály István féle gyűjteményből a MNM-ba jutott 5–6. századi germán kard (BÖRZSÖNYI 1912a, 215; MITHAY 1978, 25). MNM RO, ltsz.: 42./1902.25 (10. kép 6).

Felsőjattó – I. Tornóc

24. FELSŐSZELI (Horné Saliby, okr. Galanta, Szl.) KÖRNYÉKE: vö. BAKAY 1965, 9: Nr. 27; BAKAY 1967, 127: Nr. 27; KISS 1985, 301; részletes adatokkal: KOVÁCS 1992, 164–165.

MNM F. ltsz.: 52.16; régi ltsz.: TM, 84./1885 (1. kép 6).

Galanta – I. Galánta

– Felső Viznice (Verhnja Viznicja, Mukačivs'kij raj., Zakarpats'ka obl., U.) – Brdo: 1932-ben a Brdo nevű hegy lábánál, bozótirtás közben egy – a vele együtt lelt 2 kasza alapján – a 11–12. századra keltezett, vércsatornás rövid kardpengét találtak egy kőlappal lefedett mélyedésben, h: 69,5, ph: 63 cm (BALAGURI-PENJAK 1976, 118; BALAGURI-BIDZILJA-PENJAK 1978, 95). S. I. Penjak szíves levelében tájékoztatott, hogy a leletek összetartozása kétséges, s a kard inkább a 3–4. századból való.

Užgorod, Zakarpats'kij Kraevedčeskij Muzej, ltsz.: Bz-604/1.

25. GALÁNTA (Galanta, okr. Galanta, Szl.) – TAKSONY (Matuškovó), Kertalja: 1968–70-ben homokkitermelés során egy köznépi temető mintegy 100 temetkezését semmisítették meg, majd az 1970. évi leletmentésen még 21 bolygatott sírt tártak fel. A temető szórványleletei között volt egy X típusú kétélű kard, lapított félgömb alakú markolatgombbal, egyenes keresztvassal (Pramene 1989, 87: Nr. 9/107.8; RUTTKAY 1975, 143; RUTTKAY 1976, 250; KISS 1985, 301; TOČÍK 1992, 151, 156, 154: 97. á. 1). A közölt ábra alapján a pengéjét aszimmetrikusan, szablyszerűen átkovácsolták, ill. kőszőrülték, h: 85,0, mgm: 3,9, mgsz: 6,2, mvh: 9,1, kvh: 8,7, ph: 71,2, psz: 4,5, vcssz: 1,6 cm.

Galanta, Okresné Vlastivedné Múzeum, ltsz.: 84./70 (2. kép 1).

– Gáva (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Szincsedomb: Az 1930-ban talált, s Kiss Lajos által helyszíneli gazdag mellékletű női sírban, a csontváz „lába között a térden alul rozsdás vaskarabot találtak, mely kard vagy tör markolatához hasonlít” (MIKECZ 1931, 139–140). A tárgy már nincsen meg, kétélű kard markolata aligha lehetett.

26. GÉGÉNY (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – VASÚTÁLLOMÁS: vö. BAKAY 1965, 8: Nr. 20; BAKAY 1967, 125–126: Nr. 20; KISS 1985, 300.

27. GYÖNGYÖSPATA (Heves m.) – KECSKEKŐ: 1982-ben földgépes talajjegyengetés alkalmával köznépi temető mintegy 50 sírját pusztították el, majd Szabó János Győző 6 temetkezést leletmentett. Egy részleges lovastemetkezésben „bizánci arany solidusokból kikalapált díszek és törött kétélű (markolat rész nélküli) kard, ezüst nyakpercc” kerültek elő (SZABÓ 1983; SZABÓ 1983a). Később kérésemre, az ásató szíves levelében közölte, hogy a solidus alapanyag bizonyíthatatlan feltevését maga is elvetette. A kard még közöletlen.

Eger, Dobó István Vármúzeum

– (28.) Győr (Győr-Moson-Sopron m.) – Gyirmót: talán a leletkataszter tévedését (FÉK 38: Nr. 354) követve kerülhetett a háromrészes markolatgombú, kétélű kard Bakay Kornél gyűjtésébe (BAKAY 1965, 8: Nr. 22; BAKAY 1967, 126: Nr. 22), mert az általa is idézett helyen Nagy Géza félreérthetetlenül Börzsönyi Arnold cikkére utalt, aki a fegyvert a 7–8.

századra keltezte (NAGY 1913, 250; BÖRZSÖNYI 1912). Mivel az valóban az 5–6. századból való (FETTICH 1943, 8–11, 45; BÓNA 1974, 54, 105, 75. t), katalógusunkból törölni kell (11. kép 1).

29? GYULA (Békés m.): A gyulai múzeum birtokában egykor több kétélű kard is volt, amelyeket a régi leltárkönyvbe bejegyzett szakirodalmi utalások alapján kísérelhetünk meg meghatározni, ill. keltezni.¹⁵ Egyetlen példány 10–11. századi származását lehet csak valószínűsíteni: „kétélű vaskard”, amely a leltárkönyv ma már ellenőrizhetetlen bejegyzése szerint (vö. SZENDREI 1896, 50) a salomoni kardhoz hasonlított.

Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1846 (elveszett).

– Gyula – Vármegyeháza: a feltételelesen innét származtatott honfoglalás kori leletek – kengyel pár, vaskarika, kengyelvas – mellé besorolt rövid keresztvasú kétélű kard a közölt (FÉK 38–39: Nr. 363; BAKAY 1965, 8: Nr. 23; BAKAY 1967, 126: Nr. 23; KISS 1985, 301) leltári számokon nem szerepel.

Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1687–88, 1985, 1988 (elveszték).

30. GYULAFEHÉRVÁR (Alba Iulia, jud. Alba, R.): vö. BAKAY 1965, 8: Nr. 24; BAKAY 1967, 126: Nr. 24; KISS 1985, 300.

31. HAJDÚDOROG (Hajdú-Bihar m.) – TEMETŐHEGY: vö. BAKAY 1965, 8–9: Nr. 25; BAKAY 1967, 126: Nr. 25; KISS 1985, 301. Megjegyzendő, hogy a kard származási helyét jelentő köznépi temetőt Fodor István 1977–1990 között 616 sír elérésével teljesen feltárta (FODOR 1992, 7. kép 4).

– Hódmezővásárhely (rég: Derekegyház; Csongrád m.) – Ráros: 1934-ben az Ördöngös és Tömpahát között, közel a hódmezővásárhelyi Zöldhalomhoz, a Mauthner Alfrédné birtokán álló kis halom közepén kiszántott kora avar kori (vö. CSALLÁNY 1935) temetkezés (1. sír), amely egy kora Árpád-kori köznépi temető területén került elő. Mellékletei: két vascsat és egy vaskarika mellett egy markolatgomb és keresztvas nélküli kétélű kard. Bakay Kornél 9 darabra törve látta a kardot, s a 4,8 cm széles pengére tapadt famaradványok miatt a vércsatorna létét nem tudta megfigyelni, de megállapította, hogy a famaradványokkal fedett „markolatvas közepén egy négyszegletes fejű, 1,6 cm magas szeg látható, mely a markolat faburkolatát tartotta”. Mindezek alapján a 10. századra keltezte a fegyvert (BAKAY 1965, 9: Nr. 26; BAKAY 1967, 126–127: Nr. 26; KISS 1985, 301). Mégis, mivel a szegecselt faburkolat korszakunk kardmarkolatainak egyáltalán nem fordul elő, mind a fegyver, mind pedig a temetkezés valóban korai avar kori lehetett (vö. KOVALOVSKI 1955, 63: Nr. 30; MADARAS 1994), ezért a jegyzékből törölni kell.

Szentes, Koszta József Múzeum, ltsz.: 55.50.1–2.

Horné Saliby – I. Felsőszeli

Horný Jatov – I. Tornóc

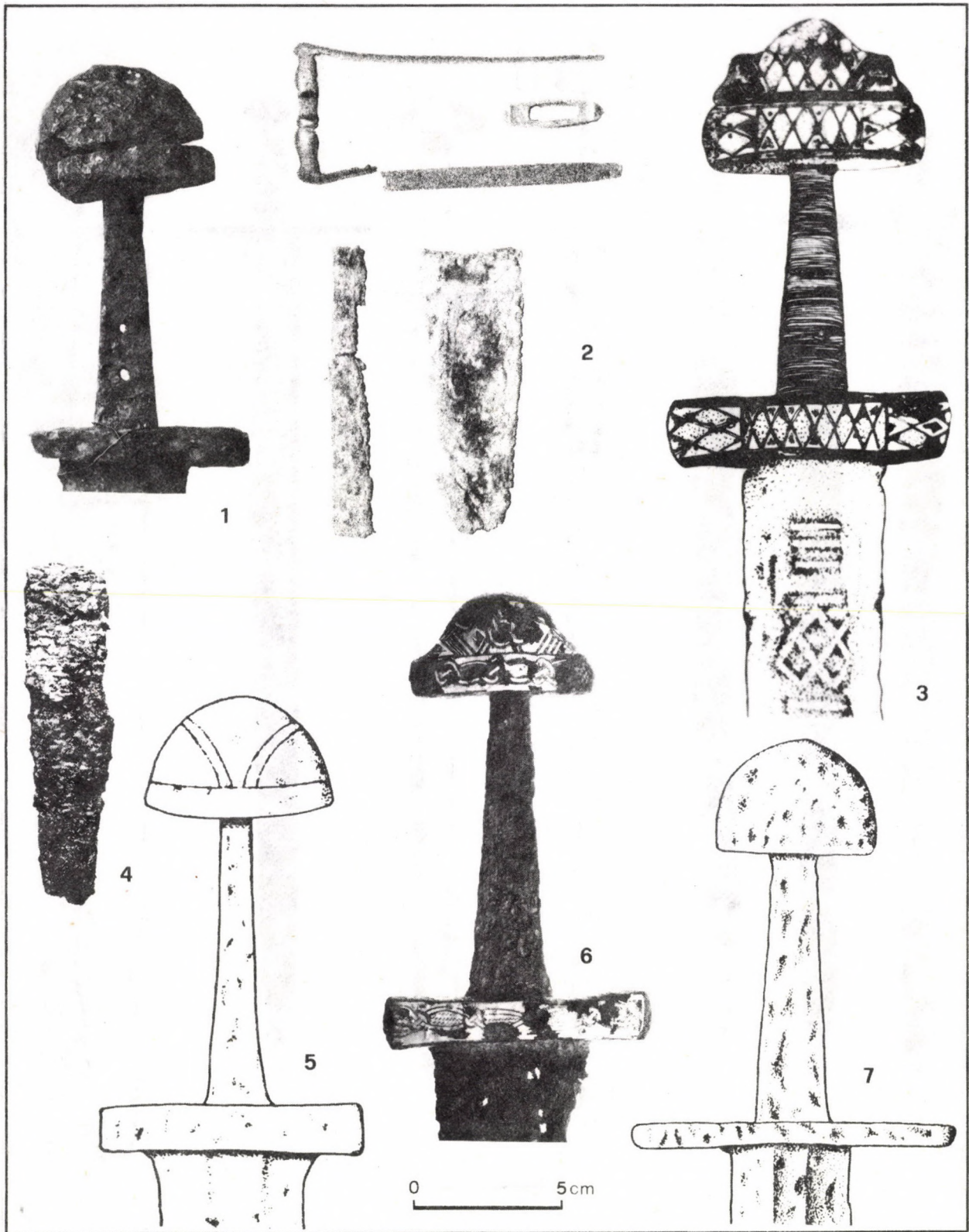
Hugyaj – I. Érpatak

Hurbanovo – I. Ógyalla

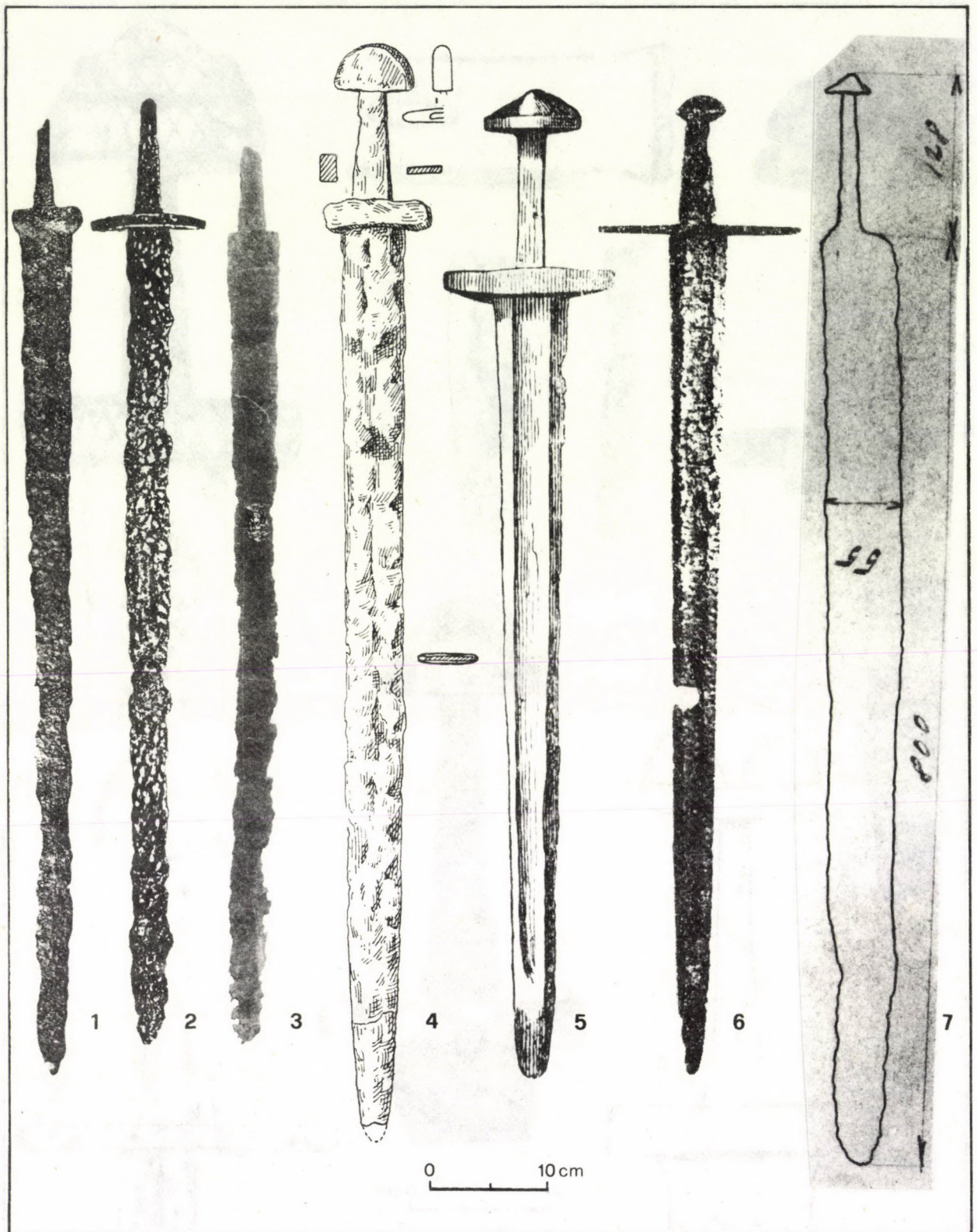
Ipoly medre – I. Szécsény környéke

Jimbolia – I. Zsombolya

31a. KAJÁRPÉC (Győr-Moson-Sopron m.) – GYÜRI KAVICSBÁNYA:¹⁶ 1963-ban kavicskitermeléskor talált férfisír megmaradt leletei: bronz övveretek és bronz övcsat, valamint egy egyélű vaskard. Kétrészes markolatgombjának felső, a találó szerint félkör alakú része elveszett, vagyis lehet, hogy a kard U típusú volt. Keresztvasa csónak alakú, s kissé lehajló.

8. kép – Abb. 8 A 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Zweischneidige Schwerter aus der 2. Hälfte des 10. und dem Beginn des 11. Jhs. 1: Szécsény környéke; 2: Szentés-Vince telep; 3: Széplak; 4: Törnóc-Felsőjattó 556. sír; 5: Törökbecse; 6: Vác; 7: Versec

9. kép – Abb. 9 Tévésen a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümlich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Árdánháza; 2: Bakonyszombathely környéke?; 3: Balsa; 4: Barslédéc 2/60. sír; 5: Beregszász környéke; 6: Bosna Gradiska-Szávameder; 7: Budapest-Tétény

Pengéje mindkét oldalán széles vércsatorna. H: 82,8, mgm: 2,3, mgsz: 7,8, mgv: 0,65, mvh: 9,15, mvsz: 2,5–3,55, kvh: 10,7, kvsz: 1,65, ph: 71,8, psz: 4,1, pv: 0,5–0,5, vcsh: kb. 68 cm (KOVÁCS 1992, 159–160).

Kajárpéc, Helytörténeti gyűjtemény, ltsz.: 23 (2. kép 2).

– (32.) Kapuvár (Győr-Moson-Sopron m.) – Gyümölcsdomb: Bella Lajos 1892-ben írott feljegyzése szerint, „az odább keletre eső Gyümölcsdomb cserepeken kívül egyebet nem szolgáltatott, mert dombjának derekát ezelőtt húsz évvel homokvétel céljából egész szélességében keresztül ásták, mely alkalommal egy lovon ülő nagy ember csontvázára akadtak, mely jobbában hosszú pallos-féle kardot tartott. Alkalmassint egyik honfoglaló ősrünk lehetett, kit teljes fegyverzetével együtt ide temettek” (BELLA 1892, 62). A használhatatlanul romantikus leírást (BAKAY 1965, 9: Nr. 28; BAKAY 1967, 127: Nr. 28; KISS 1985, 301) magam is elvettem, de az adatot a kardok lelőhelyterképén tévedésből szerepeltettem (KOVÁCS 1990, 47, ill. 44–45 között: 2. á. A. 32; KOVÁCS 1993, 54: Abb. 2: A. 41). Leletanyagunkból törölni kell!

– Kecel (Bács-Kiskun m.) – Lehoczky tanya: Az 1912-ben lovasírt leletmentő Winkler Pálnak „a gazda mondta, hogy gyerekei ott egyszer egy régi kardot találtak, mellyel sokáig eljátszottak, de azután elhányták” (WINKLER 1912, 322). Az adat értékelhetetlen.

33. KECEL (Bács-Kiskun m.) – VÁDÉI DŰLŐ: vö. BAKAY 1965, 9: Nr. 29; BAKAY 1967, 127: Nr. 29; KISS 1985, 301.

MNM KO. ltsz.: NN. 3./1935.4., új száma: 61.126.A.

– Kecskemét (Bács-Kiskun m.) – Magyarai/Madari tanya: Az 1900 előtt, a nevezett területen talált köznépi temető? megmaradt leleteit Kada Elek mentette meg. Ezek között volt egy síradat nélküli fegyver, amelyet Bakay Kornél kardnak tekintett, s feltételeken az 1. sír mellékleteihez sorolt (BAKAY 1965, 9: Nr. 30; BAKAY 1967, 127, Nr. 30; KISS 1985, 301). A fegyver azonban nem lehetett kétélű kard, hiszen egyrészt a közreadó Hampel József egyértelműen állást foglalt egyélűsége mellett,¹⁷ másrészt az egyélűség a közölt rajzon is felismerhető (HAMPEL 1900, 643: LIX. t. bal szélén; HAMPEL 1905, III. 421. t. A) olyannyira, hogy széles pengéjű szablya volna sem elképzelhetetlen. Leletlistánkból tehát törölni kell!

A kecskeméti múzeum anyagában a 2. világháborúban megsemmisült (11. kép 2).

34?. KEGLEVICHHÁZA (Cheglevici, jud. Timiș, R.): „markolatgombos kétélű kard... minden bizonyal sírból” (BÓNA 1986, 212, 224).

35. KEVEVÁRA (Kovin, opšt. Kovin, Sze.): A Kárpát-medencében egyedülálló, Z típusú kétélű kard. A szereléken az egykori huzaltauszírozás árkai láthatók, sérült pengéje mintásan kovácsolt. H: 88 cm (VINSKI 1983, 44, 54, 57–58, 64; BÓNA 1986, 224).

Muzeul Județean Timișoara (13. kép 5).

36?. KISKOSZMÁLY (Malé Kozmálovce, okr. Levice, Szl.) – BELTERÜLET: A község belterületén 1938-ban feldúlt csontvázás sírből? egy X típusú kétélű kard került elő. Markolatgombja félkör alakú, hosszú, négyzet metszetű keresztvasának végei lekerekítettek. Pengéjén széles vércsatorna fut, ebben az egyik oldalán rézhuzallal tauszírozott egyenlő szárú kereszt látható. H: 91,4, mgm: 3,2, mgsz: 6,0, mgv: 2,2, mvh: 9,0, kvh: 9,0, kvsz: 1,0, ph: 78,2, psz: 5,0, vcpsz: 1,8 cm. Korát általánosságban a 9–10. századra határozták meg (RUTTKAY 1975, 157; RUTTKAY 1976, 250; KISS 1985, 301; vö.

TOČÍK 1955, 416), ezért a 10. századi magyar anyagból való is lehet (2. kép 3).

Nitra, Archeologický Ústav SAV

– Kisvárdá (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Gyár utca: 1966-ban tereprendezéskor talált hiányos pengéjű kétélű kard, lencse alakú markolatgombbal, hosszú egyenes keresztvassal és keskeny vércsatornájú pengével. H: 52, psz: 4,5 cm. A kardot Németh Péter a korszakunkra keltezte (NEMETH 1972, 208; NEMETH 1975, 7), de inkább a 11. századból, sőt a 12. sz. elejéről való lehet.

Kisvárdá, Vármúzeum, ltsz.: 67.4.1. (11. kép 3).

37. KOMÁROMSZENTPÉTER (Dolný Peter, okr. Komárno, Szl.) – KISRÉT: A 61. sírban talált X típusú kétélű kard (vö. BAKAY 1967, 124: 13/a; KISS 1985, 300) adatai: markolatgombja félkör alakú, egyenes keresztvasának végei lekerekedők. A pengén széles vércsatorna fut, s egyik oldalán damaszolt, olvashatatlan felirat nyomai őrződtek meg. H: 86,5, mgm: 3,8, mgsz: 5,2, mvh: 9,3, kvh: 11,6, kvsz: 1,2, ph: 72,2, psz: 5,6, vcpsz: 2,6 cm (TOČÍK 1968, 22–23; RUTTKAY 1975, 139–140).

Nitra, Archeologický Ústav SAV (2. kép 4).

– Konyár (Hajdú-Bihar m.): Az 1910-ben Fürst Izidor aján-dékaként múzeumba került, s honfoglalás korinak vélt kétélű kard (LÖFKOVITS–ZOLTAI 1911, 22; BAKAY 1965, 10: Nr. 32; BAKAY 1967, 128: Nr. 32; KISS 1985, 301) a leltárkönyvi rajz alapján 13–14. századi (11. kép 4), a kengyel pedig 14. századi lehetett,¹⁸ ezért jegyzékünkben törölni kell. Debrecen, Déri Múzeum ltsz.: 1910. 1031–32 (elveszett).

Kovin – I. Kevevára

38?. KOZMADOMBJA (Zala m.) – ÓKOZMADOMBJA DŰLŐ: 1952-ben „egy elpusztult téglatemplom közeléből, fakitermeléskor” egy kétélű kard került elő, s Andor Kálmán helyi lakos ajándékaként került a múzeumba (SZÓKE–VÁNDOR 1976, 142). Markolatgombja, markolatvasa egy része, s a pengéjének vége elveszett. Keresztvasa lapos, kikerkedő végű, a közepén kissé kiszélesedő téglalap alakú. Erősen keskenyedő pengéjén keskeny vércsatorna. H: 68,7, mvh: 7,9, mvsz: 2,8, kvh: 13,1, kvsz: 0,8, kvv: 1,7–2,1, ph: 59,9, psz: 5,7, pv: 0,4, vcpsz: 2,2–1,8 cm. A kard a markolatgombja híján alig keltezhető, de az erősen keskenyedő pengéje miatt korszakunknál fiatalabb is lehet.

Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum, ltsz.: 52.38.3 (2. kép 5).

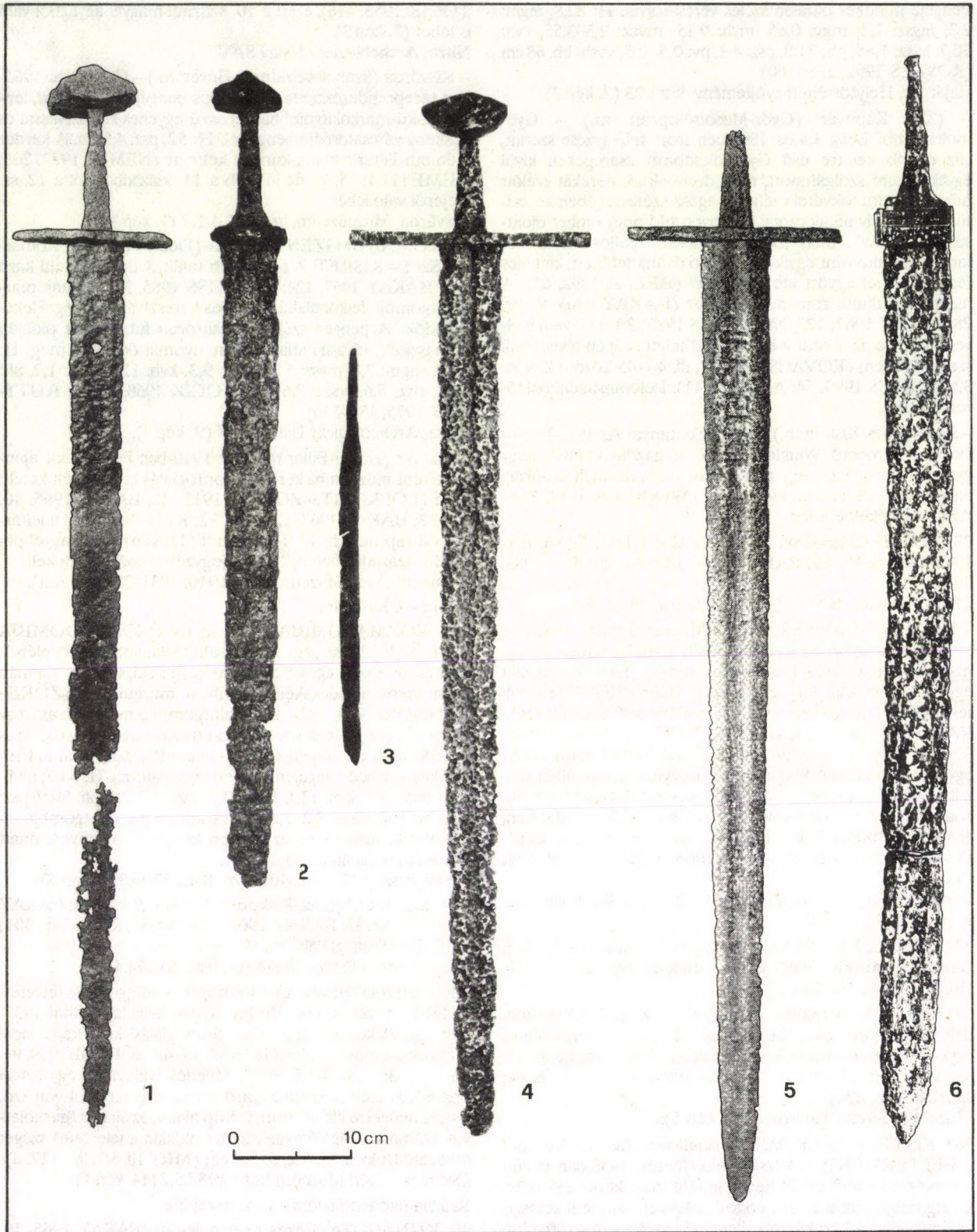
39?. KÖMPÖC (Bács-Kiskun m.): a kétélű kardot (BAKAY 1965, 31: Nr. 33; BAKAY 1967, 128: Nr. 33; KISS 1985, 301) nem sikerült megtalálnom.

Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz.: 53.174.4–13.

– Köröstarcsa (Békés m.) – Dübögő: A Sőregi János felvetette ötlet, miszerint a dr. Buday Árpád helyi lakos által 1937-ben ajándékozott tárgy egy honfoglalás kori kard opál markolatgombja (SŐREGI 1937, 47–48; SŐREGI 1939, 91, 56. á. 1–3; KISS 1985, 301), tévedés. Valójában egy tokaji opálból készült 5. századi kard markolatgombjáról van szó, amely hengerre állított tompa kúp alakú, az alján a markolatvas számára szolgáló nyílással, az oldalán a felerősítő szeget átvezető lyukkal. M: 3,2, á: 5,5 cm (MRT 10, 8/7. lh., 117. á). Debrecen, Déri Múzeum ltsz.: 1937.5.2 (14. kép 1).

Krásna nad Hornádom – I. Abaszéplak

40. KUNÁGOTA (Békés m.): A leírást (BAKAY 1965, 10: Nr. 34; BAKAY 1967, 128: 34; vö. KISS 1985, 301) azzal lehet kiegészíteni, hogy a lovasírt mellékletei között I. Romanosz Lakapenosz – VII. Konsztantinosz Porfürogennetosz – Konsztantinosz és Sztephanosz (931–944) 2 átlukasztott ezüstpénze maradt ugyan meg, de felesleges kétségbe vonni,

10. kép – Abb. 10 Tévésen a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümlich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Budapest környéke; 2: Csánig-Homokbánya; 3: Dormánd-Hanyipusztá; 4: Dunaföldvár; 5: Érd-Dunameder; 6: Felpéc

hogy a találók a csontváz mellett „legalább 60 db ilyen pénz-félé”-t is leltek (MÓRA 1926, 125). A Kárpát-medence korabeli leletanyagában kivételes bizánci kardról: KISS 1987, 205–206).

– Kübekháza (Csongrád m.) – Újtelep: Bálint Péter házánál „pernyegödőr ásásakor ember- és lócsontvázat, kengyel, kard mellékletekkel találtak” (BÁLINT 1962; KISS 1985, 301). E leletek nem kerültek Bálint Alajos kezébe, aki 1961-ben itt egy köznépi temető 12 síros részletét tárta fel, ezért az azonosítatlan kard a jegyzékbe nem vehető fel.

– Ladánybene (Bács-Kiskun m.) – Benepuszt: a korábbi véleménnyel (vö. BAKAY 1965, 6: Nr. 3; BAKAY 1967, 113: Nr. 3; KISS 1985, 301) ellentétben, nézetem szerint az első ismertté vált honfoglaló magyar temetkezésben nem kétélű kard, hanem szablya volt (KOVÁCS 1980).

Ladice – I. Barslédec

41. LEVÉL (Győr-Moson-Sopron m.) – ÚJHELYI IMRE TÉR 11–12.: 1974-ben vízvezetéképítés kiváltotta leletmentésén, Pusztai Rezső köznépi temető? 7 síros részletét tárta fel. Az 1. sírból, egy férfi bolygatott temetkezéséből előkerült „nyugati típusú kard markolatvasa a X. sz. második és a XI. sz. első fele közötti időszakra jellemző” (PUSZTAI 1975). Mindmáig közölten.

Mosonmagyaróvár, Hansági Múzeum

– Léva (Levice, okr. Levice, Szl.) környéke: A helyi kegyesrendi főgimnázium gyűjteményében volt egy „honfoglalás, illetve Árpád-kori kardpenge és kengyelvas, mely utóbbi a Léva mellett lévő Gényérről került elő” (LEHOCZKY 1898, 346). Az időközben elveszett „kard” ellenőrizhetetlen adata a jegyzékbe nem kerülhet.

Malé Kozmálovce – I. Kiskoszmály

42?. MALOMFALVA (Morești, jud. Mureș, R.) – SZENT-JÁNOS: Vítás lelőhelyű (vö. VLASSA 1965, 669; HORED T 1967, 510; VLASSA 1967, 5512; HORED T 1968, 422) pengetőredék keresztvassal és hiányos markolatvassal. A penge egyik oldalán 12 kettős köröcskéből álló bronzberakás, a másikon ...IIS...SI feliratmaradványok. Besorolása bizonytalan, nem kizárt, hogy korszakunknál (vö. KISS 1985, 301; BÓNA 1986, 220, 224) valamivel fiatalabb (vö. HORED T 1978, 66).

Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, ltsz.: IV. 1920 (7. kép 5)

43. MARCELHÁZA (Marcelová, okr. Komárno, Szl.): Az 1932–37 között előkerült sírlelet Y típusú, hiányosan megmaradt kardját Alexander Ruttkaynak sikerült azonosítani (RUTTKAY 1975, 157–158; RUTTKAY 1976, 251; vö. BAKAY 1965, 10: Nr. 35; BAKAY 1967, 128–129: Nr. 35; KISS 1985, 301; Pramene 1989, 132: Nr. 22/166. 1). A penge vércsatornájában mintás kovácsolás nyomait figyelte meg. H: 58,1, mgm: 2,5, mgsz: 6,6, mgv: 1,9, mvh: 8,6, kvh: 15,9, kvsz: 2,2, ph: 46,2, psz: 5,5, vcisz: 2,4 cm.

Komárno, Podunajské múzeum, ltsz.: III-13 (3. kép 1).

Marcelová – ld. Marcelháza

44. MISKOLC (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – TÉGLAGYÁR: A Szentpéteri kapunál lévő egykori városi téglagyárban egy Y típusú kétélű kard került elő; h: 87,5, psz: 5 cm (BAKAY 1965, 10: Nr. 36; BAKAY 1967, 129: Nr. 36; vö. K. VÉGH 1970, 82; KISS 1985, 301).

Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 58.213.1 (3. kép 2).

Mogyoróshalom – I. Békésszentandrás

– Monaj (Borsod-Abaúj-Zemplén m.): 1886-ban egy őskori halomban Csoma József földbirtokos egyebek között egy

honfoglalás kori temetkezést is talált, mellékletei között „háromszögletű vaskard(?) hegye” is előkerült (HAMPEL 1900, 656), amely ábrázolatlanul elveszett, s ezért a jegyzékbe fel nem vehető.

Morești – I. Malomfalva

Mukačevo – I. Munkács

Mul'a – I. Szécsény környéke

45?. MUNKÁCS (Mukačevo, Mukačivs'kij raj., Zakarpats'ka obl., U.): A 19. sz. végén, az egykori Sugárút 10. számú ház utca felőli falának alapozásakor 1,5 m mélységben, csontok és hullámvonalas edény töredékei között, egy egyenes pengéjű kétélű kardot is találtak, rövid, sima keresztvassal; h: 70 cm (LEHOCZKY 1912, 89; EISNER 1925, 57–58, 62–63; BALAGURI-PENJAK 1976, 117; BALAGURI-BIDZILJA-PENJAK 1978, 95; KISS 1985, 301). A túlságosan rövid kard keltezése bizonytalan, az adat fenntartással kezelendő.

Mukačevo, Gorodskij muzej: S. I. Penjak tájékoztatása szerint a kard elveszett.

– Nagybecskerek (Zrenjanin, opšt. Zrenjanin, Sze.): „Alfa” típusú kétélű kard. Korszakunknál fiatalabb, a 11. századból való példány lehet (VINSKI 1983, 44, 54–57, 64; KISS 1985, 303; KOVÁCS 1991, 422: Nr. 83).

Zrenjanin, Gradski muzej (14. kép 2).

46?. NAGYERNYE (Ernei, jud. Mureș, R.): 1918-ban Teleki Domokos ajándékeként került múzeumba a hiányos pengéjű kétélű kard, hosszú markolatvassal, rövid egyenes keresztvassal, s pengéjén vércsatornával. H: 66, mvh: 13,0, kvh: 8,3, ph: 53,0, psz: 4,0–4,3 cm (VLASSA 1965, 688). Korhatározása nem meggyőző.

Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, ltsz.: IV. 1919 (3. kép 3).

47?. NAGYHALÁSZ (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – VÁRRÉTJE: A bizonytalan azonosítás kérdésében nem történt változás (vö. BAKAY 1965, 11: Nr. 40; BAKAY 1967, 129: Nr. 40; KISS 1985, 301).

Nyíregyháza, Jósa András Múzeum

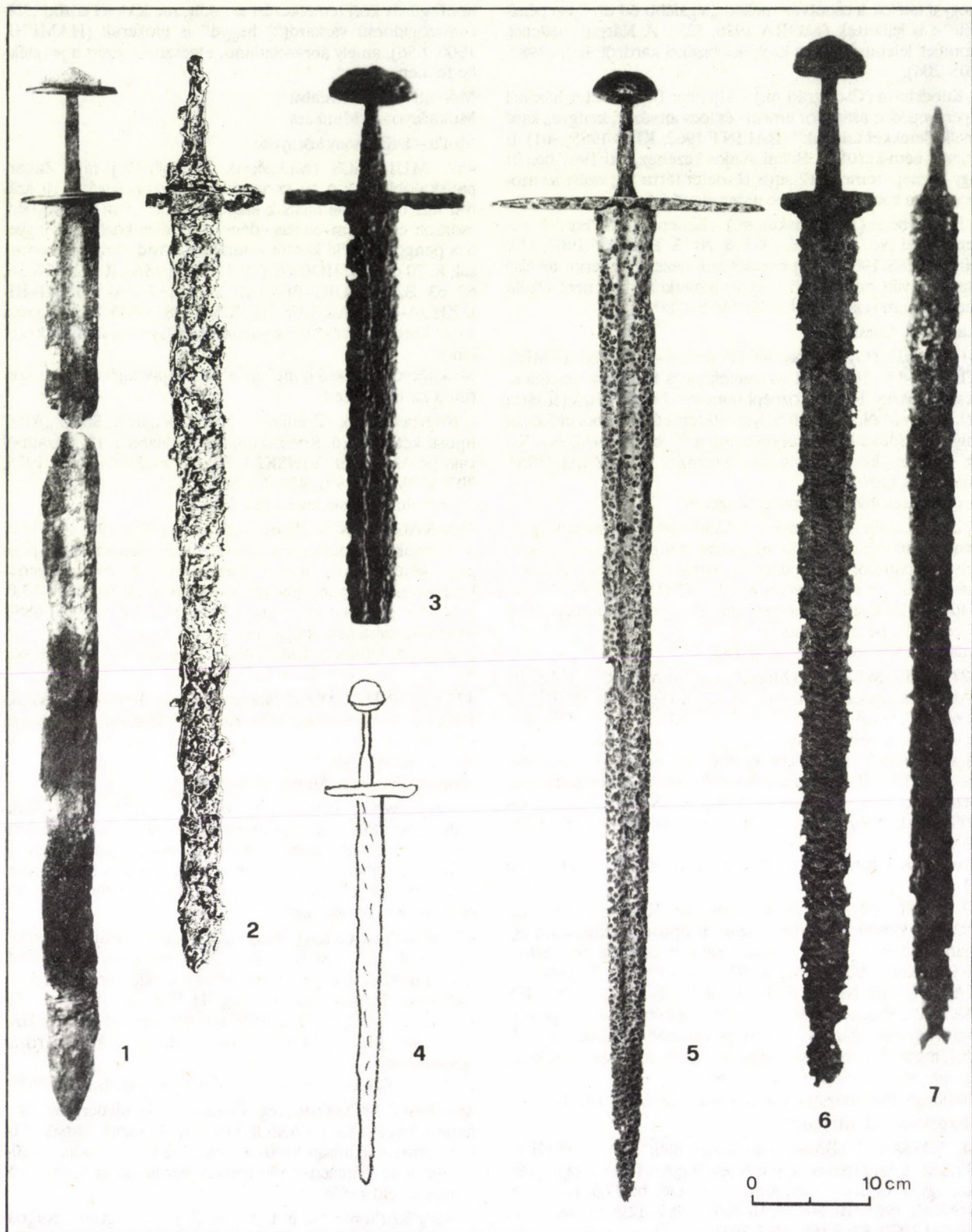
– Nagykövesd (Vel'ky Kamenec, okr. Trebišov, Szl.) – Szőlőshomok: 1898 őszén rigolírozáskor középrétegbeli? temető sok temetkezését pusztították el úgy, hogy „az egész terület telve volt ember és lócsontokkal, kard, zablá és apró ptyketöredékekkel” (DÓKUS 1900, 50–51). Az ellenőrizhetetlen adat fel nem használható.

48?. NAGYLUCSKA (Veliki Lučki, Mukačivs'kij raj., Zakarpats'ka obl., U.) – MOCSÁR DŰLŐ: 1875-ben Almási földjén szántottak ki egy szerelék nélküli kétélű kardot, amelyet Lehoczky Tivadar szerzett meg. H 81,0, psz: 5,5 cm (LEHOCZKY 1892, 99; BALAGURI-PENJAK 1976, 118; BALAGURI-BIDZILJA-PENJAK 1978, 95). A korhatározás bizonytalan!

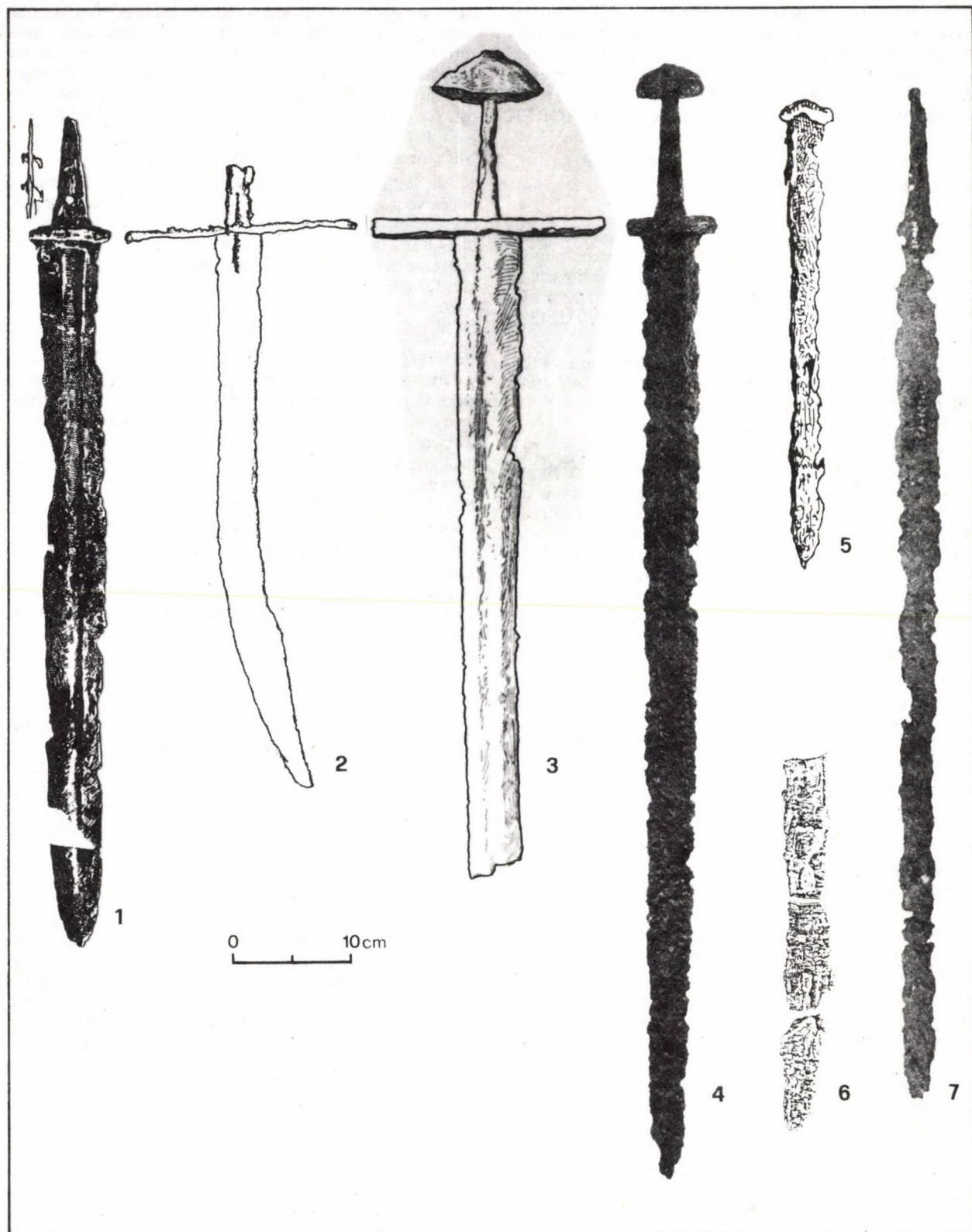
Užgorod, Zakarpats'kij Kraevedčes'kij muzej, ltsz.: Bz-567.

48a. NAGYMEGYER (rég: Čalovo; Vel'ky Meder, okr. Dunajska Streda, Szl.) VÁMOSTELEK: Vladimír Varsik avar kori temetőfeltárásán 1990-ben és 1992-ben 3 sírból álló 10–12. századra keltezett temetőrészlet került elő, az 1. sírban X típusú kétélű karddal.¹⁹

– Nagyörsz (Tomnatic, jud. Timiș, R.) – Téglagyári agyagbánya: 1911 előtt minden bizonnyal köznépi temető sírjait semmisítették meg, s a téglagyári munkások a leleteket begyűjtő Kühn Lajosnak kard előkerülését is megemlíttették (KÜHN 1911, 182; BÓNA 1986, 212). A kard elveszett, tehát az adat ellenőrizhetetlen, s ezért felhasználhatatlan.

11. kép – Abb. 11 Terveken a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümlich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Győr-Gyirmót; 2: Kecskemét-Magyar/Madari tanya; 3: Kisvárd-Gyár utca; 4: Konyár; 5: Orsova-Dunameder; 6: Pécs-Magyarürög; 7: Rábacsanak-Alsógyep dűlő

12. kép – Abb. 12 Terveken a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümllich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Szászkabánya-Téglavető; 2: Százhalombatta; 3: Székesfehérvár környéke; 4: Szigetvár környéke; 5: Tiszaeszlár-Sinkahegy; 6: Tökod-Altáró, Erzsébet akna; 7: Törökkanizsa

49–50. NAPKOR (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – VÁSÁROS-NAMÉNYI ÚT: 1950-ben a Vásárosnamény felé vezető műút építésekor köznépi temető 10. századi sírjaira leltek. A helyszínelő Korek József hat sírt, köztük egy lovastemetkezést észlelt, s leleteiből két kardot és egy szablyát vitt be a nyíregyházi múzeumba, ahol azóta nyomuk veszett (KOREK 1975; FODOR 1978; FODOR 1978a).

Nitra, časť Dolné Krškany – I. Nyitra – Alsóköroškény

Novi Bečej – I. Törökbecse

Novi Kneževac – I. Törökkanizsa

– Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Benkőbokor: 1930-ban az iskola előtt tanyán szőlő alá forgatáskor mintegy 100 sírt semmisítettek meg. Nem szakembertől származik az az emlékezés, hogy korábban kardot is találtak itt, de az időközben elkallódott (FÉK 58: Nr. 753; MIKECZ 1931, 133). Felhasználhatatlan adat.

51. NYÍREGYHÁZA (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – FEL-SŐPÁZSIT: vö. BAKAY 1965, 11: Nr. 42; BAKAY 1967, 129: Nr. 42; KISS 1985, 301.

Nyíregyháza, Jósa András Múzeum.

52. NYÍREGYHÁZA (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – POLYÁKBOKOR, PERESHALOM: 1903–04-ben id. Simkó András a halom déli oldalán fekvő földjét rigolírozva nagyobb temetőt semmisített meg, miközben „rendkívül sok vaskardot” talált. A leleteket egy csomóban elásatta, s az 1909-ben utánuk érdeklődő Saáry Sándor orvos-régiséggyűjtőnek már nem tudta megmutatni a helyét. Elbeszélése mégis hitelesíti az, hogy a padlásán megőrzött egy szablyát és egy kétélű kardot, s azokat Saárynak át is adta (SAÁRY 1922, 3). A feltehetőleg U típusú kétélű kard jelenleg már hiányos megtartású. Kétrészes markolatgombjának csak az alsó, téglalap alakú, felülézetben csónak formájú tagja maradt meg, benne a felső rész csatlakozó csapjainak befogadására szolgáló két lyukkal. Keresztvasa hasonló alakú, s a felületén tausírozás nyomai észlelhetők. Pengéjének töredékén széles vércsatorna fut, s ebben felirat nyomai? figyelhetők meg. H: 27,2 (egykor 93,5 cm volt²⁰), mgm: 1,8, mgsz: 6,9, mgv: 2,2, mvh: 10,5, kvh: 9,0, kvsz: 1,4, ph: 13,5 (egykor 80,0), psz: 5,5 cm (KISS 1985, 302).

Nyíregyháza, Jósa András Múzeum, ltsz.: 66.50.1 (7. kép 6).

– Nyírmada (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): „Madáról Novák József gyógyszerész úr egy XI., XII-ik...századbéli ép vaskardot” ajándékozott (MIKECZ 1906a, 33; vö. FÉK 59: Nr. 765; KISS 1985, 302). A kardot nem sikerült megtalálnom, ezért az adatot egyelőre nem használtam fel.

Nyíregyháza, Jósa András Múzeum

– Nyitra – Alsóköroškény (časť Dolné Krškany): 1963-ban Bohuslav Chropovský feltárta 6 síros, 9. századi temetőrészt, amelyen előkerült kétélű kard, amelyet nem lehet a jegyzékünkbe venni (Pramene 1989, 22: Nr. 40/312.61; RUTTKAY 1975, 139: Nr. 36; KISS 1985, 300).

Nitra, Archeologický Ústav SAV

53–54. ÓGYALLA (Hurbanovo, okr. Komárno, Szl.) – BAGOTA, KÉT ÚT KÖZÖTT (Bohatá, Medzi dvoma cestami): Egy mezőgazdasági munkákkal, majd homokbánya nyitásával megbolygatott köznépi temetőben, amelynek megmaradt részét Mária Rejholcová 130 sírral teljesen feltárta, két kardos temetkezés volt.

3. sír: lovas férfi temetkezésének mellékletei: halotti ruha ezüst szalagjai, egy hasonló rendeltetésű? ezüstdrótkarika, köpűszárnyas balta, tegez: benne egy villás és négy deltoid alakú nyflcsúcs, kés, csiholó, kova, ezüst tausírozású, körte

alakú kengyelpár, különleges, teljesen bronzból öntött pofarudas zablá, végezetül az ásató által Y típusúnak meghatározott kétélű kard. A megörbített pengéjű fegyver a bal könyöktől a térdig, a csontváz külső oldalán feküdt. Pengéjén vércsatorna: h: 95,0 mgm: 3,2, mgsz: 8,0, mvh: 9,0, kvh: 15,0, psz: 6,2 cm (REJHOLCOVÁ 1976, 192–193, 208; RUTTKAY 1976, 251).

Nitra, Archeologický Ústav SAV (3. kép 4).

17. sír: férfisír mellékletei: bronzveret töredékei, csikózablá, hullámvonaköteg-díszes edény oldalának töredéke, valamint egy X típusú kétélű kard. Ez utóbbit megörbítve helyezték a bal váll és a bal combközépközött a test mellé. Pengéjén vércsatorna: h: 90,0, mgm: 2,7, mgsz: 5,0, mvh: 12,0, kvh: 11,6, psz: 5,7 (REJHOLCOVÁ 1976, 194–195, 208; RUTTKAY 1976, 250).

Nitra, Archeologický Ústav SAV (3. kép 5).

Nyitra, Zsámbokrét – I. Zsámbokrét

– Orsova (Orşova, jud. Mureş, R.) – Dunameder: kétélű kard, sárgaréz bélyeggel a penge mindkét oldali vércsatornájában. Véleményem szerint nem a korszakunkból való (ellentétesen: FÉK 60: Nr. 787; BONA 1986, 216, 224), hanem inkább a 11. sz. végére keltezhető, tehát a jegyzék anyagába nem illik.

MNM F. ltsz.: 32./1905, új sz.: 53.119 (11. kép 5).

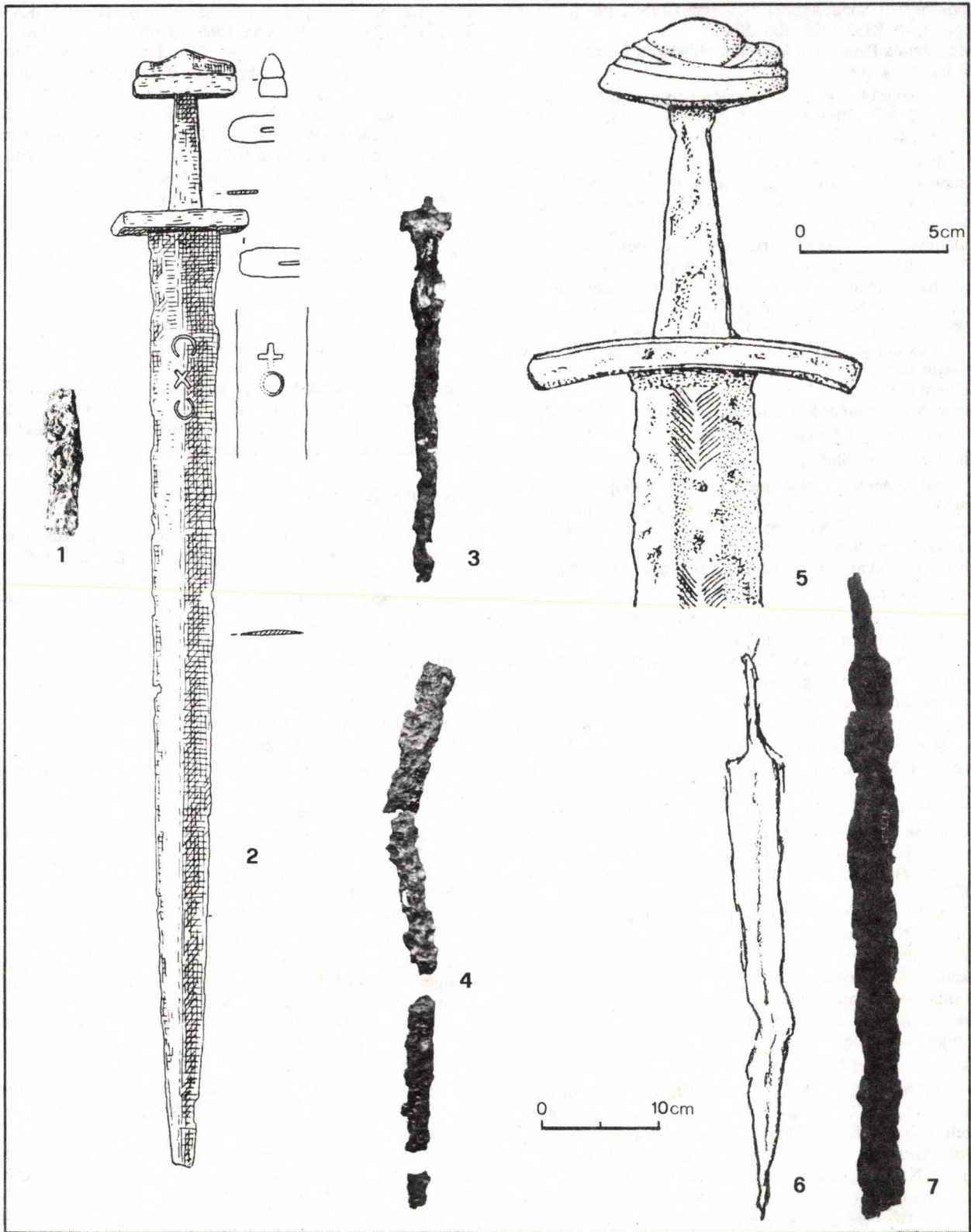
– Ostrogožsk (Voronežskaja obl., Oroszország): a leletkataszterben közölt tárgyakat Fodor István dolgozta fel, s a jellegtelen pengetöredékből (h: 8,3, sz: 3,7) nem akart a fegyver típusára következtetni (kard: FÉK 44: Nr. 481; vö. FODOR 1976). Mivel azonban a leletegyüttes egy 12–13. századi kun vitéz hagyatéka, anyagunkból feltétlenül törölni kell.

MNM KO. ltsz.: NN. 87./1950.3.

55. Öcsöd – I. Békésszentandrás

56?. PÁTROHA (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – BAJORHEGY: 1967-ben vásárolt egy X típusú kétélű kardot a múzeum Nagy Lajos helyi ácsmestertől. A kard leletkörülményei ismeretlenek, h: 92,0, psz: 4,5 cm (NEMET 1972, 208; NÉMETH 1975, 7). A kard képe a füzetke címlapján. Besorolása bizonytalan, lehetséges, hogy a 11. sz. és a 12. sz. közepe közötti időből való, mert markolatgombja nem félkorong, hanem lencse alakú! Kisvárda, Vármúzeum, ltsz.: 67.3.1 (4. kép 1).

– Pécs (Baranya m.) – Magyarürög, Kápolnadomb: 1943-ban Szalma Mihálytól vásárolta meg a múzeum a talán sírásáskor előkerült, H típusú kétélű kardot, amelyet a restaurálatlan leletek között Kiss Attilának sikerült azonosítani. Kétrészes markolatgombjának csónak alapú hasáb alakú alsó tagjához gúla alakú felső rész illeszkedik. Mindkettejükön sűrű, függőleges réz? tausírozás, ill. ennek árkolása maradt meg, a középben keresztirányú, sűrű ezüst tausírozású sávval elválasztva. A csónak alapú keresztvas oldalélei csúcsba futók. Egykor sűrűn bevert, ferde vonalkázású réz? tausírozás díszítette. A penge vércsatornájában fenyőmintás kovácsolás nyomai. H: 90,5, mgm: 3,8, mgsz: 6,0, mgv: 3,0, mvh: 10,1, kvh: 7,9, kvsz: 1,7, kvv: 3,1, ph: 74,9, psz: 5,8, pv: 0,5, vcsz: 68,5, vczz: 2,9 cm (KISS 1983, 259–260: Nr. 30; KISS 1985, 302). Jóllehet e típus díszítetlen kardjait még a 10. sz. második felében is használták (vö. Nr. 31., 70), példányunk díszítésének párhuzamai a 9. századból valók (vö. VINSKI 1977–78, 200, XI., XII. t: 1, XIII. t: 5, XIV. t: 1; KIRPIČNIKOV 1966, I. 27, VI. t: 1, VII. t: 4; RUTTKAY 1976, 248), ezért a korszakunkra keltezhető új, sírleletből való megfelelője előkerüléséig nem vettem fel a jegyzékbe (KOVÁCS 1984, 277: 30. jegyzet; H

13. kép – Abb. 13 Terveken 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümllich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Zalkod; 2: Zsámbokrét-Na mohylku dűlő; 3–4: Ismeretlen lelőhely 5., 6.; 5: Kevevára; Szablyamarkolatú kardok. – Zweischneidige Schwerter mit Säbelgriff. 6: Miszla-Bikádi, Ráctemp-lom dűlő: a „szablyamarkolatú kard” vázlatrajza; 7: Ismeretlen lelőhely 2.

típus helyett Sondertypnek nevezve: BÓNA 1984, 291: 13. jegyzet; vö. KISS 1990, 203–204).

Pécs, Janus Pannonius Múzeum Régészeti Osztály, ltsz.: K. 74.1.1 (11. kép 6).

Piliny (Nógrád m.): A szakirodalomban szereplő kétélű kard (FÉK 62: Nr. 820; BAKAY 1965, 11: Nr. 44; BAKAY 1967, 130: Nr. 44) törlendő, vö. Szécsény környéke.

– Rábacsanak (Győr-Moson-Sopron m.) – Alsógyep dűlő, Kossuth TSz homokbányája: a lelőhely egy olyan homokbánya, ahol folyamatosan pusztították a germán és 10. századi magyar temetkezéseket. Már 1959-ben előkerült egy kardnak nevezett, s elveszett tárgy, majd 1969-ben lovastemetkezés mellékleteként kengyel, borostyánkő gomb, s egy kettétört, a megtalálók által összehegesztett kétélű kard, végezettül 1962-ben egy honfoglalás kori szablya (DIENES 1962; DIENES 1963; UZSOKI 1969). A kard a borostyánkő gomb és egy jellegzetes csat mellékleteként germán, s nem magyar sírhoz (KISS 1985, 302) tartozhatott, tehát a jegyzékbe nem kerülhet.

Győr, Xantus János Múzeum, leltározatlan ? (11. kép 7).

Rárósmulyad – I. Szécsény környéke

Săcălaz – I. Szakálháza

57. SALAMON (Solomonove, Uzgorods'kij raj., Zakarpat'ska obl., U.): Az összekevert sírleletekből megmaradt kétélű kard (BAKAY 1965, 11: Nr. 45; BAKAY 1967, 130: Nr. 45; KISS 1985, 302) nem veszett el.

Užgorod, Zakarpat'skij Kraevedčeskij muzej, ltsz.: Bz-608/2. Sasca Montană – I. Szászabánya

58. SÁRSZENTÁGOTA (Fejér m.) – FELSŐTÖBÖRZSÖK: 1961-ben egy feldőlt sírből kétélű kard és kengyelmaradt meg (KRALOVÁNSZKY 1962; KISS 1985, 302), de nem sikerült őket megtalálnom.

Székesfehérvár, I. István Király Múzeum

59. SEPSISZENTGYÖRGY (Sfintu Gheorghe, jud. Covasna, R.) – EPRESTETŐ: 1943-ban téglagyári földmunkák közben talált részleges lovastemetkezésű férfisír a következő mellékletekkel: köpüs lándzsacsúcs, vastárgyak és egy kétélű kard, h: 81,5, ph: 75,5, psz: 5 cm. Markolatvasán 2 szegecs. Bronzból öntött keresztvasa (h: 11,5 cm)²¹ valójában párját ritkítja, Kiss Attila bizánci kardnak valószínűsítette (SZÉKELY 1945, 1–7; SZÉKELY 1948, 61–64; KISS 1987, 206–207).

Muzeul Județean Sfintu Gheorghe (4. kép 2, 7. kép 7).

Sered' – I. Szered

Sfintu Gheorghe – I. Sepsiszentgyörgy

Skalica – I. Szakolca

Sombor – I. Zombor

Stara Gradiska – I. „Bosna Gradiska”

Svaljava – I. Szolyva

Svilojevo – I. Szilágyi

60. SZABOLCSVERESMART (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – SZELÉRDDOMB: a kétélű kard valószínűleg elvesztett, a Bakay Kornél által megadott MNM-beli, ill. nyíregyházi őrzési helyen nem volt megtalálható (BAKAY 1965, 11–12: Nr. 47; BAKAY 1967, 132: Nr. 47; KISS 1985, 302).

61. SZAKOLCA (Skalica, okr. Senica, Szl.) – VYSOKÉ POLE: 1938 táján adta be a községi hivatalba A. Bystrovič azt az X típusú kétélű kardot, amelyet a nevezett határrészen földfórgatás közben talált. A kard markolatgombja félkör alakú, egyenes, négyzet metszetű keresztvasának végei gömbölyfűtettek, s penge mindkét oldalán vércsatorna fut. H: 89,4, mgm: 4,1, mgsz: 6,5, mgv: 2,1, mvh: 10,2, kvh: 12,9,

kvsz: 1,2, ph: 74,2, psz: 5,3, vcpsz: 2,1 cm (BUDINSKÝ–KRIČKA 1959, 106; BAKAY 1965, 18: 60. jegyzet; BAKAY 1967, 130: Nr. 46a; KISS 1985, 302; Pramene 1989, 314: 32/453.8). L. Tirschner már korábban is talált itt vastárgyakat és egy edényt, s az összes leletet feldolgozó Vojtech Budinský–Krička mindjüket egy, a 10. sz. elején nyitott sláv temetőből származtatta. A leletek összetartozását azonban semmi sem bizonyítja, s mindez a hosszú ideig kedvelt kardtípus e példányának a morva fejedelemség fennállásának időhatárai közé szorításához (BUDINSKÝ–KRIČKA 1959, 43–44, 132, 159; KLISKÝ 1964, 115; RUTTKAY 1970, 483; RUTTKAY 1976, 250) kevésnek tűnik, bár konkrét bizonyító adat a korszakunkba sorolásához sincsen. Fenntartással kezelendő.

Národné múzeum Bratislava (4. kép 3).

– Szakálháza (Săcălaz, jud. Timis, R.): Lovassírok leletei között megmaradt kengyelpárral és zablával, állítólag együvé tartozott „egy széles kétélű vaskard hüvelyéből maradt végső pántos hüvelye; szélessége 9,0, hossza 10,0 cm. Mindkét végén szögcs ül” (HAMPEL 1907, 138; vö. HAMPEL 1905, II, 759–760; KISS 1985, 302). A szokatlan méretű, s időközben elveszett tárgy meghatározása és kora egyaránt bizonytalan.

– Szatymaz (Csongrád m.) – Jánosszállás 5. sír: Az 1934-ben Kotormány János feltárta és Cs. Sebestyén Károly leltározta temető e sírjának a leltárkönyv szerint aranyozott ezüstveretekkel ékített öv és kard volt. Így említette Dienes István is (DIENES 1959, 145, 154), míg a leletkataszterben szablyaként szerepel (FÉK 69: Nr. 954), s mivel megsemmisült, a véleményeket ellenőrizni többé nem lehet. Talán az utóbbi mégis a valószínűbb, mert teljes veretkészetű öv és kétélű kard a honfoglalás kori sírokban mindeddig nem került elő (vö. SZŐKE 1962, 19, 25; KOVÁCS 1980, 313). Egyetlen félg-meddig kivételnek a nem hitelesen feltárt, s nem teljes veretkészetű kajárpécsi sír mutatkozik (vö. 31a.). Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz.: 12./1934.

(62). Szászabánya (Sască Montana, jud. Caraș-Severin, R.) – Téglalető: Niuny Frigyes által 1862. október 10-én ajándékozott kétélű kard. Egyenes markolatvasán két szeglyuk, rövid, egyenes keresztvasa és vércsatornás pengéje volt. H: 85,6, kvh: 8,5, ph: 73,0, psz: 6,0 cm. A kard minden bizonnyal népvándorlás kori (NAGY é. n.), ezért korszakunk leletanyagából (vö. BÓNA 1986, 224) törölni kell. MNM F. ltsz.: TM 101./1862 (12. kép 1).

– Százhalombatta (Pest m.): 1874-ben Würger Albert és Halász M. ajándékozott a múzeumnak „egy gyengén ívelt kardpengét tokjának némi maradványával, a markolat keresztvasa igen vékony... Lehet, hogy ez a kard is magyar pogánykori sírből származott” vélte Hampel József és az őt követő néhány szerző,²² holott az voltaképpen egy 16–17. századi szablya volt!

MNM ltsz.: 200./1874 (12. kép 2); új sz.: MNM F: 57.6763 (ezen tévedésből már egy 19. századi szablya szerepel).

– Szeged – Jánosszállás – I. Szatymaz

63. SZEGHALOM (Békés m.) – KOVÁCSHALOM: A kétélű kard lelőhelyének (BAKAY 1965, 12: Nr. 49; BAKAY 1967, 132: Nr. 49; KISS 1985, 302) hitelesítése újabb 10–11. századi temetkezést nem eredményezett (BAKAY 1971, 144; vö. MRT 6, 149–150: 11/50. lh.).

A kard megsemmisült a 2. világháborúban.

– Szelevény (Jász-Nagykun-Szolnok m.) – Menyasszonypart: 1883-ban egy lovassírt tártak fel, amelyben egyebek között a csontváz „bal keze mellett hosszas vastöredék (kard)” volt.²³

A fegyver ábrázolás nélkül veszett el, ezért a jegyzékbe fel nem vehető.

– Szentes (Csongrád m.) határa: A szakirodalomban (BAKAY 1965, 14: Nr. 58; BAKAY 1967, 136: Nr. 58; KISS 1985, 302) említett lelet törlendő, vö. Békésszentandrás.

64?. SZENTES (Csongrád m.) – VINCE-TELEP: A leltárkönyvben sírleletként megnevezett tárgyak összetartozása kétséges. Szerepel közöttük egy csatnak nevezett, de inkább záralkatrésznek sejthető bronztárgy, egy apró bronzfoglat, egy kard markolatvasának nevezett, de négyzet metszetű vaspálca 2 töredéke, végezetül egy kardpenge vércsatorna hegye. Utóbbi kora ismeretlen, h: 9,6, sz: 3,6, v: 1,0 cm (BAKAY 1965, 15: Nr. 59; BAKAY 1967, 136: Nr. 59; KISS 1985, 302). Fenntartással kezelendő!

Szentes, Koszta József Múzeum, ltsz.: 57.46.2 (8. kép 2).

65. SZERED (Sered, okr. Galanta, Szl.) – MÁCSÉDI DOMBOK II. TEMETŐ 7/55. SÍR: A csontváz bal oldala mellett, markolatával a vállnál fekvő X típusú kardot eltörve helyezték a sírba. Markolata lapos, körcikk alakú, pengéje mindkét oldalán széles vércsatorna. H: 87,0, mgm: 2,9, mgsz: 7,4, mvh: 8,6, kvh: 14,2, kvsz: 1,2, psz: 8,2 cm (BAKAY 1965, 15: Nr. 60; BAKAY 1967, 136: Nr. 60; TOČÍK 1968, 54; RUTTKAY 1975, 174–175; RUTTKAY 1976, 362; KISS 1985, 302).

Nitra, Archeologický Ústav SAV (4. kép 4).

66. SZÉCSÉNY (Nógrád m.) KÖRNYÉKE, IPOLY MEDRE?:²⁴ Először Márton Lajos említette meg azt a kétélű kardot, „amely kevéssel ezelőtt még Pintér Sándor gyűjteményének kiváló díszét alkotta, s az ő ajándékából egy hazai gyűjtőnk birtokába, s onnan állítólag egy nevezetes külföldi magángyűjteménybe vándorolt; Karoling ízlésű kard volt ez, amelynek érdekességét az épségben megmaradt hüvelyveretek emelték, a tárgy Szécsény vidékéről származott, talán a Rárós pusztáról, ahonnan ma is van Pintér Sándor birtokában egy hasonló ízlésű lándzsacsúcs” (MÁRTON é. n., 339). Nagy Géza, feltehetőleg anélkül, hogy a kardot látta volna, talán csak az előbbi adatra támaszkodva írta azt, hogy a fegyver „Pintér Sándor szécsényi ügyvéd úr gyűjteményéből br. Nyáry Alberthoz, majd Ernst Lajos múzeumába került, lelhelye az Ipoly medre Szécsény környékén” (NAGY 1913, 250). Ernst Lajos halála után a kultuszminiszter ajándéka-ként nagyobb mennyiségű tárgy került át gyűjteményéből a MNM Történeti (ma: Középkori) Osztályára (ltsz.: 41–57./1935), közöttük a kard is, „néhai Pintér Sándor gyűjteményéből” megjegyzéssel, de a lelőhelyére való utalás nélkül (ltsz.: 46./1935). A gyűjtemény következőként beletárolt tétele egy pilinyi leletként kezelt tárgycsoport (ltsz.: 47–57./1935), amelyről kardunk a pilinyi lelőhelynevet a későbbiekben kölcsönözhetette.²⁵ Fettich Nándor jogosan tarthatta ismeretlen lelőhelyűnek és késői darabnak is vélte (FETTICH 1933, 396; FETTICH 1937, 52: Nr. 16, 195: Nr. 16), nyilvánvalóan a hüvelyveretek (14. kép 4) miatt, amelyek kora a legvalószínűbben a 18. századra tehető.²⁶ Emiatt fel kell tételeznünk, hogy e vereteket utólag, talán Pintér Sándor megtévesztésére, s a kard értékének növelésére húzták fel a pengéje.

A kard vázolt történetének egyetlen homályos mozzanata az, hogy Nagy Géza a háromkaréjú markolatgombos, S és T típusú példányok között említette,²⁷ ez pedig szemlátomást nem illik a mi U típusú kardunkra. A fent rekonstruált történetnek ellentmondó adat esetleg úgy helyesbíthető, hogy feltételezzük: cikkének írásakor Nagy Géza csak hallomásból szerzett tudomást az új kard előkerüléséről, s azt automatikusan a Karoling-formához sorolta.

Végeredményben tehát csupán egyetlen kétélű kard léte valószínű, és pedig Szécsény környéke (talán az Ipoly medre) lelőhelyel: ez a kard U típusú, szerelékén felismerhetőek a kihullott tauszírozás árkai, pengéjén vércsatorna. H: 90,1, mgm: 4,9, mgsz: 5,8, mgv: 2,2, mvh: 8,4, kvh: 7,6, kvsz: 1,45, ph: 76, psz: 4,4, pv: 0,5, vcpsz: 2 cm (BAKAY 1965, 12: Nr. 48; BAKAY 1967, 132: Nr. 48; KISS 1985, 302). A fentiek nyomán tehát a Bakay Kornél által külön tárgyalta pilinyi kardot (BAKAY 1964, 11: Nr. 44; BAKAY 1967, 130: Nr. 44) a jegyzékből törölni kell, s nem kell számolni egy további, az Ipoly medrében talált kétélű karddal sem.²⁸

MNM KO, ltsz.: 46./1935 (4. kép 5, 8. kép 1; vö. 14. kép 4–5).

67. SZÉKESFEHÉRVÁR (Fejér m.) – DEMKÓHEGY: A kétélű kard (BAKAY 1964, 12: Nr. 50; BAKAY 1967, 132–133: Nr. 50; KISS 1985, 302) megvan.

MNM KO, ltsz.: 106./1903. 1.

68–69. SZÉKESFEHÉRVÁR (Fejér m.) – RÁDIÓTELEP A. ÉS 36. SÍR: vö. BAKAY 1965, 12–13: Nr. 51–52; BAKAY 1967, 133–134: Nr. 51–52; KISS 1985, 302. Az A. sírből való, a hazai leletanyagban egyedülálló kétélű kard díszítésének technikáját Kalmár János tökéletesen rekonstruálta (MAROSI 1938, 52–53), eredményei csupán a nyelvi korlátok miatt sikkadtak el olyannyira, hogy A. N. Kirpičnikov az újrafelfedezésére kényszerült (KIRPIČNIKOV 1966, I, 30, 78–79, VIII. t: 2, 4, X. t: 3). Bakay Kornél a kardot E típusúnak határozta meg, véleményem szerint azonban T-1 típusú (vö. KIRPIČNIKOV 1961, 184, 196; KIRPIČNIKOV 1966, I, 28; MÜLLER-WILLE 1970, 74; T típusúként: ARBMAN-NILSSON, 1966–68, 195).

Székesfehérvár, I. István Király Múzeum, ltsz.: 5859 (1–2; ill. 3–14), ill. 5988 (alszámok nélkül).

70. SZÉKESFEHÉRVÁR (Fejér m.) – SÁRKERESZTÚRI ÚT 5. SÍR: vö. BAKAY 1965, 13–14: Nr. 53; BAKAY 1967, 134–135: Nr. 53; KISS 1985, 302.

71–72. SZÉKESFEHÉRVÁR (Fejér m.) – SÓSTÓ/VÍZ-MŰVEK 1. SÍR és 1971. ÉVI SZÓRVÁNY: A már ismertté vált kétélű kard (BAKAY 1965, 14: Nr. 54; BAKAY 1967, 135: Nr. 54; KISS 1985, 302) homokbányászással folyamatosan pusztított lelőhelyén 1971-ben Kralovánszky Alán további 12 sírt leletmentett, s ekkor hozzájutott egy szórványleletként megmaradt X típusú kétélű kardhoz is. Ennek markolatgombja lapos félkör alakú, vékony keresztvasa végei kissé lehajlók. Pengéjén vércsatorna és a hüvelyfanyomai. H: 87,5, mgm: 3,4, mgsz: 6,9, mvh: 10,0, kvh: 11,2, ph: 73,3, psz: 5,5, vcpsz: 2 cm (KRALOVÁNSZKY 1971; KRALOVÁNSZKY 1972).

Székesfehérvár, I. István Király Múzeum ltsz.: 73.4.1 (5. kép 1).

– (73.) Székesfehérvár (Fejér m.) környéke: Feltehetőleg a város környékéről került e múzeumba egy kétélű kard körcikk alakú markolatgombbal, hosszá, kissé kiszélesedő végű, négyzet metszetű keresztvassal. Pengéjének töredékén vércsatorna fut; h: 70,0, mgm: 3,5, kvh: 19,0 cm (SZENDREI 1896, 61; BAKAY 1965, 14: Nr. 55; BAKAY 1967, 135: Nr. 55; KISS 1985, 302). Az időközben elveszett kard a gyűjtött anyagnál fiatalabb, s a 11. sz. és a 12. sz. első fele közötti időre keltezhető (vö. RUTTKAY 1976, 252–255: IX. típus), vagyis jegyzékünkben törölni kell (12. kép 3).

74–75. SZÉPLAK (Abaszéplak; Krásna nad Hornád, okr. Košice, Szl.): 1971-ben a Hernád jobbpartján, homokbányászás közben talált kétélű kard. Az első elveszett, ezért besorolása csak feltételezésen alapul! A másik, egy T-1 típusú, pompás kivitelű példány: markolatgombját és keresztva-

sát ezüst- és bronzlemezzel, ill. rézdrót tauszórással hálóminta díszíti, markolatvasát bronzhuzallal csavarták be. Pengéjének egyik oldalán a vércsatornában mintás kovácsolású +INGELRII felirat maradványai, a másikon geometrikus díszítő minta látható. H: 88,3, mgm: 5,5, mgsz: 7,7, mgv: 1,9, mvh: 8,7, kvh: 9,5, kvsz: 2,1, ph: 72,0, psz: 4,9, vcssz: 2,4 cm (RUTTKAY 1975, 152; RUTTKAY 1976, 250; KISS 1985, 301).

Bratislava, Slovenské Národné múzeum (5. kép 2, 8. kép 3).

– Szigetvár (Baranya m.) környéke: 1910–1914 között, talán a mozsgói téglagyár környékén talált, s Hegyessy János főszolgabíró tulajdonába került kétélű kard, amely később Igmándy Hegyessy Géza testőrkapitány ajándékaént került Salamon Géza gyűjteményébe, majd a múzeumba. Markolatgombja kétrészes: a csónak alapú hasáb alakú alsó részen háromosztású felső rész ül. A középső tag a szélsőknél magasabb, s őket egymástól, valamint az alsó résztől tauszórással csavart bronzhuzal választja el. Csónak alapú hasáb alakú keresztvasa gerincelt, az oldalélei csúcsba futók, pengéjén széles vércsatorna. H: 95,5, mgm: 3,1, mgsz: 6,0, mgv: 2,3, mvh: 10,3, kvh: 7,8, kvsz: 1,5–1,7, kvv: 3,0, ph: 80,3, psz: 5,3, pv: 0,6, vcsh: 73,2, vcssz: 2,3. A kardot Kiss Attila T típusúnak határozta meg (KISS 1983, 289–290; KISS 1985, 303; vö. KISS 1990, 204), de valószínűbb – jóllehet pontos párhuzamára nem akadtam – hogy a 8. századból való különleges típus (12. kép 4).²⁹

– (76.) Szikszó (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Vadász patak partja: 1979-ben egy lovassírt dúltak szét, amelynek megmentett leleteiként kardot, kengyelpárt és zablátöréket említettek (WOLF 1980). A fegyverről később kiderült, hogy valójában „egy töredékes szablya” (WOLF 1993, 545). Mindezt ellenőrizni nem lehet, mert a temetkezés leletei a Herman Ottó Múzeum 1980. évi költözésekor elvesztek (WOLF 1993, 546) mindenestre a lelőhelyet a jegyzékből törölni kell.

– Szilágyi (Svilojevo, opšt. Apatin, Sze.): „Pintér Mihály odavaló telepes, nyilván az ismert honfoglalás kori temetőből egy rozsdátté kardpenge két töredékét mentette meg” (GUBITZA 1909, 32; KISS 1985, 302). Az ellenőrizhetetlen adatot (vö. KOVÁCS 1991, 421: Nr. 77) nem lehet a jegyzékbe felvenni!

77–78. SZOB (Pest m.) – KISERDŐ 18. ÉS 21. SÍR: A kétélű kardok (BAKAY 1965, 15: Nr. 61–62; BAKAY 1967, 136–137: Nr. 61–62; KISS 1985, 303) megvannak. Időközben a 21. sír kardján tisztításkor Révész László pompás díszítést fedezett fel, amely önálló közlést érdemel! MNM KO. ltsz.: NN. 2./1937.17., ill. 2./1937.20.

79. SZOB (Pest m.) – VENDELIN FÖLDEK 2. SÍR: Az innét származó kétélű kardot a MNM Középkori Osztálya anyagának revíziójakor hibásan azonosították és az új leltári számára egy 13. századi kard került (MNM F. ltsz.: 52.84). Magát a szobi kardot ismeretlen lelőhelyüként leltározták újra, s a tévedést Bakay Kornél ismert fel és helyesbítette azt (BAKAY 1965, 15: Nr. 63, 56: 28. á: 4; BAKAY 1967, 137: Nr. 63, X. t: 4, 121: 10. á: 4; KISS 1985, 303), de ismeretlen lelőhelyüként is benn felejtette felsorolásában (MNM KO. ltsz.: 61.127.A: BAKAY 1965, 17: Nr. 70.3; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.3). Egyébként, a már a belsőleltározásakor is két darabra tört kardnak a hegye felőli penge része időközben elveszett; h: 49,9, mgm: 3,4, mgsz: 5,4, mgv: 2,3, mvh: 8,6, kvh: 11,3, kvsz: 1,0, ph: 36,8, psz: 6,6, pv: 0,3 cm.

MNM KO. ltsz.: 63./1929. 1., új sz.: 61.127.A

– Szolyva (Svaljava, Svaljavs'kij raj., Zakarpats'ka obl., U.): 1870-ben a tarsolylemez temetkezés feltárásakor Lehoczky Tivadar a helybéliektől arról értesült, hogy „e domb közelében vaskardot ástak ki néhány év előtt” (LEHÓCZKY 1870, 202). Felhasználhatatlan adat.

Szödliget – I. Vác

– Tarhos (Békés m.) – Tarhospuszta: 1877-ben a Wenckheim Frigyes békési uradalmához tartozó „Tarhospusztán”, valószínűleg a tarhosi kastély környékén téglavetéshez történt földkitermeléskor sírokat bolygattak meg. A Hajnal István összegyűjtötte leletek között volt egy vaskard, h: 95,0, mh: 14,0, mvsz: 1,5, psz: 3,5 cm. Mivel a kardnak 0,4 cm vastag foka volt, markolatában pedig 3 szeg, minden bizonnyal a jellegzetes markolatú avar kori szablyák közé sorolhatjuk. A leleteket korábban is avar korinak vélték, a legújabbban azonban vagylagosan a honfoglalás kori keltezés is felmerült (teljes irodalommal: MRT 10, 11/IV. lh.).

A tárgyak elvesztek.

– Tinnye (Pest m.) – Kutyahegy: 1908-ban útépítő munkások földkitermelés közben min. 12 temetkezést dúltak fel, „teljesen ép csontvázak és koponyákkal, dárdaucsúcsok, kardok és nyílhegyekkel, melyek... nagyrészt elkallódtak vagy pesti régiségkereskedők birtokába kerültek” (VÁSÁRHELYI 1909, 257). A bizonytalan adat felhasználhatatlan.

– Tiszabездé (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): A helyi jegyző szerint, az 1896-ban feltárt honfoglalás kori temető közelében még 1886–88 között „egy lovas sírra bukkantak, melyben állítólag kardot, buzogányt és más egyéb tárgyakat találtak volna, melyeknek azonban nyomára akadni nem sikerült” (JÓSA 1896, 385, 409). Mivel buzogány 10. századi magyar sírból még nem került elő, a hitelképtelen adatot a jegyzékbe felvenni nem lehet.

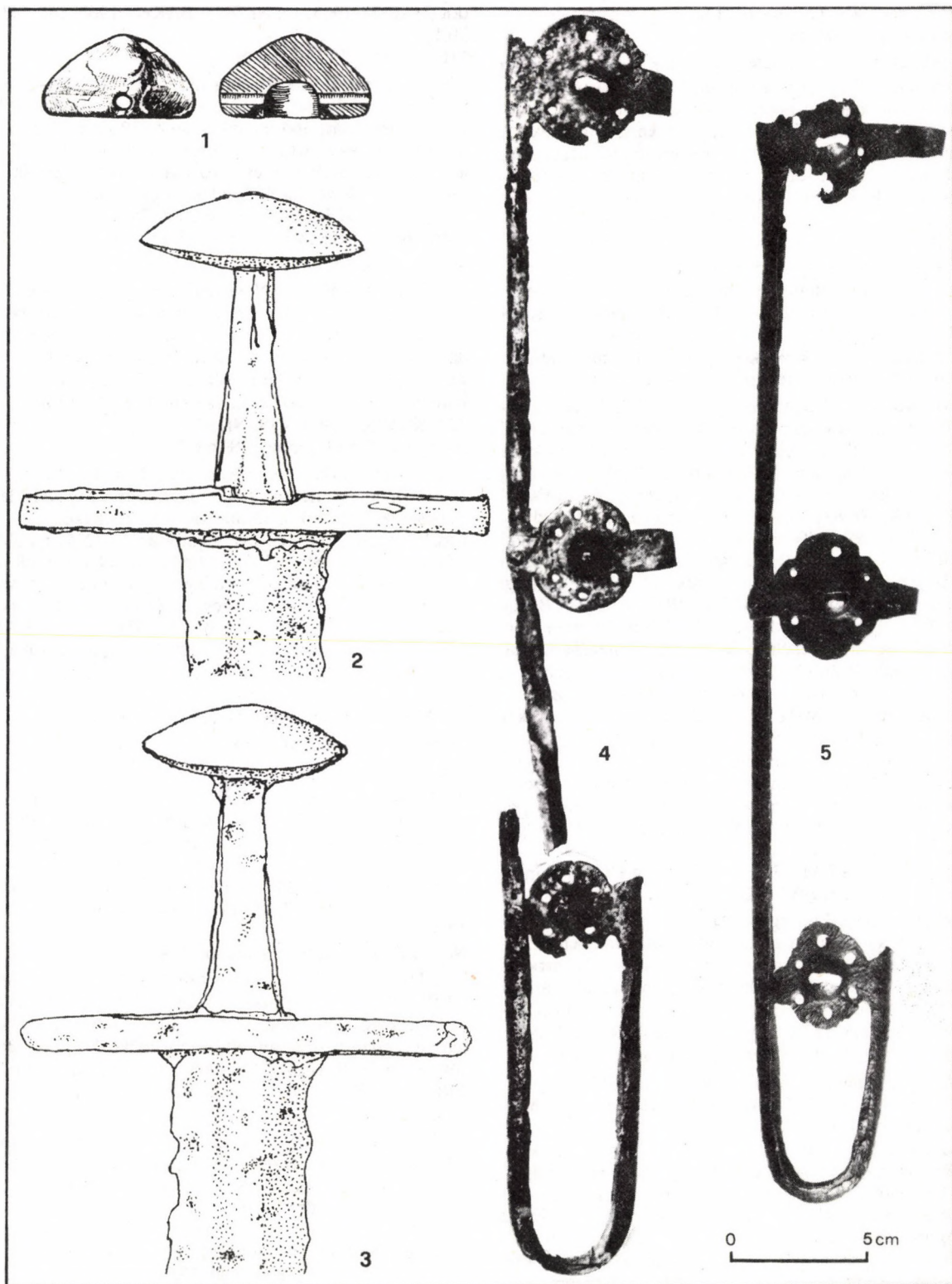
– Tiszaeszlár (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Bashalom, Csengőspart: Az 1958-ban itt három 11. századi sírt feltáró Dienes István említette, hogy „valahol a domb túloldalán egy „kard” is került elő, amely természetesen csakis a legkorábbi sírokból származhatott” (DIENES 1968, 191). A fegyver elveszett, az adat felhasználhatatlan.

– Tiszaeszlár (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Dióskert: Az 1965. évi ásátása idején, a helybéli lakosok mesélték Németh Péternek, hogy a harmincas években ugyanitt kardos sírra bukkantak (NÉMETH 1966, 89; KISS 1985, 303). Felhasználhatatlan adat.

– Tiszaeszlár (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Sinkahegy: 1889-ben gátépítéshez való agyagkitermeléskor avar és 10. századi temető nagy számú sírját semmisítették meg. Az avar leletek között volt egy jellegzetes szablya, egy egyélű vaskard nagyobb, hiányos keresztvasú pengetörédeke (h: 40,0, sz: 2,5 cm), valamint egy jellegtelen pengetörédek. Bakay Kornél a nagyobb töredéket feltételezően kardnak meghatározva anyagukhoz sorolta (BAKAY 1965, 15–16: Nr. 64; BAKAY 1967, 137–138: Nr. 64; KISS 1985, 303), de valószínűbb, hogy mint avar tárgyat (CSALLÁNY 1958, 37, XVI. t: 1) a jegyzékből el kell hagyni.

Nyíregyházi Jósa András Múzeum (12. kép 5)

– Tiszalök (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Kisvajasdomb: Rohács József magánásató cipészmeister, több korszak leleteit adta be e lelőhelyről, közöttük egy két nagyobb töredékét azzal a megjegyzéssel, hogy eredetileg egy 88 cm hosszú kétélű kardból maradt meg. H: 19,2, ill. 8,1, sz: 3,3, ill. 2,0 cm (vö. KISS 1985, 303). A túl keskeny és vércsatorna nélküli töredékek kétélű kardhoz nem tartozhattak!

14. kép – Abb. 14 Terveken a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezett kétélű kardok. – Irrtümlich auf die 2. Hälfte des 10. und den Beginn des 11. Jhs. datierte zweischneidige Schwerter. 1: Köröstarcsa-Dübögő; 2: Nagybecskerek; 3: Zombor; 4–5: Szécsény környéke, a kardhoz mellékelt hüvelyveret és kuruc kori megfelelője (zum Schwert von Szécsény beigefügte Schleifeisen und seine Parallele aus dem 18. Jh.)

MNM KO. ltsz.: NN. 7./1942. 10–11.

Tiszaörvény – I. Tiszaszőlős

80?. TISZARÁD (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): A község déli szélén szőlőtalaj forgatáskor talált sírok leletei között, amelyeket Iván János ev. tanító és Krasznay Péter ny. főszolgabíró ajándékozott a múzeumnak, egy kard 8 töredéke is megmaradt. A legnagyobb, bár elveszett darab méretei: h: 11,6, sz: 4,4, v: 0,9 cm. A fegyver a leletkataszterben szablyaként szerepel (FÉK 80: Nr. 1141), de a fenti szélesség ennek ellentmondani látszik. Fenntartással kezelendő adat.³⁰ Nyíregyháza, Jósa András Múzeum, ltsz.: 64.513.1.

– Tiszaszőlős (Jász-Nagykun-Szolnok m.) – Pusztadomaháza: 1872-ben feltárt 5–6 sír vegyesen felsorolt anyagában volt egy „rozsdás kard gömbbel” (TARICZKY 1906, 30; KISS 1985, 303). A sejthetőleg több korszak leletei között e fegyver szarmata kori, de középkori is lehetett, mindenesetre jegyzékünkben ellenőrizhetetlensége miatt el kell hagyni!

– Tokod (Komárom-Esztergom m.) – Altáró, Erzsébet akna/Várberek: A római kori település területéről „Várberek” megjelöléssel került az egykori dorogi tájmúzeum birtokába Székely Lajos főmérnök letétjeként 2 fegyver, állítólag ugyanabból a lovassírból (BAKAY 1965, 16: Nr. 65; BAKAY 1967, 137–138: Nr. 65). Valójában azonban a kétélű kard egy lovastemetkezésből 1949-ben, a szablya pedig egy „térdelő helyzetű” lóval kísért sírből 1951-ben látott napvilágot, ha a leltári bejegyzés egyáltalán hitelesnek tekinthető (Dorogi Tájmúzeum leltárkönyve 1957.102.1., 1957.103.1.)! A Bakay Kornél által még látott, majd elveszettek hitt tárgyakat Horváth Istvánnak újra sikerült azonosítania, s megállapította, hogy „a leletkörülmények bizonytalansága miatt, nemcsak a lelet összetartozását, de lelőhelyünkről való származását is kétségesnek tartjuk” (MRT 5, 339: 22/16. lh.). Végül is a két fegyver egyike jellegzetes késő avar kori szablya, s a kard sem látszik korszakunkból származni. Egyenes kétélű pengéje a ma is észlelhető élei alapján keskenynek nevezhető, vércsatornája nincs, sőt rombusz metszetűnek tűnik. Hegye hiányzik, markolatvasa ép, h: 86,8, mvh: 11,3, mvsz: 1,1–2,1, ph: 75,5, psz: 3,8, pv: 0,3 cm.

Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, ltsz.: a Dorogi Tájmúzeum leltárkönyvében 1957.102.1. (12. kép 6).

– Tokod (Komárom-Esztergom m.) – Oldalföldek: Brenner Ferenc magángyűjtő a századforduló táján e dűlőben előkerült, honfoglalás korinak tartott kardot, kengyelt és karperecet szerzett. Gyűjteményének múzeumba került tárgyai között azonban a megnevezett leletek nem voltak azonosíthatók (MRT 5, 345: 22/32. lh.), ezért a kard (vö. KISS 1985, 303) bizonytalan adatát a jegyzékbe felvenni nem lehet.

81. TOLNA (Tolna m.) – DUNAMEDER: 1942 előtt halászok találták a Duna medrében azt a kétélű kardot, amely Faraghó Gábor kecskeméti magángyűjteményébe került (LÁSZLÓ 1942, 816: Nr. 150; vö. FÉK 81: Nr. 1152). Fényképét Kiss Attila,³¹ a tárgyat a szerző azonosította. Faraghó Gábor 1951. július 7-én gyűjteményét letétként a MNM-ban helyezte el, majd a múzeum a letétet özvegyétől 1964. április 24-én megvásárolta. A lista 1. sz. tétele volt a „normann típusú kard, a 9–10. századból. Ezüsttel díszített, lapos gomba alakú markolatgombbal, zömök egyenes keresztvassal, kétélű egyenes pengével. A pengén DIC bevett betűk.”³² H: 103,0, mgm: 4,7, mgsz: 7,0, kvh: 10,0, ph: 87,5, psz: 5,2 cm.³³ Bakay Kornélnak az azonosítás nem sikerült, ezért külön szerepeltette a szakirodalmi adatokat (BAKAY 1965, 16: Nr. 66; BAKAY 1967, 138: Nr. 66), és külön magát a kétélű kar-

dot (BAKAY 1965, 16: Nr. 70.1; BAKAY 1967, 140–141: Nr. 70.1).

MNM F. ltsz.: 53.112 (5. kép 3).

– Tornóc (Trnovec nad Váhom, okr. Galanta, Szl.) – Felsőjató (čast' Horný Jatov), Remizka dűlő 556. sír: Az Anton Točík vezetésével feltárt 566 temetkezésből 528 sír a 9–11. századi temetőrészelethez tartozott. Az 556. sírban nyugvó férfi mellékletei: kés, vödör füle és abroncsa, csiholó és kovák, valamint a bokák között sarlótöredék, s egy kardtöredék, h: 11,6, sz: 3,0 cm (TOČÍK 1971, 183, XLV. t: 28). Nitra, Archeologický Ústav SAV (8. kép 4).

Törincs – Szécsény környéke

82?. TÖRÖKBECSE (Novi Bečej, opšt. Novi Bečej, Sze.): W típusú kétélű kard, markolatgombján színesfém-berakás nyomaival, h: 90 cm. Zdenko Vinski szerint 9. századi példány, amely a 10. sz. elején került a földbe (VINSKI 1983, 43, 54–55, 64), de véleményét nem bizonyította; a korszakunkból való származtatása valószínűbb (vö. BONA 1986, 224; KOVÁCS 1991, 419: Nr. 64). Zrenjanin, Gradski muzej (8. kép 5).

– Törökkanizsa (Novi Kneževac, opšt. Novi Kneževac, Sze.): 1899-ban Tallián Béla birtokán nagy számú régészeti leletre bukkantak, amelyek a földbirtokos ajándékaként, ill. Éber László ásatási eredményeként jutottak a MNM-ba (MNM KO, ltsz.: 28./1900. 1–776). Hampel József e leletek közül minden bizonyíték nélkül, néhányat egykorúnak és összetartozónak vélvén kiemelt, de ezek: lándzsa, egyélű kard három töredéke, kengyel, zabla (HAMPEL 1907, 149; vö. BAKAY 1965, 11: Nr. 41; BAKAY 1967, 129: Nr. 41; KISS 1985, 301) avar jellegűek, s így a kardot jegyzékünkbe felvenni nem lehet.

MNM KO. ltsz.: 28./1900.288 (elveszett: 12. kép 7).

Trenč – ld. Szécsény környéke

Trnovec nad Váhom – I. Tornóc

83. UDWARD (Dvory nad Žitavou, okr. Nové Zámky, Szl.) – TENYÍRI DÜLŐ: 1984-ben talajrendező munkálatok alkalmával egy homokdombot dózeroltak el, s eközben megsemmisítettek egy 10. századi temetőt. Megmaradt leletei között volt egy kétélű kardpenge töredéke is, h: kb. 30,0 cm: LISZKA 1984, 18, 27, 28: 11. á: 2; Pramene 1989, 250: Nr. 12/372.8).

Nové Zámky, Okresné múzeum (5. kép 4).

84?. ÚJFEHÉRTŐ (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – MICKÉPUSZTA: Az 1912-ben feldűlt sírok leletei között megmaradt kard kelta kori volt. A Jósa András által feltárt temetőrészet 4. sírjában lelt, sajnos időközben megsemmisült kardmarkolat (BAKAY 1965, 16: Nr. 67; BAKAY 1967, 138: Nr. 67; KISS 1985, 303) fenntartással ugyan, de elfogadható.

85. ÚJFEHÉRTŐ (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) KÖRNYÉKE: Az 1869-ben – Bakay Kornél bizonyíthatatlan feltételezése szerint ugyancsak Micskepusztán – előkerült, s a tausírozás árkait őrző keresztvasú pengétöredékhez (BAKAY 1965, 16: Nr. 67; BAKAY 1967, 138: Nr. 67) utóbb még egy kiegészítő pengétöredéket azonosítottak. H: 79,0, mvh: 4,3, kvh: 10,6, ph: 46,3, ill. 26,9 cm.

Nyíregyháza, Jósa András Múzeum, ltsz.: 66.47.1 (5. kép 5).

86. ÚJKÍGYÓS (Békés m.) – TANYA 38.: 1972-ben a Skoper András tanyája melletti kis homokdörben köznépi temetőt bolygattak meg. A megmaradt leletek között Szent István denára, valamint egy kétélű kard is volt (JUHÁSZ

1973; JUHÁSZ 1973a; KISS 1985, 303). A közöletlen fegyver adatai ismeretlenek.

Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum.

87. VÁC (Pest m.) – CSÖRÖGI SZŐLŐK: 1898-ban Szekeles István csörögi szőlőjében, szőlő alá fordításkor minden biztonnal köznépi temetőt bolygattak meg, s a megmaradt leletek között egy kettétört kétélű kard is a múzeumba került. Lapított, háromkaréjos markolatgombja, s csónak alakú, a végei felé kiszélesedő keresztvasa van. A szerelékét ezüstlemez borítás fedi, s a rajta bemélyített szalagfonatos mintát vörösréz, ill. arany tausifrozással emelték ki (részletesen: MRT 9, 489–490: 31/98. lh.; vö. BAKAY 1965, 16: Nr. 68; BAKAY 1967, 138: Nr. 68; KISS 1985, 303). Időközben a maradványok erősen tönkrementek; a két töredék méretei: 1. h: 22,8 (24 cm volt), mgm: 3,5, mgsz: 6,0, mgv: 1,5, mvh: 10,0, mvsz: 2,5, kvh: 9,0, kvsz: 1,5, ph: 7,8, psz: 5,2–4,2 cm; 2. h: 19,5 (40,5 cm volt), psz: 4,2–3,6 cm.

Vác, Vak Bottyán Múzeum, ltsz.: 52.5.1 (5. kép 6, 8. kép 6).

88. VÁGVERESVÁR (Červeník, okr. Trnava, Szl.) – BELTERÜLET: 1971-ben J. Hromada háza alapozásának kiásásakor egy kétélű kardot talált, amelyet M. Vozárik ajándékozott a múzeumnak. Markolatgombja a markolatvas egy részével elveszett, egyenes keresztvasának végei lekerekedtek, pengéjén vércsatorna drót-damaszkolás és mintás kovácsolás nyomai (RUTTKAY 1975, 135: Nr. 25.B. A talán X vagy Y típusú kard ahhoz a honfoglaló magyar népességhez köthető, amelynek feldúlt temetője is ismert (RUTTKAY 1976, 252; vö. TOČÍK 1968, 17–20; KISS 1985, 300). Hlohovec, Okresné múzeum, ltsz.: H-391 (6. kép 1).

Veliki Lučki – I. Nagylucska

Velký Kamenec – I. Nagykövesd

Velký Meder – I. Nagymegyér

Verhnja Viznicja – I. Felső Viznice

89. VERSEC (Vršac, opšt. Vršac, Sze.): X típusú, 85 cm hosszú kétélű kard említése (VINSKI 1983, 64; BÓNA 1986, 224; KOVÁCS 1991, 422: Nr. 82/2).

Vršac, Gradski muzej (8. kép 7).

Vršac – I. Versec

Žabokreky – I. Zsámbokrét

90. ZALACSÁNY (Zala m.) – ZALAMEDER: A Zala medréből származó, 1963-ban vásárolt X típusú kétélű kard. Markolatgombja lapos félkör alakú, keresztvasa felülézetben lekerekített végű, a közepén kissé kiszélesedő téglalap alakú. Pengéje ép, széles vércsatornájában mintás kovácsolás látható. H: 89,1, mgm: 3,4, mgsz: 6,6, mgv: 0,9–1,2, mvh: 9,5, kvh: 12,6, kvsz: 1,0, kvv: 1,4–1,9, ph: 75,1, psz: 4,8, pv: 0,4, vch: 69,8, vcsh: 3,3 cm.

Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum, ltsz.: 63.1.1 (6. kép 2, 9. kép 2).

– Zalkod (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): A község délnyugati részén fekvő dombot a Bodrog folyamatosan pusztította. Az 1924-ben helyszíni szemlét tartott Kiss Lajos szerint, több korszak leletei között „egy lófej, szájában honfoglalás kori zabla, mellette és körülötte kard és kengyeltöredékek” (MIKÉCZ 1924, 65–66; vö. FÉK 85: Nr. 1231; KISS 1933–34, 217–218; KISS, 1985, 303). Az ellenőrizhetetlen adat fel nem használható (13. kép 1).

– Zombor (Sombor, opšt. Sombor, Sze.): „Alfa” típusú kétélű kard hiányos pengével, h: 74 cm. Korszakunknál fiatalabb, a 11. századból való példány (VINSKI 1983, 44, 54–57, 64).

Sombor, Gradski muzej (14. kép 3).

Zrenjanin – I. Nagybecskerek

– Zsámbokrét (Žabokreky, okr. Martin, Szl.) – Na mohylku dűlő: 1871-ben lelt csontvázás temetkezés, amelynek mellékleteiből H típusú kétélű kard, balta (bradatica), sarkantyúpár maradt meg (Pramene 1992, 69: Nr. 46/862; RUTTKAY 1975, 195: Nr. 186; RUTTKAY 1976, 248). A megalapozottan a 9. századra keltezett leletet jegyzékünkbe felvenni (vö. KISS 1985, 303) nem lehet.

Bojnice, Vlastivedné múzeum (13. kép 2).

91. ZSOMBOLYA (Jimbolia, jud. Timiș, R.): 10. századi nyugati típusú kétélű kard említése (BÓNA 1986, 212, 224).

A bevezetőben idézett tanulmányom a fenti leletanyag áttekintése alapján készült, s 91 tételéből részben saját hibám következtében ki kell iktatni a „3. Árdánháza, 13. Budapest környéke?, 28. Győr-Gyirmót, 32. Kapuvár-Gyümölcsdomb, 62. Szászkabánya-Téglavető, 73. Székesfehérvár környéke, 76. Szikszó-Vadász patak partja” c. tételeket, s be kell venni az újabban előkerült „15a. Đelekovec-Šlunčara-Jagnjeđe, 31a. Kajárpéc-Gyűri kavicsbánya, 48a. Nagymegyér-Vámosteleg” c. címszavakat. A térkép listája természetesen nem tartalmazta az ismeretlen lelőhelyű példányokat (bár némelyiküket „környéke” jelzéssel mégis térképre vittem, vö. 4., 13., 21–22., 24., 66., 73., 85.), amelyeket a teljességre törekedve alább, kiegészítésképpen adok közre, először Bakay Kornél tanulmánya 70. sz. tételének sorrendjében:

Ismeretlen lelőhely 1. sz. (BAKAY 1965, 16: Nr. 70.1; BAKAY 1967, 140–141: Nr. 70.1) – I. Tölna-Dunameder

Ismeretlen lelőhely 2. sz. (BAKAY 1965, 16–17: Nr. 70.2; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.2): 1928-ban a MNM Történeti Osztálya Mauthner Lászlótól egy kétélű kardot vásárolt. Két-reztes markolatgombjának felső tagja „hegyesedő félkörívvel” alkotott, de már elveszett, s csupán az alsó, téglalap alakú része maradt meg. Rövid, gerincelt keresztvasa felülézetben csónak alakú. Vércsatornás pengéjén mintás kovácsolás nyomai figyelhetők meg, h: 91,4, mgm: 2,0, mgsz: 7,0, mgv: 1,8, mvh: 14,9, kvh: 9,3, kvsz: 2,1, ph: 76,5, psz: 5,4, pv: 0,5, vcsh: 1,7 cm.

MNM KO. ltsz.: 104./1928., új sz.: Fegyvertár 53.111 (6. kép 3).

Ismeretlen lelőhely 3. sz. (BAKAY 1965, 16: Nr. 70.3; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.3) – I. Szob-Vendelin

Ismeretlen lelőhely 4. sz. (BAKAY 1965, 17: Nr. 70.4; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.4): A MNM Középkori Osztálya régi, azonosíthatatlan anyagából való töredékes kétélű kard. Markolatgombja elveszett, markolatvasa hiányos. Rövid, felülézetben csónak alakú keresztvasa kettérepedt. Hosszanti damaszkolású, meghajlott, kitérődedezett élű pengéjén vércsatorna fut, ennek egyik oldalán valószínűleg az ULFBERHT jegy jól kivehető B betűjét egy alig észrevehető F előzi, s egy betűhelynyi távolságban egy töredékes R követi. A penge másik oldalán lapos X alakú jegy árkai. H: 68,7, mvh: 2,4, kvh: 8,3, kvsz: 1,5, ph: 65,0, psz: 5,6, pv: 0,5 cm.

MNM KO. ltsz.: 61.128.A (6. kép 4).

Ismeretlen lelőhely 5. sz. (BAKAY 1965, 17: Nr. 70.5; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.5): Az előzővel azonos származású kétélű kard töredéke. Csonka markolatvasa, rövid, felülézetben levágott végű rombusz alakú, előlről téglalap alakú

keresztvasa és keskeny, töredékes, kétélű pengéje van. H: 33,4, kvh: 4,7, kvsz: 1,4, ph: 30,6, psz: 3,0, pv: 0,5 cm. Korát nem tudtam meghatározni, de aligha tartozhat leletcsoportunkhoz.

MNM KO. ltsz.: 61.129.A (13. kép 3).

Ismeretlen lelőhely 6. sz. (BAKAY 1965, 17: Nr. 70.6; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.6): Az előző kettővel azonos eredetű pengetőredékek. Kétélű kard maradványai ugyan, de rombusz metszetűek lévén, nem származhatnak a korszakunkból. 1) h: 27,6, sz: 3,7, v: 0,5 cm, 2) h: 14,0, sz: 2,8, v: 0,5 cm, 3) h: 3,4, sz: 2,3, v: 0,35 cm.

MNM KO. ltsz.: 61.130.A (13. kép 4).

Ismeretlen lelőhely 7. sz. (BAKAY 1967, 141: Nr. 70.7) – 1. Eger környéke

„Ismeretlen lelőhely 8. sz.” (BAKAY 1965, 17: Nr. 70.7; BAKAY 1967, 141: Nr. 70.8): az ún prágai Szent István kard.

Ismeretlen lelőhely 9. sz. (Baranya m.): Tévedésből Karoling korinak említett (BÓNA 1984, 291: 13a. jegyzet), valójában 15. századi kétélű kard (KISS 1990, 207).

MNM F. ltsz.: TM 9./1862; FN. 2044; új sz.: 53.154.

Ismeretlen lelőhely 10. sz. (Esztergom környéke?, Esztergom megye?): „Das Museum Esztergom erwarb ein stark verrostetes Schwert aus Komitat Esztergom stammend, ohne weitere Fundangaben aus Privatbesitz; Typus wie unter Nr. 18” – azaz utalással az Y típusú miskolc-téglagyári példányra (FETTICH 1937, 196: Nr. 26; FETTICH 1938, 510).

A kard azonosíthatatlanná vált vagy elveszett.

Ismeretlen lelőhely 11. sz. (Fejér m.): „Kétélű kard egyenes keresztvassal” (FEK 43: Nr. 452). Ellenőrizhetetlen adat.

Székesfehérvár, I. István Király Múzeum, ltsz.: 636./1910 (elveszett?).

Ismeretlen lelőhely 12. sz. (Zala m.): „Zala megyéből, közelebről ismeretlen lelőhelyről származó normann kardot őriz a kesztelyi múzeum (publikálatlan Nagy Lajos közlése). Keresztvas hiányzik, a jellegzetes markolatgomb, markolat és penge megvan (teljes hossz 92.5 cm)” (FETTICH 1937, 52: Nr. 21).

A 2. világháborúban megsemmisült.

Ismeretlen lelőhely 13. sz.: Egyenes kétélű kard, hegye letört. Markolatgombja lapos, félkör alakú. Egy darabból kovácsolt, de az egykori tausfrozás árka jelzi, hogy a díszítése kéttagúnak mutatta. A tausfrozás a gomb két szélső részén ferdén a perem felé futó, a közepén pedig az alapvonalra merőleges árkolásban maradt meg: a mintát vékonyabb réz? és vastagabb ezüstdrótok beverésével alakították ki. A markolatgomb alsó sávját fedő, függőleges irányú tausfrozásból csak csekély nyomok láthatók. A rövid lapos, felülézetben csónak alakú, hiányos testű keresztvas egykori függőleges irányú, sűrű vonalkázású ezüst tausfrozásából mindkét oldalon csak nyomok maradtak. H: 78,5, mgm: 4,3, mgsz: 6,6, mgv: 1,9, mvh: 11,2, kvh: 8,9, kvsz: 1,5, ph: 58,5, psz: 5,1, pv: 0,4, vcssz: 2,4 cm.

MNM F. ltsz.: 57.7146 (6. kép 5).

Ismeretlen lelőhely 14. sz.: Jó megtartású kétélű kard markolatgomb és keresztvas nélkül. Pengéje enyhén keskenyedő, mindkét oldalán széles vércsatornával. Az egyikben ...BERHT felirat nyoma, a másikban három, ill. egy kereszt irányú vonal között damaszkolt rács minta. H: 86,3, ph: 78,4, psz: 4,6 cm.

Dunaújváros, Baksa László magángyűjteménye.³⁴

Jegyzetek

- 1 A magyar változathoz képest annyi változtatással, hogy a lelőhelynevek idegen nevük abc sorrendje alapján rendezettek, s besoroltam közéjük három új lelőhelyet (vö. 15a?, 31a. és 48a.) is. Jelölések: ( ) : korábban tévesen jegyzékbe vett adat; – : a jegyzékbe fel nem vehető adat, a lelőhelynév kisbetűkkel írva, ? : bizonytalan adat. Rövidítések: 1) a közigazgatási besorolásnál: jud.: judetul, m.: megye, ob.: oblast', okr.: okres, opšt.: opština, raj.: rajon, 2) az országeveknél: BH.: Bosznia és Hercegovina, H.: Horvátország, R.: Románia, Sze.: Szerbia, Szl.: Szlovákia, U.: Ukrajna, 3) a kardok leírásánál: mg: markolatgomb, mv: markolatvas, kv: keresztvas, p: penge, vcs: vércsatorna, egyesítve a h., sz., m. jelölésével, 4) a leltári adatoknál: BTM: Budapesti Történeti Múzeum, F: Fegyvertár, FN: a Fegyvertár leltárkönyve, KO: Középkori Osztály, MNM: Magyar Nemzeti Múzeum, NN: a Népvándorlás kori Gyűjtemény leltárkönyve, NO: Népvándorlás kori Osztály, RO: Régészeti Osztály, TM: Történeti Múzeum (ma: KO)
- 2 A téma megalapozó adatgyűjtését Bakay Kornél végezte el (BAKAY 1965, 6–18; BAKAY 1967, 110–141), anyagát a Felvidéket illetően Alexander Ruttkay (RUTTKAY 1975), a Délvidékre vonatkozóan Zdenko Vinski (VINSKI 1983, 1985) és Bóna István (BÓNA 1986) bővítette ki. Mechthild Schulze katalógusa, noha önálló gyűjtésre épült, lényegében véve nem lépte túl a Bakay Kornél felállította kereteket (SCHULZE 1984, 513–514, 504: Abb. 32). Lényegesen új anyagot Kiss Attila vont be az adatbá-

zisba (KISS 1985, 299–303), de mivel adatait nem ellenőrizte, bővítményeinek többségét a bizonytalan tételek közé kellett sorolnom. Egykori adatgyűjtésemhez Baksa László (Dunaújváros), Horváth István (Esztergom), Kiss Attila (MNM), Kővári Klára (Vác), Kralovánszky Alán (MNM), Mesterházy Károly (MNM), Nagy Margit (BTM), S. I. Penjak (Užgorod), Alexander Ruttkay (Nitra), Temesváry Ferenc (MNM), Vándor László (Zalaegerszeg) járult hozzá értékes segítséggel, amit ezúton is megköszönök. Végezetül megjegyzem, hogy helykímélés céljából a fenti művekben idézett szakirodalmat általában nem idéztem újra, annak ismerete feltétele az alábbiak tanulmányozásának.

- 3 KOVÁCS 1982. A sokszerzős „szociál-ökonómiai” kötet ötletét 1976-ban Castiglione László vetette fel, s leendő szerkesztőjeként, olyan tanulmányok gyűjteményének közzétételében látta a célját, „amelyek azt példázzák, hogyan lehet régészeti vizsgálatokból gazdasági és társadalmi kérdésekre irányuló következtetéseket levonni” (CASTIGLIONE 1978, 1.). A szerzők toborzása már ekkor megindult, de a kötet témavázlatát az Akadémiai Kiadó csak 1978-ban fogadta el, s bár ekkor már mintegy 100 szabványos gépelt oldal terjedelmű kézirattal rendelkeztem, még 1979 szeptemberében is az első között adhattam le, közben tovább bővített szövegemet. Lektornak Bakay Kornélt és Dienes Istvánt javasoltam felkérni, s máig sem tudom: előbbihez egyáltalán eljutott-e a kérés. Dienes István lapos és átgondolt lektori véle-

ményét az 1981 júniusa és 1982 októberé közötti időre keltezte, s mivel munkámat „az anyaggyűjtés roppant értéke miatt”, ugyan mindenképpen kiadásra javasolta, annak oly sok tételével nem értett egyet (pl. a kutatástörténetben szereplő személyek méltatása, a kardok történeti értékelése, bizonyos új időrendi szempontok mérlegelése stb.), hogy néhány napon belül az adataimra épített önálló vitacikk leadását jelezte a szerkesztőnek (DIENES 1982, 20). Magam a lektori véleményre tekintettel némileg átformáltam a kéziratomat, s hosszú ideig reménykedtem abban, hogy Dienes István is valóban leadja a magáét. Erre azonban nem került sor, de a bajlós csillagzat alatt összeállt kötet ügye Castiglione László váratlan halála (1927–1984) miatt amúgy is zártornyra futott. Végül 1987-ben Makkay János vállalta magára a hátralévő szerkesztési feladatokat, s a szerzők újabb lehetőséget kaptak szövegük saját tulajdonaként(!) korszerűsítésére. E lehetőséggel magam is éltem, s a pótlékkal kibővült tanulmányomat fordíttatták le végül angol nyelvre. Miután pedig a nyelvi lektorálás és a kiadói szerkesztés is befejeződött, s a kötet a kiadói szerkesztő, Seleanu Magdolna közömbössége ellenére mégis nyomdakésszé vált, az Akadémiai Kiadó a Régészeti Bizottság egyetértő javaslatára kivette a kiadói tervből, s archiválta.

4. Kiegészítőleg mellékelem a korszak szablamarkolatú kardos lelőhelyeinek listáját is (vö. KOVÁCS 1990, 2. kép: B. 1–10; KOVÁCS 1993, 54–55: Abb. 2: B. 1–10):
- 1?. ABONY (Pest m.) – FÁBIÁN TANYA, PIÓCÁS PART: 1977-ben talált lovassír egyetlen melléklete: a csontváz bal keze külső oldalánál fekvő szablya (szablamarkolatú kard?). Az él felé hajló markolatvasán 2 szeglyuk. Csónak alakú, lehajló gömbös végű, hosszú vas keresztvasának előlapját kettős sárgaréz lemezrátéves sáv díszíti, a gömbökön sárgaréz berakású „szárnyakereszt”. Vércsatorna nélküli pengéje hiányos, a tövét vörösréz rátét övezi, a pengén vörösrézdrót berakású latin kereszt. Mvh: 7,9, mvsz: 2,3, kvh: 13,8, ph: 14;4; psz: 3;6 cm (vö. BENKŐ 1980):
- Cegléd, Kossuth Lajos Múzeum, ltsz.: 79.2.52.
- 2–3. BODROGVÉCS (Somotor, časť Več, okr. Trebišov, Szl.): vö. BAKAY 1965, 16: Nr. 69; BAKAY 1967, 140: Nr. 69; KISS 1985, 302): Az első közléstől kezdve egyéltűnek tekintett épebb példány kétélűségét Bakay Kornél írta le, majd saját 1945 előtti vizsgálataira hivatkozva, Fettich Nándor meg is erősítette (BUDINSKY-KRÍČKA-FETTICH 1973, 122). Újabban megszilárdult az a nézet, hogy ez a fegyver a tarsolylemez sírban volt (DIENES 1968, 172; BUDINSKY-KRÍČKA-FETTICH 1973, 112–113; RUTTKAY 1975, 178).
4. KISKUNDOROZSMA (Csongrád m.) – VÖRÖSHOMOK DÜLŐ: vö. BAKAY 1965, 10: Nr. 31; 127–128: Nr. 30; BAKAY 1967, 127–128: Nr. 31; KISS 1985, 301.
- Miszla (Tolna m.) – Bikádi, Ráctemplom dűlő: 1895. június 1-én a MNM F. Szelinevits Bélától egyebek között egy kardot is vásárolt, amely Nagy Géza „előkartonja” szerint La Tène kori, gerincelt pengével. Mivel „a markolattövére volt húzva egy középkori jellegű, fől s alá mozgatható, s 3,8 cm nyílású keresztvas, mely, mint hozzá nem tartozó rész, eltávolíthatott” h: 67,0, kvh: 17,0, ph: 59,0, psz: 4,7, kvh: 17,0 cm (NAGY é. n.; vö. 13. kép 6). Később mégis a keresztvassal együtt leltározta be az ennek alapján 11/12. századnak ítélt fegyvert, s a leltári bejegyzést megismételve (NAGY 1896, 351) benne az avar

szabalyák és az egyenes nyugati kardok közötti átmenetet látta megtestesülni (vö. NAGY 1896, 350–351; HAMPEL 1900, 748, 745: CVI. t: 2). Végül is a kardot nem lehet a magyar szablamarkolatú kardokhoz sorolni (BAKAY 1965, 10: Nr. 37; BAKAY 1967, 129: Nr. 37; KISS 1985, 301).

MNM F. ltsz.: 15./1895.42 (elvesztett).

5–6. MOHÁCS (Baranya m.) – TÉGLAGYÁR 1. ÉS 4. SÍR: BAKAY 1965, 10–11: Nr. 38–39; BAKAY 1967, 129: Nr. 38–39; részletes leírással: KISS 1983, 240–241; KISS 1985, 301.

7. RAKAMAZ (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – STRÁZSADOMBI DÜLŐ: 1974-ben megbolygatott temető, Dienes István által feltárt 12 sírjának egyikében volt, a még közöletlen szablamarkolatú kard (DIENES 1975; DIENES 1975a).

Sátoraljújhely – I. ISMERETLEN LELŐHELY 1. sz.

8. SZEGED (Csongrád m.) – CSONGRÁDI ÚT 1. SÍR: Középrétegbeli temető 1973-ban Kürti Béla által feltárt 1. lovassírjában íj, 6 nyílcsúc, tegez mellett VII. Bátorbanszületett Konzstantinosz és II. Romanosz (948–959) ép ezüstpénzen kívül, a csontváz bal oldalán, az alkarközéptől a lábszárközépig feküdt a szablamarkolatú kard, lehajló gömbös végű keresztvassal. H: 82, mvh: 7,2, kvh: 8,5, ph: 71,0, psz (a hüvely famaradványaival): 5,5 cm (KÜRTI 1974; KÜRTI 1974a).

Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz.: ?

9. SZENTBÉKKÁLLA (Veszprém m.) – TÖTTÖSI DÜLŐ: vö. BAKAY 1965, 14: Nr. 56; BAKAY 1967, 135: Nr. 56; KISS 1985, 302.

10. SZENTES (Csongrád m.) – SZENTLÁSZLÓ 13. SÍR: vö. BAKAY 1965, 14: Nr. 57; BAKAY 1967, 136: Nr. 57; KISS 1985, 302.

11. ISMERETLEN LELŐHELY 1. SZ. (Zemplén m.): „Sátoraljújhely” néven, utalva a fegyvert tartalmazó vármegyei gyűjtemény hollétére (BAKAY 1965, 11: Nr. 46; BAKAY 1867, 130: Nr. 46; KISS 1985, 302).

12. ISMERETLEN LELŐHELY 2. SZ. (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): Szablamarkolatú kard töredéke jellegzetesen megtört markolatvassal és egyenes, mindkét oldalán vércsatornával ellátott, kítőredezett élű, letört hegyű, farostnyomokkal borított pengével. H: 54,7, mvh: 7,5, ph: 47,2, psz: 4,1, pv: 0,5, vcpsz: 1,5 cm.

Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, ltsz.: 66.52.1 (13. kép 7).

5. A 10. sz. második fele és a 11. sz. első évtizedei közé keltezhető kárpát-medencei kétélű kardok az alábbi típus és időrendi besorolást nyerték (GEIBIG 1991 katalógusa nyomán; kt: kombinációs típus, v: változat):

1. kt., 5. kt., II–VI. v. (= Petersen-féle B típus és egyéb típusok); a 9. sz.-ig: Székesfehérvár-Sárkeresztúri út 5. sír, 5. kt., I. v. (= Petersen-féle H típus; a 9. sz.-tól a 10. sz. közepéig): Hajdúdorog,

8. kt. (= Petersen-féle N, Ruttkay-féle U típus; a 9. sz. két középső negyede): Ágcsernyő, Nagyhalász, Piliny, 10. kt. (= Petersen-féle S, R típus; 10. sz.): Beszterec, Budapest-Erzsébet híd, Dész, Szob-Kiserdő 21. sír, Székesfehérvár-Demkóhegy, Vác,

11. kt. (= Petersen-féle U, V, W típus; 10. sz. 1. fele): Gégeny, Székesfehérvár-Rádiótelep 36. sír, Tolna, Törökbecse,

12. kt., I. v. (= Petersen-féle X típus): Békésszentandrás, Budapest-Mexikói út, Csomád, Ecséd, Eger, Felgyő, Felsőszeli, Kecel, Kiskoszmály, Komáromszentpéter, Nyír-

- egyháza-Felsőpázsit, Szokolca, Szered, Székesfehérvár környéke, Szob-Kiserdő 18. sír, Szob-Vendelin, Újfehértó-Micskepuszta, Versece, Ism. lh. 7 (Eger), 13. kt., I. v. (= Petersen-féle Y típus): Marcelháza, Miskolc, Ógyalla-Bagota 3. sír, Székesfehérvár-Sóstó 1. sír, 15. kt., I. v. (= Petersen-féle X típus átmeneti formái; 1. sz. 2. fele: Đelekovec, Nagybecskerek, Zombor.
- 6 BALAGURI-PENJAK 1976, 118; BALAGURI-BIDZILJA-PENJAK 1978, 95. Lehóczky Tivadar másik két, akár ugyancsak a korszakunkba is sorolható kardot ismertett Árdánháza (Arđanove, Iršavskij raj., Zakarpat'ska obl., U.)-Rokutni dűlő nevű lelőhelyről. Mivel azonban mindkettőt háromrét hajtva szántották ki a földből, s e szokás a magyarságnál nem volt elterjedt, a csupán méreteikben ismert, s rajzban nem közölt, markolatgomb és keresztvas nélküli kardokat nem vettem fel a jegyzékbe: vö. LEHÓCZKY 1891, 141.
- 7 Nagy Géza kézírásos „előkartonjainak” Temesváry Ferenc által rendezett anyagát az ő és Kovács J. Tibor szíveségéből tanulmányozhattam. Kalmár János a következő megjegyzést tette a leltárkönyvi tételhez: „Szablya, alig észrevehetően hajlik. Átmeneti...a honfoglalási és a nyugati típus között. 11. sz.” Vö. FÉK 43: Nr. 470.
- 8 Az eredeti publikáció ide vonatkozó táblájáról (CSALLÁNY 1899, 42: I. tábla) a kardmarkolat, bronzkarperec és -gyűrű rajzát elhagyva, Hampel József a „szentesi határból” származtatva közölte újra a lovassírnak vélt leletet (HAMPEL 1900, 703, 702: XCI. t: A–B), majd a kardot külön is (HAMPEL 1900, 756, 755: CX. t: 4). Bár a tévedés az ásatót nem zavarta (CSALLÁNY 1905, 43), a hibát később maga kijavította (HAMPEL 1905, I, 191: 464. á; II. 656–657; III, 431. t: itt csak a kardmarkolat rajzát hagyta el), de az mégis önálló életre kelt: szentesi leletként idézte Posta Béla (POSTA 1905, 20), s bár Marosi Arnold helyesen nevezte meg (MAROSI 1923–26, 256), Peter Paulsen Hampel-nyomán az „öcsödi” sírleletből (HAMPEL 1905, III, 431. t) még egy további, mogyoróshalmi lelőhelyű, W típusú kardot tartalmazó lovassírt is alkotott (PAULSEN 1933, 36: 7a. jegyzet: c/ és e/), amelyet természetesen jegyzékünkbe felvenni nem lehet. Mivel az öcsödi sírlelet tárgyainak képe a másodközlésben a szentes-nagyhelyi (itt talán sajtóhibából: „nap-hegyi”) lelet leírásába tördelve jelent meg (HAMPEL 1900, 702: XCI. t), a rá vonatkozó szöveg pedig „szentesi határból” megnevezéssel a következő oldalon (HAMPEL 1900, 703), Bakay Kornél tovább növelve a bajt, tévesen arra utalt, hogy Hampel József az öcsödi és szentes-nagyhelyi leletet keverte össze. Ezért, miközben itt az öcsödi elnevezés javára helyesbített, önálló leletként vette listába annak azonos, de tévesen a szentesi határból származtatott megkettőzését (BAKAY 1965, 14: Nr. 58; BAKAY 1967, 136: Nr. 58); amelyet jegyzékünkben ugyancsak törölni kell. Az adatok helyesbítését ugyancsak elvégezte: MRT 8, 1/1. lh. 61: 16. jegyzet. A tisztázásban Szőke M. Béla volt segítségemre, amit ezúton is megköszönök.
- 9 BAKAY 1965, 7: Nr. 6; BAKAY 1967, 119: Nr. 6. A „Dunában, a budai oldalon, az új híd építése alkalmával” talált kardot 1899. IX. 4-én Réthy Károlytól, a szintén a Dunából kikutort lándzsát pedig 1910. VI. 6-án Simonovits Bélától vásárolta meg a MNM, vö. FN 31./1899., ill. 25./1910. Az említett lándzsáról: KOVÁCS 1970.
- 10 Megjegyzendő, hogy a BTM leltárkönyvében a sírlethez sorolt egyenes talpú kengyel – ltsz.: M. 55.157.1. – nem tartozott oda, vö. LÁSZLÓ 1942, 799, 146. á. 7.
- 11 „Ugyanilyen példány ismeretes a pécsi népvándorlás kori temetőből. MKÉ 1909”, továbbá: „Szentes: HAMPEL 1905, II. 781.” Megjegyzés: „Ugyanilyen látható gróf Wilczek közleményében (Erinnerungen eines Waffensammlers. I. t. 2. á.), mely a testonai (Piemont, Montcaliczi mellett) longobard temetőből való a VI–VIII. századból.” Megemlítené, hogy Tétényből egy La-Tène korúként említett kard is előkerült: X.Y. 1892.
- 12 PÁRDUCZ 1967, 130; BENKŐ 1982, 66.
- 13 Željko Demo a markolatgomb hiánya ellenére szóba jöhető R és S típus között az utóbbi javára döntött, s a kardot a 10. sz. 2. feleire keltezte: DEMO 1983–84, 212, 215–218. Zdenko Vinski, aki a kardot Légrad és Kőka-pronca (Legrad és Koprivnica, opšt. Koprivnica, H.) közötti ismeretlen lelőhelyűként keltezte, az R típus mellett foglalt állást, elutasítva azt a lehetőséget, hogy a fegyvert Géa nagyfejedelem seregével hozza kapcsolatba: VINSKI 1985, 103–106, 116–117.
- 14 A sír leleteit Bartalos Gyula „az érdeklődés felkeltésére egy belvárosi üzlet kirakatában kiállította, majd gyűjteményében a Lyceumban helyezte el, s elküldte Hampel Józsefnek a Nemzeti Múzeumba, aki Bartalos cikkéhez a leleteket lerajzoltatta és meghatározta a... bizánci pénzt.” (NAGY 1968, 69). Hampel József tehát kezében tarthatta a tárgyakat, s ezért nem is kell kétségbe vonnunk azt, a Bartalos cikkében nem szereplő adatát, hogy a csontváz „lábsontjai táján a kard maradványait rozsdás sáv jelezte és van a pengéjéből egy, a hüvelyéből két darab; ez utóbbinak szélessége 4,4 cm” (HAMPEL 1900, 574). A hüvely szélességének értékeléséhez jó támpontot nyújt a zempléni (Zemplén, okr. Trebišov, Szl.) szablya hüvelye, amely a torkolatánál 4,6, a végénél 3,7 cm szélességűnek mutatkozott (BUDINSKY-KRIČKA-FETTICH 1973, 31). Egy kétélű kard hüvelyének sokkal szélesebbnek kellett lennie. Egy kitűnő épségben lelt kardhüvely, amelyet két, csaknem párhuzamos szélű, csak a végénél keskenyedő deszkafélből vászon és lóbor bevonással készítettek, a torkolatánál 6,5, a hegyénél 3,5 cm széles volt (NADOLSKI 1955).
- 15 Válogatás a gyulai múzeum egykori kardjaiból: – *Gyula-Súka dűlő*: a Körös gátjának emelésekor talált kétélű vaskard markolatgombja és töredéke, Dobay János polgármester ajándéka. A leltárkönyvi utalások (SZENDREI 1896, 162; NAGY 1902, 167) szerint a 13–15. századból származhatott. Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1846 (elveszett). – *Gyula*: „kétélű vaskard”, amely a leltárkönyvi utalások (SZENDREI 1896, 61, 66, 162) alapján 13. századi lehetett. Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1849 (elveszett). – *Ismeretlen lelőhely* (Békés m.): „kétélű vaskard gombja”. A leltárkönyv utalás nélkül 11. századnak nevezte meg, de ez ma már nem ellenőrizhető. Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1853 (elveszett). – *Gyula környéke?*: „honfoglalás kori magyar kard” (vö. FÉK 39: Nr. 364), amely a leltárkönyvi utalás szerinti, újságikkbeli említés (DOMOKOS 1908) alapján inkább szablya lehetett. Gyula, Erkel Ferenc Múzeum, ltsz.: 1968 (elveszett).
- 16 A kardok lelőhelytérképére (vö. KOVÁCS 1990, 2. kép: A) még nem kerülhetett fel, a német változatban (KO-

- VÁCS 1993, 54–55: Abb. 2: A) a 40. sorszámmal került besorolásra.
- 17 „Egyélű, majdnem egyenes kard, megvan az ellenző legnagyobb része az oda rozsdásodott hüvelypánt darabja és a markolat pálczája is majdnem teljesen megvan”: HAMPEL 1900, 646; „Eines der interessantesten daselbst gefundenen Stücke ist ein einschneidiges, beinahe gerades Schwert aus Eisen...Die Klinge ist zwar verrostet, doch im Ganzen vollständig erhalten, an der Oberfläche fanden sich angerostete Holztheile der Scheide; die Parirstange ist gerade und vierkantig, daran ist ein angerostetes Stück der Scheide erhalten; der Griffdorn ist gerade”: HAMPEL 1905, II, 635.
- 18 A rajzocskákat Mesterházy Károly szívésségéből használhattam, s ezt ezúton is megköszönöm. A kard típusához: RUTTKAY 1976, 256–257: XI. típus; vö. KALMÁR 1971, 346.
- 19 VARSIK 1993, 129, 130.
- 20 Kalmár János rámhagyományozott vázlatrajza szerint. Az azonosítást korábban már Németh Péter elvégezte: NÉMETH-MEZŐ 1973, 20–21.
- 21 Székely Zoltán mindkét cikkében a keresztvas hosszmérete sajtóhibából 1,5 cm, amit Kiss Attila 11,5 cm-re javított: vö. SZÉKELY 1945, 2; SZÉKELY 1948, 62; KISS 1987, 206. Mindkét közölt, egyébként téves méretarányokkal megadott ábra (SZÉKELY 1945, 3: I. t. 4; SZÉKELY 1948, 58: 10. á. 4) alapján, a kard teljes hosszmeretéből kiinduló aránypár-számítással kapott hozzávetőleges érték azonban csupán 9,11–9,24 cm!
- 22 HAMPEL 1900, 589–590; HAMPEL 1905, II, 511–512; vö. MAROSI 1920–22, 25–26. Egy sírlelet kapcsán, a szablya említése nélkül utalt annak leltári számára: FÉK 68–69: Nr. 942. A legújabbban is egy kardos-lószerszámos harcos sírjaként közölte a 16–17. századi szablyát és egy lószerszámos női temetkezés leleteit: POROSZLAI-HOLPORT-SOPRONI-KOVÁCS-SÓREGI 1993–94, 13.
- 23 KOVÁTS 1893, 354. Megjegyzésre érdemes, hogy ugyanitt kardnak nevezte a tiszakürt-bundaszárítói szablyát is: KOVÁTS 1893, 356, 355: 1686. á.
- 24 Ez az azonosítási kísérlet Kiss Attila, Temesváry Ferenc és a szerző közös munkája. Az azonosítást Kiss Attila vetette fel, a lelet sorsát tárgyaló dokumentumokat Temesváry F. és a szerző tekintette át, a hüvelyveretek korhatározását pedig Temesváry F. írta meg. „Megjegyzések a szécsény-pilinyi kard vereteihez” c. kéziratát, amelyben a kard történetét felvázolta, az alábbiakban szíves engedélyével további idézés nélkül használhatam fel. Mindkettejük segítségét ezúton is megköszönöm.
- 25 Temesváry Ferenc szerint ez a következőképpen történhetett: a kétélű kard a Történeti Osztályról később a Fegyvertárba került át, ahol a teljes gyűjtemény F. betűjelzésű leltári számokat alkalmazva, 1941 táján újraszámolták. Itt, az F. 2023. számon szerepel először kardunk pilinyi lelőhellyel, vagyis a lelőhelynév átruházása ekkor történéthetett. Az viszont természetes, hogy a nem kellő alaposágú revíziót követően a Piliny lelőhely rákerült az ismételt újraleltározáskor kiállított, s jelenleg is érvényes 58.7448. számú tárgykartonra.
- 26 A hüvelyveretek korát Temesváry Ferenc egy, a tárgyalt kardéval csaknem egyező méretű és azonos alakú példány segítségével határozta meg. Ez a 39,5 cm hosszú hüvelyveret 1907-ben került a fegyvertárba, s annakidején maga Nagy Géza leltározta be „Kardhüvelypánt (alsó) kuruckori pallosról: El van látva 3 rózsza alakú lemezpánttal” módon, ltsz.: 6./1907.3., új sz.: 57.6971. (14. kép 5). Megjegyzendő, hogy a régi leltári számnál ismeretlen lelőhely, az újnál tévesen, bármiféle adatra való hivatkozás nélkül Csákrberény lelőhely szerepel.
- 27 Nagy Géza a mind az avar, mind a magyar hagyatéktól jól elkülöníthető Karoling-kori fegyverek egyik jellegzetes típusának a „háromkaréjú markolatgombbal” ellátott kardokat tartotta. Korábbi cikkében a blatnicai, Budapest-Erzsébet hídi, dési, szécsfehérvár-demkőhegyi és vác-csörögi példányokat említette (NAGY 1906), s 1913-ban két újabb kard, a győr-gyirmóti és a szécsényi előkerülését közölte (NAGY 1913 250; vö. MAROSI 1923–26, 254–256).
- 28 BAKAY 1965, 12: Nr. 48; BAKAY 1967, 132: Nr. 48 (mindkét helyen a szócikk második felében). E bizonytalanságra az adott okot, hogy Jan Eisner – Márton Lajos megjegyzését (MÁRTON é. n., 339) követve –, a tárgyalt kétélű kard lelőhelyét Ráróspuszta néven határozta meg, valószínűsítve, hogy az akkor már ismert frank szárnyaslándzsával együtt került elő. Ráróspusztát Törincs (Trenc, okr. Vel'ky Krtíš, Szl.) határába lokalizálta (EISNER 1933, 251; vö. KISS 1985, 303). Az együttes előkerülést Alexander Ruttkay is elfogadta, de Ráróspusztát Rárósmulyad (Mula, okr. Velky Krtíš, Szl.) határába helyezte (RUTTKAY 1975, 159). Magam a Jan Eisner-féle azonosítást tartottam helyesnek azzal a kitételrel, hogy az csupán a szárnyaslándzsa lelőhelye (KOVÁCS 1978–79, 102, 112: Nr. 43). Megjegyzendő, hogy a szárnyaslándzsa lelőhelye a leletkataszterben Nógrádszakál (FEK 58; Nr. 745), amit szintén törölni kell.
- 29 Ez a kard leginkább a Jan Petersen-féle Saertype I.-hez áll a legközelebb (PETERSEN 1919, 63–64), amelyet a 8. századra kelteztek (vö. NERMAN 1929, 64; ARBMAN 1937, 216–220). Frauke Stein gyűjtésében az ugyancsak 8. századi ún. Haldenegg-típusú kardok állnak hozzá közel (STEIN 1967, I, 10, 11: 1–2. á; vö. VINSKI 1983a, 474: 58. jegyzet; KOVÁCS 1984, 277: 30. jegyzet; Sondertyp helyett H típusnak nevezve: BÓNA 1984, 291: 13. jegyzet).
- 30 A leletkataszter által idézett helyeken korszakunkból való kardról nincsen szó, amit említenek az „egy háromrétre hajlított – a Kr. előtti évezred közepéről származó – kard, melynek szokatlan markolatát egy hosszában végighasított, kivájt nagy ugorkához hasonló, középen dudoros burok képezi” (MIKECZ 1906, 81–82; MIKECZ 1906a, 34).
- 31 MNM Adattára 3601. sz. negatív. Ez publikálásra is került, de a lelőhely említése nélkül: KALMÁR 1974, 60: 100. á: b; vö. KISS 1985, 303.
- 32 MNM Újkori Osztály Irattára: a kitelepítések, ill. a 41./1951. sz. rendelet értelmében letétbe adott gyűjtemények jegyzékének 6. száma alatt.
- 33 Tanulmányozására nem volt mód, mert kiállításon szerepelt.
- 34 A közlés engedélyét ezúton is megköszönöm.

IRODALOM

- ARBMAN 1937 H. ARBMAN, *Schweden und das Karolingische Reich*. Stockholm 1937.
- ARBMAN—NILSSON 1966–68 H. ARBMAN—N. O. NILSSON, *Armes scandinaves de l'époque viking en France*. MedLund (1966–68).
- BAKAY 1965 K. BAKAY, *Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseire*. DuDolg 1. Pécs.
- BAKAY 1967 K. BAKAY, *Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres*. Acta ArchHung 19 (1967) 105–173.
- BAKAY 1971 K. BAKAY, *A régészeti topográfia munkálatai Békés megyében*. BMMK 1 (1971) 135–154.
- BALAGURI—PENJAK 1976 E. A. BALAGURI—S. I. PENJAK, *Zakarpattja – zemlja slov'janska*. Užgorod 1978.
- BALAGURI—BIDZILJA—PENJAK 1978 E. A. BALAGURI—V. I. BIDZILJA—S. I. PENJAK, *Davni metalurgi Ukraïnskih Karpat*. Uzgorod 1978.
- BÁLINT 1962 A. BÁLINT, *Kübekháza – Újtelep 483*. RégFüz I:15 (1962) 60.
- BÁLINT 1991 CS. BÁLINT, *Südongarn im 10. Jahrhundert*. StudArch 11 (1991).
- BELLA 1892 L. BELLA, *Tükári jelentés az 1891. évről. b: Az 1891. évi kutatások*. SRTE 2 (1892) 59–74.
- BENKŐ 1980 ZS. BENKŐ, *Az abonyi honfoglalás kori szablyatöredék*. StCom 9 (1980) 235–244.
- BÓNA 1974 I. BÓNA, *A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében*. Budapest 1974.
- BÓNA 1984 I. BÓNA, *Bemerkungen zum I. Bd. des Werkes: Das landnahme- und früharpadenzeitliche Fundmaterial Ungarns*. Acta ArchHung 36 (1984) 283–294.
- BÓNA 1986 I. BÓNA, *Dáciától Erdélyvégig. A népvándorlás kora Erdélyben*. In: Erdély története. Főszerk.: B. Köpeczi. I. Szerk.: L. Makkay—A. Mócsy. Budapest 1986, 107–234.
- BÖRZSÖNYI 1912 A. BÖRZSÖNYI, *Győri díszkard a régibb középkorból*. ArchÉrt 32 (1912) 34–38.
- BÖRZSÖNYI 1912a A. BÖRZSÖNYI, *Gyömörei sírlelet a honfoglalás korából*. ArchÉrt 32 (1912) 214–219.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1959 V. BUDINSKÝ-KRIČKA, *Slawische Hügelgräber in Skalica*. ArchSlov Fontes 2 (1959).
- BUDINSKÝ-KRIČKA—FETTICH 1973 V. BUDINSKÝ-KRIČKA—N. FETTICH, *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín*. ArchSlov Monographie 2 (1973).
- CASTIGLIONE 1978 L. CASTIGLIONE, *Útmutató a gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozású régészeti tanulmánykötet szerzői számára*. Kézirat. Budapest, 1978, 1–5.
- CSALLÁNY 1899 G. CSALLÁNY, *A római kori temetőről Öcsöd és Szt.-András határában*. ArchÉrt 19 (1899) 41–46.
- CSALLÁNY 1905 G. CSALLÁNY, *Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban*. ArchÉrt 25 (1905) 33–44.
- CSALLÁNY 1935 G. CSALLÁNY, *Újabb leletek a múzeumban*. Aranykalász I:2 (1935. dec.) 48.
- CSALLÁNY 1958 D. CSALLÁNY, *Szabolcs-Szatmár megye avar leletei*. JAMÉ 1 (1958) 31–87.
- DIENES 1962 I. DIENES, *Jelentés a rábacsanaki kiszállásról*. Kézirat: MNM Adattára ltsz.: XII.208./1962.
- DIENES 1963 I. DIENES, *Rábacsanak*. RégFüz I:16 (1963) 54.
- DIENES 1968 I. DIENES, *A magyar honfoglalás kora*. In: A magyar régészet regénye. Szerk.: V. Szombathy. Budapest 1968, 135–194.
- DIENES 1975 I. DIENES, *Rakamaz-Strázsadombi dűlő*. RégFüz I:28 (1975) 88–89: Nr. 129.
- DIENES 1975a I. DIENES, *Rakamaz-Strázsadombi dűlő*. ArchÉrt 102 (1975) 305–306: Nr. 59.
- DIENES 1982 I. DIENES: *Lektorai vélemény Kovács László: Megjegyzések a 10–11. századi magyar kétélű kardok értékeléséhez című dolgozatáról*. Kézirat, Budapest 1982, 1–22.
- DÓKUS 1900 GY. DÓKUS, *Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében*. ArchÉrt 20 (1900) 39–61.

- DOMOKOS 1908 J. DOMOKOS, *A békésvármegyei múzeum gyarapodása*. Békés 40:5 (1908. II. 2.) 3.
- EISNER 1933 J. EISNER, *Slovensko v pravěku*. Bratislava 1933.
- FÉK G. FEHÉR—K. ÉRY—A. KRALOVÁNSZKY, *A közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei*. Leletkataszter. RégTan 2 (1962).
- FETTICH 1933 N. FETTICH, *A levediai magyarság a régészet megvilágításában*. Századok 67 (1933) 250–276, 369–399.
- FETTICH 1937 N. FETTICH, *A honfoglaló magyarság fémművessége*. I–II. ArchHung 21 (1937).
- FETTICH 1938 N. FETTICH, *A prágai Szent István kard régészeti megvilágításban*. SZIE III, 473–516.
- FETTICH 1943 N. FETTICH, *Győr a népvándorláskorban*. In: *Győr története a tizenharmadik század közepéig*. III. Szerk.: E. Lovas. Győr, 1943.
- FODOR 1976 I. FODOR, *Az osztrogozsszki lelet*. Cumania 4 (1976) 255–263.
- FODOR 1978 I. FODOR, *Napkor*. RégFüz I:31 (1978) 76: Nr. 109.
- FODOR 1978a I. FODOR, *Napkor*. ArchÉrt 105 (1978) 284: Nr. 59.
- FODOR 1981 I. FODOR, *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 9–15. septembri 1975. Pars II, Budapest 1980*. ArchÉrt 108 (1981) 286–287.
- FODOR 1992 I. FODOR, *Hajdúdorog*. RégFüz I:44 (1992) 63–65: Nr. 112.
- GALVÁN 1956 K. GALVÁN: *Jelentés leletmentésről Dormánd-Hanyipusztán*. Kézirat 1966. MNM Adattára ltsz.: 200.D.III.
- GEIBIG 1991 A. GEIBIG, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland*. Neumünster 1991.
- GUBITZA—TRENCSÉNY 1908 K. GUBITZA—K. TRENCSÉNY, *A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat múzeumának képes kalauza*. Zombor 1908.
- HAMPEL 1900 J. HAMPEL, *A honfoglalási kori hazai emlékei*. In: *A magyar honfoglalás kút-fői*. Szerk.: Gy. Pauler—S. Szilágyi, Budapest 1900, 505–830.
- HAMPEL 1902 J. HAMPEL, *A nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása 1902-ben*. ArchÉrt 22 (1902) 419–448.
- HAMPEL 1905 J. HAMPEL, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I–III. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 J. HAMPEL, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor hazai emlékeiről*. Budapest 1907.
- HOREDTS 1967 K. HOREDTS, *Zum Fundort des Schwertes aus Morești*. AMN 4 (1967) 510.
- HOREDTS 1968 K. HOREDTS, *Interpretări arheologice*. AMN 5 (1968) 419–428.
- HOREDTS 1978 K. HOREDTS, *Backteller und Tonkessel in Morești*. SlovArch 26 (1978) 59–68.
- JÓSA 1896 A. JÓSA, *A bezdédi honfoglalás kori temető*. ArchÉrt 16 (1896) 385–412.
- JUHÁSZ 1973 I. JUHÁSZ, *Újktgyós-Tanya 38*. RégFüz I:26 (1972) 76–77: Nr. 133.
- JUHÁSZ 1973a I. JUHÁSZ, *Újktgyós-Tanya 38*. ArchÉrt 100 (1973) 87: Nr. 87.
- KALMÁR 1959 J. KALMÁR, *Két középkori kardról*. ArchÉrt 86 (1959) 189–191.
- KALMÁR 1961 J. KALMÁR, *INGELRI kard a Történelmi Múzeumban*. ArchÉrt 88 (1961) 115.
- KALMÁR 1971 J. KALMÁR, *Régi magyar fegyverek*. Budapest 1971.
- KIRPIČNIKOV 1961 A. N. KIRPIČNIKOV, *Meči Kievskoj Rusi*. SA 1961. 4, 179–197.
- KIRPIČNIKOV 1966 A. N. KIRPIČNIKOV, *Drevnerusskoe oružie. I: Meči i sabli IX–XIII vv*. ArhSSSR E1–36 Moskva–Leningrad 1966.
- KISS 1933–34 L. KISS, *Honfoglalás kori leletek a Jósa Múzeumban*. Dolg 9–10 (1933–34) 215–219.
- KISS 1983 A. KISS, *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. Mhtl 1 (1983).
- KISS 1985 A. KISS, *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert*. In: *Die Bayern und ihre Nachbarn*. II. Hrsg.: H. Friesinger–F. Daim. = VKF 9 (1985) 217–379.
- KISS 1990 A. KISS, *Über einigen chronologischen, siedlungsgeschichtlichen und geschichtlichen Fragen des 10–11. Jhs*. ARegia 24 (1990) 197–209.
- KISS 1987 A. KISS, *Frühmittelalterliche byzantinische Schwerter im Karpatenbecken*. Acta ArchHung 39 (1987) 193–210.
- KLISKÝ 1964 M. KLISKÝ, *Územné rozšírenie a chronológia karolínskych mečov*. ŠtZ 14 (1964) 105–122.

- KOREK 1975 J. KOREK, *Jelentés*. Kézirat. MNM Adattára ltsz.: 75.0.II.
- KOVALOVSZKI 1955 J. KOVALOVSZKI, *Régészeti adatok Szentés környékének településtörténetéhez*. RégFüz I:5 (1955).
- KOVÁCS 1978–79 L. KOVÁCS, *Bemerkungen zur Bewertung der fränkischen Flügellanzen im Karpatenbecken*. MittArchInst 8–9 (1978–79) 97–119.
- KOVÁCS 1980 L. KOVÁCS, *Der Säbel von Benepusza (Ladánybene, Komitat Bács-Kiskun, Kreis Kecskemét)*. Acta ArchHung 32 (1980) 309–316.
- KOVÁCS 1982 L. KOVÁCS, *Remarks on the evaluation of 10th–11th century Hungarian double-edged swords*. In: *Studies in ancient history and economy*. Ed. by L. Castiglione–J. Makkay. Kézirat, Budapest 1982–1993.
- KOVÁCS 1984 L. KOVÁCS, *Zur ersten Publikation einer neuen Veröffentlichungsreihe*. Acta ArchHung 36 (1984) 271–281.
- KOVÁCS 1990 L. KOVÁCS, *Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez*. ArchÉrt 117 (1990) 39–49.
- KOVÁCS 1991 L. KOVÁCS, *Bemerkungen zur Arbeit von Nebojša Stanojev: Nekropole X–XV veka u Vojvodini*. Acta ArchHung 43 (1991) 399–424.
- KOVÁCS 1992 L. KOVÁCS, *Honfoglaló magyar leletek a kajárpéc-gyűri kavicsbányában*. ComArchHung 1992, 159–171.
- KOVÁCS 1993 L. KOVÁCS, *Waffenwechsel vom Säbel zum Schwert. Zur Datierung der ungarischen Gräber des 10–11. Jahrhunderts mit zweischneidigem Schwert*. Fasc-ArchHist 6 (1993) 45–60.
- KOVÁTS 1893 A. KOVÁTS, *A tiszazughi lovas sírokról*. ArchÉrt 13 (1893) 354–356.
- KRALOVÁNSZKY 1962 A. KRALOVÁNSZKY, *Sárszentágota-Felsőtöbörzsök*. RégFüz I:15 (1962) 75–76.
- KRALOVÁNSZKY 1971 A. KRALOVÁNSZKY, *Székesfehérvár-Sóstó*. RégFüz I:25 (1971) 63–64: Nr. 135a.
- KRALOVÁNSZKY 1972 A. KRALOVÁNSZKY, *Székesfehérvár-Sóstó – Wasserwerke*. ArchÉrt 99 (1972) 264: Nr. 87.
- LÁSZLÓ 1942 GY. LÁSZLÓ, *Budapest a népvándorlás korában*. In: *Budapest története*. I:2. Szerk.: K. Szendy. Budapest 1942, 779–818.
- LEHÓCZKY 1870 T. LEHÓCZKY, *A szolyvai hun-sír*. ArchÉrt 3 (1870) 202.
- LEHÓCZKY 1891 T. LEHÓCZKY, *Ung- és beregmegyei leletek*. ArchÉrt 11 (1891) 141–145.
- LEHÓCZKY 1892 T. LEHÓCZKY, *Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Beregmegyére és környékére*. Munkács 1892.
- LEHÓCZKY 1898 T. LEHÓCZKY, *Lévai és bényi (Bars m.) régiségekről*. ArchÉrt 18 (1898) 345–350.
- LOVAS 1941 E. LOVAS, *Győr város régészeti leletkatasztere. I. Győri Szemle 12 (1941) 170–181.*
- LÖFKOVITS—ZOLTAI 1911 A. LÖFKOVITS—L. ZOLTAI, *Jelentés Debrecen Sz. Kir. Város Múzeuma 1910. évi működéséről és állapotáról*. DVMK 5 (1911) 3–35.
- MADARAS 1994 L. MADARAS, *Derekegyház-Rárós, Zöldhalom*. ADAM címszó, kéziratban.
- MAROSI 1920–22 A. MAROSI, *Székesfehérvár honfoglalás kori temetői*. ArchÉrt 39 (1920–22) 25–41.
- MAROSI 1923–26 A. MAROSI, *A székesfehérvári rádiótelepi ásatás*. ArchÉrt 40 (1923–1926) 245–257.
- MAROSI 1938 A. MAROSI, *Levediai vonatkozások a székesfehérvári múzeum anyagában és a rádiótelepi kard*. SzSz 8 (1938) 49–55.
- MÁRTON é. n. L. MÁRTON, *Nógrád vármegye őskora*. In: *Nógrád vármegye*. MVV. Budapest é. n., 321–346.
- MESTERHÁZY 1978 K. MESTERHÁZY, *Die landnehmenden ungarischen Stämme*. Acta ArchHung 31 (1978) 313–347.
- MIKECZ 1906 D. MIKECZ, *XII. A vármegyei múzeumról*. SZAJ 1905 (1906) 79–83.
- MIKECZ 1906a D. MIKECZ, *XI. Múzeumunkról*. SZAJ 1906/I (1906) 33–34.
- MIKECZ 1925 I. MIKECZ, *IX. A Szabolcsvármegyei Jósa Múzeum 1924. évi fejlődéséről és állapotáról*. SZAJ 1924:II (1925) 64–75.
- MIKECZ 1927 I. MIKECZ, *VIII. Jósa Múzeum*. SZAJ 1927 (1927) 184–194.
- MIKECZ 1929 I. MIKECZ, *XV. Szabolcsvármegyei Jósa Múzeum*. SZAJ 1928 (1929) 208–221.

- MIKECZ 1931 I. MIKECZ, *XIII. Szabolcsvármegyei Jósza Múzeum*. SZAJ 1930 (1931) 133–148.
- MITHAY 1978 S. MITHAY, *Mihály István régészeti gyűjtőtevékenysége*. VMMK 13 (1978) 7–13.
- MRT 4 M. DAX—S. MITHAY—SZ. PALÁGYI—I. TORMA, *Veszprém megye régészeti topográfiája 4: A pápai és zirci járás*. Szerk.: I. Torma. MRT 4 (1972).
- MRT 5 I. HORVÁTH—M. H. KELEMEN—I. TORMA, *Komárom megye régészeti topográfiája: Esztergom és a dorogi járás*. Szerk.: I. Torma. MRT 5 (1979).
- MRT 6 I. ECSEDY—L. KOVÁCS—B. MARÁZ, *Békés megye régészeti topográfiája IV/1: A szeghalmi járás*. Szerk.: I. Torma. MRT 6 (1982).
- MRT 8 D. JANKOVICH B.—J. MAKKAY—M. SZÓKE B., *Békés megye régészeti topográfiája IV/2: A szarvasi járás*. Szerk.: J. Makkay. MRT 8 (1989).
- MRT 9 I. DINNYÉS—K. KÓVÁRI—J. KVASSAY—ZS. MIKLÓS—S. TETTAMANTI—I. TORMA, *Pest megye régészeti topográfiája XIII/2: A szobi és a váci járás*. Szerk.: I. Torma. MRT 9 (1993).
- MRT 10 D. JANKOVICH B.—P. MEDGYESI—E. NIKOLIN—I. SZATMÁRI—I. TORMA, *Békés megye régészeti topográfiája IV/3: Békés, Békéscsaba és városkörnyékeik*. Szerk.: D. Jankovich B. MRT 10, Kézirat, Budapest 1993.
- MÜLLER-WILLE 1970 M. MÜLLER-WILLE, *Ein neues ULFBERHT-Schwert aus Hamburg*. Offa 27 (1970) 65–88.
- NADOLSKI 1955 A. NADOLSKI, *Pochwa miecza znalezione w osadzie miejskiej z XI wieku w Gdańsku*. WiA 22 (1955) 186–192.
- NAGY 1896 G. NAGY, *Hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállításon*. ArchÉrt 16 (1896) 344–365.
- NAGY 1902 G. NAGY, *A hadtörténelmi gyűjtemény*. In: *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene alapításának századik évfordulója alkalmával*. Budapest 1902, 148–169.
- NAGY 1906 G. NAGY, *Karoling-kori kard*. ArchÉrt 26 (1906) 129–135.
- NAGY 1913 G. NAGY, *Adatok a Karoling időszak emlékeihez*. ArchÉrt 33 (1913) 250–254.
- NAGY 1968 Á. NAGY, *Az eger-szépasszonyvölgyi X. századi temető*. EMÉ 6 (1968) 69–100.
- NEMET 1972 P. NEMET, *Obrazovanie pograničnoj oblasti Boržavy*. PADIU, 206–220.
- NERMAN 1929 B. NERMAN, *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. Stockholm 1929.
- NEVIZÁNSKY 1985 G. NEVIZÁNSKY, *Dvojsečný meč z Bíne*. AVANS 1984 (Nitra 1985) 171–172.
- NÉMETH 1966 P. NÉMETH, *Az 1965–1966. évek fontosabb régészeti adatai Szabolcs-Szatmárban*. SzSzSz I:2 (1966. dec.) 84–90.
- NÉMETH 1975 P. NÉMETH, *Borsova határvármegye kialakulása*. Kisvárdai 1975.
- NÉMETH—MEZŐ 1973 P. NÉMETH—A. MEZŐ, *A régi Nyíregyháza*. NyK 7 (1973).
- PAULSEN 1933 P. PAULSEN, *Magyarországi viking leletek az észak- és nyugat-európai kultúrtörténet megvilágításában*. ArchHung 12 (1933).
- PETERSEN 1919 J. PETERSEN, *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. VS II:1 (1919).
- POSTA 1905 B. POSTA, *Régészeti tanulmányok az orosz földön*. In: *Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. III*. Budapest–Leipzig 1905.
- Pramene 1989 *Pramene k dejínám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I–II: Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský Kraj*. Zost.: D. Bialeková. Nitra 1989.
- Pramene 1992 *Pramene k dejínám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II: Stredoslovenský Kraj*. Zost.: D. Bialeková. Nitra 1992.
- PUSZTAI 1975 R. PUSZTAI, *Levél, Újhelyi Imre tér 11–12*. RégFüz I:28 (1975) 14: Nr. 26.
- REISZIG é.n. E. REISZIG, *Bács-Bodrog vármegye története*. In: *Bács-Bodrog vármegye*. MVV. Budapest é.n., 28–248.
- REJHOLCOVÁ 1976 M. REJHOLCOVÁ, *Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej*. SlovArch 24 (1976) 191–234.
- REJHOLCOVÁ 1982 M. REJHOLCOVÁ, *Včasnostredoveké pohrebisko v Čakajovciach*. AVANS 1981 (1982) 233–236.
- ROEDIGER 1903 L. ROEDIGER, *Ásatásainkról*. BTTÉ 19 (1903) 143–149.

- RÓMER 1870 F. RÓMER; *Két szabolcsmegyei őstemető és egyéb régészeti leletek*. ArchÉrt 3 (1870) 173–180.
- RUSU 1975 M. RUSU, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th–11th centuries*. BHR-M 16 (1975) 201–207.
- RUSU 1980 M. RUSU, *La population autochtone et les Hongrois sur le territoire de la Transylvanie aux IXe–XIe siècle*. CQIFU II (1980) 207–218.
- RUTTKAY 1970 A. RUTTKAY, Bakay K., *Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung*. SlovArch 18 (1970) 482–484.
- RUTTKAY 1975, 1976 A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*. I: SlovArch 23 (1975) 119–216, II: SlovArch 24 (1976) 245–395.
- SAÁRY 1922 S. SAÁRY, *A nyíregyházi „Peres halom” honfoglalás kori lovas sírjai*. Nyírvidék 43:151 (1922. VII. 7.) 3.
- SÓREGI 1937 J. SÓREGI, *A múzeum gyarapodása 1937-ben*. DMÉ 1937, 90–102.
- SÓREGI 1939 *Vezető Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában*. Össz.: J. Sőregi. Debrecen 1939.
- STEIN 1967 F. STEIN, *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*. I–II. GDV A-9 (1967).
- SZABÓ 1966 J. GY. SZABÓ, *Az egi múzeum avarkori leletanyaga. II: Sírleletek Dormánd-Hanyipusztáról*. EMÉ 4 (1966) 29–69.
- SZABÓ 1983 J. GY. SZABÓ, *Gyöngyöspata-Kecskekö*. RégFüz I:36 (1983) 72: Nr. 134.
- SZABÓ 1983a J. GY. SZABÓ: *Gyöngyöspata-Kecskekö*. ArchÉrt 110 (1983) 303: Nr. 69.
- SZENDREI 1896 J. SZENDREI, *Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon*. Budapest 1896.
- SZÉKELY 1945 Z. SZÉKELY, *Adatok a Székelyföld népvándorlás korához*. Sepsiszentgyörgy 1945.
- SZÉKELY 1948 Z. SZÉKELY, *Sepsiszentgyörgy története a középkor végéig*. SzNMK 6 (1948).
- SZÓKE 1954 B. SZÓKE, *Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez*. ArchÉrt 81 (1954) 119–137.
- SZÓKE 1962 B. SZÓKE, *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Rég-Tan 1 (1962).
- SZÓKE—VÁNDOR 1976 B. M. SZÓKE—L. VÁNDOR, *Pusztaszentlászló XI. századi temetője*. ZGy 6 (1976) 141–155.
- TOČÍK 1955 A. TOČÍK, *Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dediny najstarších Slovanov a Velkomoravskej ríše*. HistČas 3 (1955) 410–421.
- TOČÍK 1968 A. TOČÍK, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. ArchSlov Catalogi 3 (1968).
- TOČÍK 1971 A. TOČÍK, *Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei*. SlovArch 19 (1971) 135–276.
- TOČÍK 1992 A. TOČÍK, *Materiály k dejinám Južného Slovenska v 7–10. storočí*. ŠtZ 28 (1992).
- UZSOKI 1969 A. UZSOKI, *Jelentések*. Kézirat. Győr, Xantus János Múzeum Adattára, ltsz.: 462–69, 463–69.
- VÁSÁRHELYI 1909 G. VÁSÁRHELYI, *Újabb régiségi leletekről Pest megye Tinnye község területén és ennek vidékén*. ArchÉrt 29 (1909) 256–258.
- K. VÉGH 1970 K. K. VÉGH, *Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban*. HOMÉ 9 (1970) 79–107.
- VINSKI 1977–78 Z. VINSKI, *Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji*. VAMZ 10–11 (1977–78) 143–208.
- VINSKI 1983 Z. VINSKI, *Razmatranja o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji*. SHP III:13 (1983) 7–64.
- VINSKI 1983a Z. VINSKI, *Zu karolingischen Schwertfunden aus Jugoslawien*. JRGZM 30 (1983) 465–501.
- VINSKI 1985 Z. VINSKI, *Marginalia uz izbor karolinškog oružja u Jugoistočnoj Evropi*. SHP III:15 (1985) 61–117.
- VLASSA 1965 N. VLASSA, *Sabia feudală timpurie de la Ernei*. AMN 2 (1965) 669–671.
- VLASSA 1967 N. VLASSA, *Tot despre locul de descoperire a sabiei "de la Morești"*. AMN 4 (1967) 511–512.
- WINKLER 1912 P. WINKLER, *Keczeli sírleletek*. ArchÉrt 32 (1912) 322–323.

WOLF 1980
WOLF 1980

X. Y. 1892

M. WOLF, *Szikszó-Vadász patak partja, legelő*. RégFüz I:33 (1980) 73–74.
M. WOLF, *Babonás szokások Árpád-kori falvainkban*. HOMÉ 30–31/2 (1993) 543–562.
X. Y. (= J. HAMPEL), *A fejérmegyei régészeti egyesület...* ArchÉrt 12 (1892) 380.

DIE ZWEISCHNEIDIGEN SCHWERTER DES KARPATENBECKENS
IM 2. HÄLFTE DES 10. JHS.
(Katalog)

Auszug

Der vorliegende Katalog ordnet die auf zweischneidige Schwerter bezüglichen Angaben der Kartenbeilage meiner vor kurzem erschienenen Studie über den Ende des 10. und Anfang des 11. Jh. vor sich gegangenen Waffenwechsel (KOVÁCS 1990, Abb. 2: A. 1–91; KOVÁCS 1993, 54–55: Abb. 2: A. 1–92¹) nach ihren Fundorten. Die Angaben werden mit den früheren, ebenfalls Anspruch auf Vollständigkeit erhebenden Listen von Kornél Bakay und Attila Kiss verglichen.² Für die auffallenden Abweichungen liegt der Grund darin, daß meine vorstehend erwähnte Studie aufgrund meiner Datensammlung³ gefertigt wurde, die ich zu meinem fast anderthalb Jahrzehnte auf Erscheinen wartenden und schließlich archiviertem Manuskript erarbeitete. Nachstehend folge ich dieser Liste mit den Korrekturen, die notwendig sind, weil auch meine eigene Liste keine fehlerfreie Arbeit war, bzw. weil ich in der Lage war, auch neue Funde einzureihen (15a?, 31a., 48a.). Wenn ich zu einem oder anderem Fund keine wesentliche Datenergänzung beifügen konnte, begnügte ich mich damit, die obenstehend erwähnten Listen von Kornél Bakay und Attila Kiss zu zitieren. Zwecks Vermeidung von Mißverständnissen bemerke ich wiederholt, daß meine oben erwähnte Arbeit sich mit dem teilweisen Waffenwechsel beschäftigte, der auf das Ende der Streifzüge folgte, und ein Teil dieses Prozesses war auch die Verbreitung der zweischneidigen Schwerter in der ungarischen Bewaffnung.

Diese Schwerter erscheinen auch in von der 2. Hälfte des 10. bis zum Beginn des 11. Jh. datierten Grabfunden. Aber in mit ungarischen Münzen gemeinsamen Grabkomplexen sind sie bisher nicht vorgekommen. Der nachstehende Katalog enthält nur die in diese Periode datierbaren zweischneidigen Schwerter, und behandelt gesondert die in den Bestatungen fehlenden, aber auch aus den folgenden Jahrzehnten des 11. Jh. stammenden Exemplare und auch jene als Streufunde zum Vorschein gekommenen Schwerter, für deren Typus es vorläufig in den inner-

halb der oben erwähnten Zeitgrenzen datierten Gräberfunde keine entsprechenden gibt. Schließlich ist zu bemerken, daß nach der älteren Terminologie Schwert und Säbel (letzterer im Bestreben nach Genauigkeit: Krummes Schwert) in gleicher Weise Schwert genannt werden konnten (vgl. KOVÁCS 1980): deshalb ist die Beschreibung ohne Abmessungen oder Darstellung, ev. ohne Fundzusammenhänge geblieben, weil ich unkontrollierbare Erwähnungen (vgl. KOVÁCS 1990, Abb. 2: C. 1–25; KOVÁCS 1993, 54–55: Abb. 2: C. 1–25) nicht in die nachstehende Liste aufnahm, aber in der alphabetischen Reihenfolge ihres Namens habe ich sie behandelt! Die Veröffentlichung der Liste hat außer der Zugänglichkeit der Daten auch den Zweck, auf die methodologischen Schwierigkeiten der Sammlung von Daten aufmerksam zu machen,⁴ Letzteres erachtete ich deshalb als besonders aktuell, weil erst nach Klarstellung der Daten eine so moderne typologische Bearbeitung des authentischen Fundmaterials erfolgen kann, wie sie kürzlich Alfred Geibig in Bezug auf die in Deutschland gefundenen Schwerter herausgegeben hat (GEIBIG 1991). Aus dieser Arbeit geht hervor, daß die bei uns übliche Art der Beschreibung und der Aufnahme der Abmessungen den modernen Anforderungen nicht mehr entspricht. Ich muß aber darauf hinweisen, daß auch die auf diese moderne Typologie aufgebaute Chronologie nicht restlos für das Material der bis zum Anfang des 11. Jh. heidnisch bestattenden Gräber europäischer Regionen gilt, weil nämlich z. B. die Schwerter des Karpatenbeckens – obwohl ihre Typeneinreihung durch die neugeordnete Arbeit A. Geibigs überwiegend bestätigt wurde – aufgrund ihrer Grabfunde bzw. ihrer historischen Wertung datiert, im allgemeinen später entstanden sind als die obere Zeitgrenze ihres neuen Typs.⁵ Schließlich bemerke ich, daß ich in Anmerkung 4 die Liste der Schwerter mit Säbelgriff der Periode beilege, deren Zusammenstellung mit der vorstehenden Methode übereinstimmt.

M. WOLF, M.D., 1000 North Dearborn Street, Chicago, Ill. 60610
 M. WOLF, M.D., 1000 North Dearborn Street, Chicago, Ill. 60610
 M. WOLF, M.D., 1000 North Dearborn Street, Chicago, Ill. 60610

THE NUTRITIONAL STATUS OF PATIENTS WITH
 DIABETES MELLITUS

Editor,

The nutritional status of patients with diabetes mellitus is a subject of increasing importance. The nutritional status of these patients is often poor, and this may be due to a variety of factors. The most common cause of malnutrition in these patients is the failure to eat enough food. This may be due to a variety of factors, including a lack of knowledge of the proper diet, a lack of interest in food, or a lack of ability to eat. The result is a state of malnutrition which may lead to a variety of complications, including a higher risk of infection, a higher risk of heart disease, and a higher risk of death. It is therefore important to evaluate the nutritional status of these patients and to take steps to improve it. This may be done by providing education about the proper diet, by providing counseling and support, and by providing medical treatment when necessary. The goal is to help these patients eat enough food to maintain a healthy weight and to avoid the complications of malnutrition.

The nutritional status of patients with diabetes mellitus is a subject of increasing importance. The nutritional status of these patients is often poor, and this may be due to a variety of factors. The most common cause of malnutrition in these patients is the failure to eat enough food. This may be due to a variety of factors, including a lack of knowledge of the proper diet, a lack of interest in food, or a lack of ability to eat. The result is a state of malnutrition which may lead to a variety of complications, including a higher risk of infection, a higher risk of heart disease, and a higher risk of death. It is therefore important to evaluate the nutritional status of these patients and to take steps to improve it. This may be done by providing education about the proper diet, by providing counseling and support, and by providing medical treatment when necessary. The goal is to help these patients eat enough food to maintain a healthy weight and to avoid the complications of malnutrition.

1. Editor
 M. J. Rosenberg, M.D.
 1000 North Dearborn Street
 Chicago, Ill. 60610